

T. C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ŞEYH VASFİ'NİN NAHV-I OSMANÎ ADLI ESERİNİN
İNCELENMESİ**

OSMAN TAŞTAN

TEZ DANIŞMANI

YRD. DOÇ. DR. NURSEL ÖZDARENDELİ

EDİRNE 2009

ÖN SÖZ

Nahv-1 Osmani, Şeyh Vasfi tarafından 1901 yılında rüşdiye mektebi(ortaokul) talebelerine nahv (söz dizimi) ilmini öğretmek amacıyla yazılmıştır. Eserde, Arapça, Farsça ve Türkçe lisanlarının kuralları ve özellikleri verilmiş, bunlar birbirleriyle kıyaslanmıştır. Yapmış olduğumuz çalışmayla, eserdeki Osmanlıca dil bilgisi terimlerinin günümüz Türkçesindeki karşılıklarını bulup günümüzde bu terimlerin nasıl tanımlandığını ve nasıl karşılandığını, bir terimler sözlüğü şeklinde hazırlamaya çalıştık.

Ortaokullar için hazırlanmış bir ders kitabı niteliğinde olan eserde Arapça ve Farsça tamlamalara sıkça yer verilmekle birlikte daha çok Türkçe kelimeler kullanmıştır. Fakat dil bilgisi terimlerinin çoğu Arapçadır. 128 sayfadan oluşan metinde önce nahv'ın açıklanması verilir ve ardından tamlama, isim tamlaması, sıfat, sıfat tamlaması, cümle, cümle çeşitleri, cümlenin öğeleri, fiil çatıları şeklinde devam eder. Cümle bilgisi ile ilgili açıklama ve örnekler bittikten sonra bunlarla ilgili birkaç sayfadan oluşan cümle tahlili örnekleri verilmiştir. Eserin sonuna ise noktalama işaretleri, bunların nerelerde kullanıldıkları ve bunlarla ilgili örneklere yer verilmiştir. Ancak bir yandan bunlar yapılırken diğer yandan Türkçe nahv kaidelerinin Arapça ve Farsça şekilleri de verilir. Burada şunu da belirtmek gerekir. Şeyh Vasfi'nin eserini nahv ilmi açısından incelediğimizde içerik olarak günümüz cümle bilgisine göre oldukça yetersizdir. Bazı söz dizimi konularına hiç değinilmezken bazılarında da çok basit bir biçimde değinilmiştir. Mesela, günümüz cümle bilgisinde üzerinde en çok durulan konulardan biri olan kelime gruplarına değinilmezken, cümle çeşitleri konusunda da sadece isim cümlesi, fiil cümlesi ve şart cümlesi ile sınırlı kalınmıştır. Bunun sebebi kanımızca Nahv-1 Osmani adlı eserin bir ders kitabı olarak hazırlanmış olması ve hitab ettiği öğrencilerin ise rüşdiye (orta okul) talebeleri olmasıdır.

Yapmış olduğumuz çalışmada Şeyh Vasfi'nin "Nahv-1 Osmanî" adlı gramer kitabını iki bölümde inceledik. Birinci bölümde eseri transkripsiyonlu olarak çevirdik. Metnin yazıya aktarımında da sayfaları asıl metindeki düzeninde yazıp numaralandırdık.

İkinci bölümde de Osmanlı Türkçesinin dil bilgisi kurallarını Türkçe, Arapça ve Farsça dil bilgisi kurallarını öğreterek vermeye çalışan “Nahv-ı Osmanî” adlı eserde kullanılan dil bilgisi terimlerini tespit edip günümüz Türkçesindeki karşılıklarını vererek bir sözlük oluşturduk. Osmanlı Türkçesi–Türkiye Türkçesi şeklinde yapılan terimler sözlüğünde, terimlerin, günümüz Türkçesiyle karşılıkları verildikten sonra, eserdeki tanımlarının ve örneklerinin verildiği yerlerin sayfa numaraları belirtilmiştir.Çalışmamızın sonuna da transkripsiyonlu olarak çevirilen eserin orijinal metninin fotokopisini koyduk.

Böylece 19.asırda Arapça ve Farsçanın etkisinde kalan Osmanlıcadaki dil bilgisi terimlerinin günümüz Türkçesinde nasıl karşılandığını, Arapça ve Farsçadan dilimize giren bu terimlerin dilimizi nasıl etkilediğini belirlemeye çalıştık.

Bu çalışmada eserdeki dil bilgisi terimleri bir indeks şeklinde verilmiştir. Terimlerin karşısında bulunan, parantez içindeki rakamlar ise sayfa numaralarını belirtmektedir.

Çalışmalarım esnasında bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan, değerli vaktini benden esirgemeyen danışmanım Yrd. Doç.Dr. Nursel ÖZDARENDELİ’ye, beni bu çalışmaya teşvik eden Oğuzhan DURMUŞ’a ve hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan değerli eşim Yasemin TAŞTAN’a teşekkürlerimi ve saygılarımı sunuyorum.

Osman TAŞTAN

Edirne, 2009

ÖZET

Tezin Adı: Şeyh Vasfi'nin Nahv-1 Osmanî Adlı Eserinin İncelenmesi

Hazırlayan: Osman TAŞTAN

Çalışmamızda Osmanlı Türkçesi dönemi cümle bilgisi özelliklerini ihtiva eden Şeyh Vasfi Efendinin Nahv-1 Osmanî adlı eserini inceledik. 1901 yılında Şeyh Vasfi Efendi tarafından yazılan Nahv-1 Osmanî adlı eser orta okullara okutturulmak üzere hazırlanmış bir ders kitabıdır. Yaptığımız bu çalışma; “Ön Söz”, “Giriş”, “Bölüm I”, “Bölüm II”, “Şeyh Vasfi Hayatı ve Eserleri”, “I. Bölüm”, “II. Bölüm”, “III. Bölüm”, “Sonuç” ve “Kaynakça” kısımlarından oluşmaktadır. Tezimizde Nahv-1 Osmanî adlı eserin çevirisi transkripsiyonlu olarak yapılmıştır. Ardından eserdeki cümle bilgisiyle ilgili terimler tespit edilmiş ve bu terimlerin Türkçe karşılıkları bulunarak bir gramer terimleri sözlüğü oluşturulmuştur. Çalışmanın sonuna ise transkripli olarak çevirilen eserin orijinal metni eklenmiştir. Kaynakça kısmında ise tez için yararlanılan eserlerin künyeleri verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nahv-1 Osmanî, nahiv, Şeyh Vasfi, gramer terimleri, söz dizimi

ABSTRACT

Name of the Thesis: Research on the work of Şeyh Vasfi's Nahv-1 Osmanî

Prepared by: Osman TAŞTAN

In our research Şeyh Vasfi's Nahv-1 Osmani which contains the sentence examples of Ottoman Turkish is examined. Nahv-1 Osmani, written by Şeyh Vasfi in 1901, is a coursebook designed for the secondary schools of that time. The index of our research contains these parts: "Preface", "Entrance", "Chapter I", "Chapter II", "The Life and Works of Şeyh Vasfi", "Chapter I", "Chapter II", "Chapter III", "

In our research Şeyh Vasfi's Nahv-1 Osmani which contains the sentence examples of Ottoman Turkish is examined. Nahv-1 Osmani, written by Şeyh Vasfi in 1901, is a coursebook designed for the secondary schools of that time. The index of our research contains these parts: "Preface", "Entrance", "Chapter I", "Chapter II", "The Life and Works of Şeyh Vasfi", "Chapter I", "Chapter II", "Chapter III", " "Conclusion" and "The Sources". In the research the Thesis: Research on the Work of Ottoman Grammars Şeyh Vasfi's Nahv-1 Osmani.

Translation of the book is achieved via transcript parts. Later, when the terminology is figured and the Turkish equalances of the unknown parts are found, a dictionary is designed. Along with the translation of the work, the original text is also attached to the research. In the sources part, the information about the source books can be found.

Key words: Nahv-1 Osmani, nahiv, Şeyh Vasfi, grammar terminology, syntax.

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	I
Özet.....	III
Giriş.....	1
Şeyh Vasfi Hayatı ve Eserleri.....	4
Bölüm I	6
• Problem.....	6
• Amaç.....	7
• Önem.....	7
• Sınırlılıklar.....	7
• Tanımlar.....	7
Bölüm II.....	8
Yöntem.....	8
• Araştırma modeli.....	8
• Evren ve Örneklem.....	8
• Verilerin Toplanması.....	8
I Bölüm.....	9
• Transkripsiyonlu çeviri.....	9
II Bölüm.....	107
• Gramer Terimleri Sözlüğü.....	107
• Sonuç.....	119
• Kaynakça.....	122
Bugüne Kadar Yayınlanmış Başlıca Dil Bilgisi Kitapları.....	125
III Bölüm.....	131
• Nahv-ı Osmanî Orijinal Metin.....	131

GİRİŞ

Dil bilgisi, dilleri bütün cepheleriyle konu edinin inceleyen bilimin adıdır. Arapçada sarf ve nahv ilmi, batı dillerinde ise gramer olarak adlandırılır. Bir dili seslerden cümlelere kadar, ihtiva ettiği bütün dil birliklerini, geniş bir şekilde mana ve vazife olarak inceleyen ilme dilbilgisi denir. Dil bilgisi, diğer birçok kuralın aksine belirli bir grup tarafından hazırlanmayıp, o dili kullanan insanların zaman geçtikçe gerekli kuralları yaratmalarından veya varolan kuralları dilin gelişimine değiştirmelerinden oluşur.

Dil bilgisi incelediği dil unsurlarına göre kendi içinde bölümlere ayrılır. Dilin seslerini inceleyen kısmına ses bilgisi (fonetik), yapı yönünden kelime ve şekilleri konu edinen kısmına şekil bilgisi (morfoloji veya sarf), kelime ve şekillerin çıkış yerlerini, yani menşelerini araştıran kısmına menşe veya türeme bilgisi (etimoloji), kelime ve şekillerin aralarındaki münasebetler ile cümleleri inceleyen dalına ise cümle bilgisi veya söz dizimi, sentaks veya nahv, dilin anlam oluşturma mekanizmalarını inceleyen dalına ise semantik denmektedir. Dil ancak bu saydığı unsurlarla tamamlandığı gibi, dil bilgisi de bu unsurlardan teşekkül etmektedir. Bu bölümlerin hemen hepsi dilbilgisi içinde ayrı ayrı incelenmelerine rağmen, birbirlerinden kat'i çizgilerle ayrılmazlar ve daima birbirlerine karışırlar. Bu itibarla dil bilgisi bir dili bütün cepheleriyle bir bütün olarak ele alıp inceleyen ilmin adıdır.

İnsanoğlu tarihi akış içinde, zamanla biriken bilgiler sayesinde hemen her şeyi inceleme ve araştırma mevzuu yapmış, dillerin sırrını çözmeye çalışmış ve böylece yeni bir ilim dalı ortaya çıkarmıştır. Dillerin incelenmesi, Eski Yunan ve Hintlilerden başlayarak dillerin bağlı olduğu kaideler tesbit edilmeye çalışılmış ve bu kaidelerin ortaya çıkardığı bilgiye de gramer bilgisi denmiştir. Buna paralel olarak her dilin kelime hazinesi toplanmış neticede sözlükler ortaya çıkmıştır. Gramer sayesinde dillerin doğru okunup yazılması gerçekleşmiştir.

Dil bilgisi çok eski ilimlerden. Grekçeden, Latinceye, oradan diğer dillere yayılmıştır. En eski gramercilerin Hintliler olduğu bilinir. M.Ö. 1. asırda batıda dil bilgisinin kurucusu Aristoteles kabul edilir. Aristo, grameri, mantığın aynası haline

getirmiştir. Dionysos M.Ö. 1. asırda Dilbilgisi Sanatı adıyla ilk dilbilgisi kitabını yazmıştır. M.S. 4. asırda Romalı Donatus'un yazdığı dilbilgisi kitabı, batıda yıllarca okutulmuştur. Bunların dışında İskenderiye dil mektebinin gramer ve lugat konularında mühim yer tuttuğu görülür. İslami devirde görülen dilbilgisi çalışmaları daha çok bu mektebi taklit etmiştir. Emeviler devrinden itibaren İslam aleminde pekçok gramer ve lugat yazılmıştır. Türkiye'de 1858 yılında rüşdiyelerin açılması ile okutulmaya başlanır. On sekizinci asra kadar filozofların elinde kalan dil, onlar tarafından şekilci mantığın sözdeki şekli olarak mütalaa edildiği gibi, düşüncenin de değişmez kanunlarına bağlılığı şeklinde değerlendirilmiştir. Böylece dil bilgisi yalnız gramerin değil, aklın da temsilcisi olmuştur. Fakat 19. yüzyıldan sonra dilin apayrı bir müessese olduğu, kendi kanunlarına bağlı, canlılığa sahip bulunduğu fikri ortaya çıkmıştır. Yine bu asırda diller arasındaki akrabalıklar tesbit edilirken, dillerin ayrı aileler meydana getirdiği keşfedilmiştir. Böylece dilleri inceleyen, karşılaştırmalı gramer ortaya çıkmıştır. Ayrıca gramerin; bir dilin tarihini ve zaman içindeki değişme ve gelişmesini inceleyen tarihi gramer yanında, bir dilin veya lehçenin belirli bir zamandaki durumunu konu edinen tasviri gramer gibi çeşitleri vardır. Bunun yanında bütün dilleri karşılaştırarak, sınıflara ayıran, onların iç ve dış kanunlarını araştıran bilgi koluna da umumi lengüistik denmektedir. Ayrıca dillerle uğraşan ve bir dil üzerinde araştırmalar yapan dil bilginine de lingüist adı verilmektedir.

Türkçe ilk dilbilgisi kitabı, bugün elde bulunmayan Kaşgarlı Mahmud'un 11. asırda yazdığı Cevahirü'n-Nahv adlı eseridir. Ebu Hayyan'ın Arap diliyle, Arapça dil bilgisi metoduna göre düzenlenmiş eseri Kitabul-İdrak li Lisani'l Etrak (yazılışı 1312 baskı 1931) ilk Türk dilbilgisidir. Osmanlı Türkçesinde yazılmış ilk dil bilgisi kitabı ise; Bergamalı Kadri'nin Müyessiret-ül-Ulum (1530) adlı eseridir.

On dokuzuncu asra kadar bütün dil bilgisi kitaplarında Arap dilbilgisi metodu izlenmiştir. Türk dilinin yapısı, kaideleri bu usule göre tesbit edilmiştir. Kimisinde Arap, kimisinde Fransız dilbilgisi metoduna uyularak yazılan, Osmanlıcanın yapısını anlatan eserler şunlardır:

- Ahmed Cevdet ve Fuad paşaların Medhal-i Kavaid (1851),
- Kavaid-i Osmaniye (1865),

- Kavaid-i Türkiye (1875),
- Abdullah Ramiz Paşanın Lisan-ı Osmani'nin Kavaidini Havi Emsile-i Türki (1866),
- Ali Nazmi'nin Lisan-ı Osmani (1880),
- Selim Sabit'in Nahv-ı Osmani (1881),
- Abdurrahman Fevzi'nin Mikyasül-Lisan Kırtasü'l-Beyan (1881),
- Manastırlı Rıfat'ın Külliyyat-ı Kavaid-i Osmaniye (1885),
- Şemseddin Sami'nin Nev-Usul Sarf-ı Türki (1892),
- Necib asım'ın Osmanlı Sarfı (1894).

Fransız lisanının metodunu uygulayan yazarlar ve eserleri:

- Şeyh Vasfi, Mufassal Yeni Sarf-ı Osmani (1901),
- Mufassal Nahv-ı Osmani (1901);
- Hüseyin Cahid Türkçe Sarf u Nahv (1908);
- Ahmed Cevad, Lisan-ı Osmani (1912);
- Anton Tıngır; Türk Dilinin Sarf-ı Tahlisi.

Şeyh Vasfi'nin Osmanlıcanın gramerini anlattığı “Nahv-ı Osmani” adlı eseri de bu dönemde (19.yy) yazılmış, Arap ve Fars dil bilgisi kurallarını Türkçedeki kurallarla karşılaştırarak ele alan bir ders kitabıdır. Yapmış olduğumuz çalışmayla bu eseri transkriptli olarak çevirerek eserdeki dilbilgisi terimleri ile günümüzdeki dilbilgisi terimlerini karşılaştıran bir sözlük oluşturmayı amaçladık. ¹

---

¹ Arş. Gör. Çimen ÖZÇAM ”Türkiye Türkçesi ile İlgili Gramer Çalışmaları, Bibliyografya Denemesi” , Türk Dünyası Araştırmaları, Ekim 1997, S.110, syf.121-163
 Prof. Dr. Mustafa Özkan “Yüksek Öğretimde Türk Dili, Yazılı ve Sözlü Anlatım” Ekim 2006, syf .23-26
 Prof.Dr. Faruk Kadri Timurtaş, Osmanlı Türkçesi Grameri III, Alfa yayınları 2005, Syf.446-460
 Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK 2007, Syf. IX- XXII
 Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Türkçe El Kitabı, Bizim Gençlik yay 1995. Syf. 114-116

ŞEYH VASFİ HAYATI VE ESERLERİ

ŞEYH VASFİ, Ali (1851 - 1910 İstanbul). Babası, İstanbul Draman'daki Kefevî Tekkesi şeyhi Mahmud Raşid Efendi'dir. İlköğrenimini babasından aldı. Fatih Camii imamlarından Hoca Mustafa Efendi ve Gelibolulu Hoca Tahir Efendi'nin derslerine devam etti. 1866'da babasının ölümü üzerine 15 yaşındayken babasının yerine tekkenin şeyhliğine getirildi. Çeşitli okullarda (en çok Fatih Rüşdiyesinde) Kavaid-i Osmaniye (Türkçe) ve Mekteb-i Kuzat'da Kitabet-i Resmiye (resmi yazışma, kompozisyon) dersleri verdi. Tercüman-ı Hakikat, Saadet ve Mürüvvet gazetelerinde şiir ve makaleleri yayımlandı.

Meclis-i Meşayih azalığında bulundu. Öldüğünde Draman Camii haziresinde babasının yanına defnedildi. Edebiyatımızda şiirlerinden çok makaleleriyle tanınan Şeyh Vasfî'nin, Berkî mahlâsını kullandığı şiirleri de vardır.

Tanzimat edebiyatının ikinci yarısında Mualim Naci ile Rezaizade Mahmut Ekrem arasındaki eski-yeni edebî tartışmalarında eskiyi savunduğundan Muallim Naci'nin yanında yer aldı. Cezebat adlı eserinin başında Arap ve Acem edebiyatlarını öğrenmeksizin yalnız Avrupa edebiyatını öğrenmenin şair ve yazar olmaya yetmeyeceğini savundu. Bu dönemde "eski" edebiyatın kesin savunucusu ise Eihac (Hacı) İbrahim Efendi ve onun etrafındaki sanatçılardı. Şeyh Vasfî, Halil Edîp, Faik Esat (Andelîb), Müstecâbilizâde İsmet, Mehmet Celâl, Ahmet Rasim, Sâmih Rıfat gibi sanatçılar "Hazine-i Fünûn", "Resimli Gazete", "Musavver Malûmat", "Musavver Fen ve Edeb", "İrtika" gibi dergi ve gazetelerde Servet-i Fünûn'a karşı sert eleştiriler yönelttiler.

Mualim Naci'nin çok yakın dostu ve hayranıdır, Edebi kültürünün mühim bir kısmını ona borçludur. Mualim Naci öldükten sonra 1896 yılında "Yadigar-ı Naci" adlı kitabı Naci'nin gazete ve mecmualarda kalan şiirlerine çocukluğunda söylediği şiirlerin de ilavesiyle yakın dostu Şeyh Vasfî tarafından neşrolunmuştur.

Tevfik Fikret, Cenab Şahabettin, Neyzen Tevfik gibi dönemin sanatçıları, Şair Şeyh Vasfî'den çokça etkilenmişlerdir. Özellikle ilk şiirlerinde Tevfik Fikret, Cenab Şahabettin'de bu şairin etkisi büyüktür. Ancak Şeyh Vasfî dönemin önemli sanatçıları bu kadar çok etkilemesine rağmen gerek kendisi gerek eserleri çok ön

plana çıkmış değildir. Kendisi dönemin orta düzeyde bir şairi olarak kabul edilir. Dolayısıyla kendisi ve eserleri hakkında yeterli bilgiye ulaşmak mümkün değildir.

Nahv-ı Osmanî 1901(Hicri 1314) yılında yazılmıştır. 128 sayfadan oluşan eser Arap alfabesiyle yazılmıştır. Rüşdiye Mektebi öğrencilerine ders vermek maksadıyla hazırlanan eser Karabet matbaasında (İstanbul) basılmıştır.

Eserleri: Feyz-âbâd (Büyük İslam ediplerinin seçilmiş eserlerinin tercümeleri ile çeşitli şiirlerini içerir, 1891), Barika (Yavuz Sultan Selim'in Farsça şiirlerinin bazılarının tercümeleri), Külliyyât-ı İslamiye, Cezebât (cezbeler,şiirler, 1885), Şöyle Böyle (Muallim Naci ile Şeyh Vasfi'nin o dönem şiirimizle ilgili görüş alışverişlerini ortaya koyan on iki mektupluk eser ve Mesud Harabatî imzası ile, 1885), Levâmî (Pırıltılar 1890), Bedayî (Güzel Buluşlar 1892), Sevatı (1893), Metali (1896), Münşeât-ı Şeyh Vasfî (1898), Riyâhin (Sâdî ve Mevlânâ'dan, 1898), Muharrerât-ı Şeyh Vasfî (Şeyh Vasfi'nin yazıları 1908), Muhâdarat, Sarf-ı Osmanî (1899), Nahv-ı Osmanî(1901).²

---

² Yeni Türk Ansiklopedisi (Ötügen Yayınları) Cilt 12, Syf. 4593
Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II, Nihad Sami Banarlı, MEB Yayınları, syf.987, 1025, 1041
Ahmet Hamdi Tanpınar, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Kitabevi 1997, Syf. 599
Büyük Larousse Ansiklopedisi, Milliyet, Cild 23 Syf. 12115

BÖLÜM I

a. Problem :

Dil bilgisi; bir dilin ses, biçim ve cümle yapısını inceleyip kurallarını tespit eden kısacası dilleri bütün yönleriyle konu edinip inceleyen bilim dalıdır. Arapçada sarf ve nahv ilmi, batı dillerinde ise gramer olarak adlandırılır. Bir dili seslerden cümlelere kadar, ihtiva ettiği bütün dil birliklerini, geniş bir şekilde mana ve vazife olarak inceleyen ilimdir. Dil bilgisi, diğer birçok kuralın aksine belirli bir grup tarafından hazırlanmayıp, o dili kullanan insanların zaman geçtikçe gerekli kuralları yaratmalarından veya varolan kuralları dilin gelişimine değiştirmelerinden oluşur. Dil bilgisi incelediği dil unsurlarına göre kendi içinde bölümlere ayrılır. Dilin seslerini inceleyen kısmına ses bilgisi (fonetik), yapı yönünden kelime ve şekilleri konu edinen kısmına şekil bilgisi (morfoloji veya sarf), kelime ve şekillerin çıkış yerlerini, yani menşelerini araştıran kısmına menşe veya türeme bilgisi (etimoloji), kelime ve şekillerin aralarındaki münasebetler ile cümleleri inceleyen dalına ise cümle bilgisi veya söz dizimi, sentaks veya nahv, dilin anlam oluşturma mekanizmalarını inceleyen semantik denmektedir.

Şeyh Vasfi tarafından 1901 yılında yazılan Nahv-i Osmanî, Osmanlıca sözcük ve şekiller arasındaki ilişkiler ile cümle yapısını inceleyen bir eserdir. Bu eser de aynı dönem yazılmış benzer kitaplarda olduğu gibi genellikle Osmanlıca temelinde, Arap gramerinin tasnif ve kalıplarına göre yazılmıştır. Terimleri de Arapça terimlerdir. On dokuzuncu asra kadar bütün dilbilgisi kitaplarında Arap dilbilgisi metodu izlenmiştir. Türk dilinin yapısı, kaideleri bu usûle göre tesbit edilmiştir.

Dil yaşayan bir varlıktır ve dolayısıyla sürekli bir gelişim içerisindedir. Bu gelişim süreci içinde dilin geldiği son noktayı anlamak ve kavrayabilmek için tarihi süreç içindeki seyrini bilmek gerekmektedir. Yukarıda da değindiğimiz gibi Nahv-i Osmanî Osmanlıca temelinde Arap gramerinin tasnif ve kalıplarına göre yazılmış olsa da Türkiye Türkçesi Gramerinin bugün geldiği noktayı anlamak için önemli bir

çıkış noktası olacaktır. Bu çalışmamızda yapacağımız incelemeler ile bu noktayı aydınlatmaya çalışacağız.

b.Amaç :

Amacımız yapacağımız çalışma ile eski yazılı metni transkribe ederek eserin birçok kişiye ulaşmasını sağlamak ve günümüz Türkçesi ile mukayese ederek Türkiye Türkçesi Gramerinin tarih içindeki gelişim sürecini ortaya koymak olacaktır.

c.Önem :

Dil bir milleti millet yapan öğelerin başında gelir. Dil kültürün vazgeçilmez bir unsurudur. Türk Dili de bizi başlangıçtan sona kadar bir millet halinde koruyan birbirimize bağlayan eski ve köklü bir dildir. İşte bu dili yaşatmanın yollarından biri dili tarihi gelişim süreci içinde ortaya koyarak yeni nesillerde bir dil bilinci yaratmak ve bu yolla dili bütün yönleriyle kavramalarını sağlamaktır.

d.Sınırlılıklar :

Çalışmamızdaki öncelikli amaç eserin günümüz Türkçesine çevrilmesidir. Eser içeriğindeki gramer terimlerinin karşılıklarının bulunması zaman ve imkânların elverdiği ölçüde yapılacaktır.

e. Tanımlar:

Nahiv: Cümle bilgisi, sentaks. Kelimelerin birbirine rabt, izafet ve amel eylemeleriyle ilgili olan kaideleri içine alan ilim. Nahiv ilmi ile Arapça kelimelerin yeri ve usulü bilinir, yani cümle tahlili yapılır.

BÖLÜM II

YÖNTEM

a. Araştırma Modeli:

Araştırma ve tarama modelindedir.

b. Evren ve Örneklem:

Nahv-i Osmanî isimli eserin eski yazılı metni çalışmamızda çıkış noktası olacaktır. Eser transkribe edildikten sonra içeriğindeki gramer terimlerinin karşılıklarının bulunmasına olanak sağlayacak olan son dönemde yazılmış gramer kitapları çalışma evreninin içerisindedir.

c. Verilerin Toplanması:

Araştırmanın temelini teşkil eden Nahv-i Osmani isimli eserin eski yazılı metni elimizde bulunmaktadır. Eser günümüz Türkçesine çevrildikten sonra içindeki gramer terimlerinin karşılıklarının bulunması için son dönemde yazılan muhtelif gramer kitapları incelenecektir.

(1)

Naḥv-i ‘Osmānī

Mekātib-i Rüşdiyye Üçüncü Senesine Maḥşûş

Ma‘ārif-i ‘umūmiye nezāret-i celīlesi cānib-i ‘ālīsinden ‘umūm mekātib-i rüşdiyyede okundırılmak üzere komisyon-ı maḥşûşuñ tensible Şeyḥ Vaşfi Efendiye tertīb etdirilmiştir.

Nezāret-i celīleniñ mühr-i resmīsi ve imzā-yı maḥşûş bulunmayan nüshalara saḥte nazarıyla bakılır.

Her Ḥaḳḳı Maḥfuzdur

Ma‘ārif Nezāret-i Celīlesiniñ Ruḥşatıyla Ṭab‘ Olunmuştur.

İstanbul

(Ḳarabet) Maṭba‘ası – Bāb-ı ‘ālī Caddesinde

1314

(2)

(Tābi‘ ve Nāşiri)

‘Umūm mekātib-i Mülkiye ve ‘Askeriye-i şāhāne Kitabcısı

Karabet

(3)

Naḥv-i ‘Oşmānī

Naḥv-i ‘Oşmānī – Kelimelerin uşul-i terkībini bildiren ‘ilme dinür.

(Terkīb)

Terkīb – Bir kelimeye bir veyā daha ziyāde kelime ‘ilāve olunarak ḥuşūle gelen hey’ete ta‘bīr olunur.

Terkībī teşkīl iden kelimeler beyninde bir nisbet bulunur, o nisbetde ya tam veyā nāķıs olur.

Birer mişāl:

Güneş parlaķdır.

Güzel çiçek.

(Güneş parlaķdır) bir terkibdir. Bu terkīb “güneş” kelimesiyle “parlaķ” şıfatı ve “dir” edatından teşkīl edilmişdir. Güneşe parlaķlık nisbet olunuyor, işte bu nisbet, tamdır.

Çünkü bunda ḥükme vardır.

(Güzel çiçek) de bir terkibdir. Bu terkīb “güzel” şıfatıyla “çiçek” kelimesinden teşekkül etmiştir. Çiçeye güzellik nisbet olunuyor. Faķať bu nisbet nāķışdır. Çünkü bunda ḥükme yoķdur.³

³ “Nisbet” kelimelerin ma‘nen birbirine bağlanmasından ‘ibāretidir. “Ḥükme” de “bu böyledir” veya “böyle degildir” demektir.

(4)

“Terkīb-i tam” muhātaba fā’ide-i tamme iden terkībe dinür. “Terkīb-i nāķış”, muhātaba fāide-i tamme ifāde itmeyen terkībe ıtlāk olunur.

Aşıl olduđı için evvel emirde terkīb-i tamlardan baķş edilmek iktizā ederse de źabı-me’sā’il hıuşuşunda Őākirdāna daha suhūlet baķş olacađından – Terkīb-i tamları te’ħir ile – terkīb-i nāķıřlardan bede’en olunması münāsib görüldi:

(Terkīb-i Nāķıř)

Terkīb-i Nāķıř – İki kısımdır : Terkīb-i izāfi, terkīb-i tavřıfi.

(Terkīb-i İzāfi)

– İzāfet –

İzāfet – Bir kelimeyi diđer bir kelimeye rabı idüb beynlerindeki münāsebeti beyān eylemekden ‘ibāretdir ki bu kelimelerden birine muzāf, diđerine de muzāfun ileyh dinür ve böyle muzāf ile muzāfun ileyhden teřekkül iden mürekkebāta (Terkīb-i İzāfi) nāmı virilir.

Lisānımızda (Türkī – Fārisī – ‘Arabī) olmaķ üzere üç dürlü (Terkīb-i İzāfi) cereyān ider.

–1–

Türkce Terkīb-i İzāfi

Üslub-ı Türkī üzere cereyān iden terkīb-i izāfilerde muzāfun ileyh evvel, muzāf Őońra gelir.

(5)

Mişāl:

Aḥmediñ kitabı.

İbrāhim Ağa Çayır.

Maḥalle ihtiyarı.

Bağçe divarı.

Çınar ağacı.

Göñül evi.

Vişne erigi.

İşte bu mişallerde muzāfun ileyh olan (Aḥmed – İbrāhim Ağa – maḥalle – bağçe – çınar – göñül – vişne) kelimeleri evvel, muzāf olan (kitab – çayır – ihtiyār – divār – ağaç – ev – erik) kelimeleri de soñra gelmiştir.

Şu mişallerden anlaşıldığı üzere muzāf ile muzāfun ileyh beyninde ḥāşıl olan münāsebet üç nev^ç dir :

Birincisi izāfet-i lāmiyedir ki muzāfun ileyh, muzāfıñ cinsi olmamaqla berāber temellük ve ihtişaş ma^ç nāsını ifāde ider.

– İzāfet-i Lāmiye –

Türkce izāfet-i lāmiyelerde muzāfun ileyhiñ āḫirine sākin ise ḥarekelenerek (kef), muzāfıñ āḫirine de kezālik sākin ise ḥarekelenerek (ya) zamir-i izāfisi ‘ ilāve olunur.

(6)

Mişāl :

Divarıñ taş.

Ağacıñ dalı.

Bu mişallerde muzāfun ileyh vāқи' olan (divār – ağac) kelimeleriniñ āhirlerine sākin olduklarından harekelenerek birer (kef), muzāf vāқи' olan (taş – dal) kelimeleriniñ āhirlerine kezālik sākin olduklarından harekelenerek birer (ya) ' ilāve kılınmıştır.

Eger muzāfun ileyhiñ āhirinde ħurūf-ı med, ħurūf-ı imlādan biri veyā hā'-i resmiye bulunursa (kef) den evvel bir (nun), muzāfiñ āhirinde de kezālik ħurūf-ı med, ħurūf-ı imlādan biri veya hā'-i resmiye bulunursa zamir-i izāfiden evvel bir (Sin) ' ilāve kılınır.

Mişāl :

Oṭanıñ perdesi.

Deryāniñ şafāsı.

Birinci mişalde muzāfun ileyh olan (oṭa) kelimesiniñ āhirinde ħurūf-ı imlādan (he) bulunduğundan (kef) den evvel bir (nun), muzāf olan (perde) kelimesiniñ āhirinde de hā'-i resmiye bulunduğundan zamir-i izāfiden evvel bir (sin) ' ilāve kılınmıştır.

İkinci mişalde muzāfun ileyh olan (deryā) kelimesiniñ āhirinde ħurūf-ı medden (Elif) olduğundan (kef) den evvel bir (nun),

(7)

Muzāf olan (şafā) kelimesiniñ āhirinde kezālik ħurūf-ı medden (elif) bulunduğundan zamir-i izāfiden evvel bir (sin) getirilmiştir.

Ḳā' ide – İzāfeti-i lāmiye olan terkib-i izāfiler, bir şey'e ' alem veyā ism-i cins olarak isti' māl oldukları zaman muzāfun ileyhden (Kef – niñ) ħazf olunur.

Mişāl :

Çoban çeşmesi.

Ƙapu halkası.

Baęçe divarı.

(Zamā'ir-i şahşiyeniñ muzāfun ileyh haller)

Zamā'ir-i şahşiyeler, muzāf olamayub muzāfun ileyh olurlar, müfred-i ğāib zamiri olan (o) kelimesi muzāfun ileyh oldıęı zaman āhirindeki (vav) harf-i imlāsı hazf ve (elif) şekline konulduędan sonra (niñ), cem^ç-i ğāib zamiri olan (anlar) kelimesi de muzāfun ileyh oldıęı zaman āhirine (kef) ^ç ilāve olunur.

Bunlara muzāf olacak kelimeye, āhiri sâkin ise harekelendikten sonra (ya) zamir-i izāfisi ilhāk idilir.

Mişâl:

Anıñ kitabı.

Anlarıñ kitabı.

(8)

Āhirinde hurûf-ı med, hurûf-ı imlâdan biri veyâ hâ'-i resmiye olursa zamir-i izāfiden evvel bir (sin) ^ç ilāve kıılır.

Mişâl:

Anıñ hoşkası.

Anlarıñ hoşkası.

Zamir muhâtabıñ müfredinde, cem^ç inde (kef) getirilir. Fağat bunlara muzāf olacak kelimeniñ āhirine müfredinde, (kef), cem^ç inde (ñiz) ^ç ilāve olunur:

Seniñ sözüñ.

Siziñ sözüñüz.

Žamīr-i mütekellimiñ müfredinde, cem' inde (mim) getirilir. Faqat bunlara muzāf olacaq kelimeniñ āħirine müfredinde (mim), cem' inde (miz) ' ilāve olunur:

Benim sözüm.

Bizim sözümüz.

(yazmaq, çizmek) gibi maşdar-ı ašliler ne muzāf, ne de muzāfun ileyh olabilirler. Faqat maşdar-ı te'kidiler ile maşdar-ı taħfifiler muzāfda, muzāfun ileyh de olurlar.

(9)

Miřāl :

Anıñ oqumalıqğı

Anıñ oquması

Yazmaqlıqğıñ fa' idesi

Yazmanıñ fa' idesi

şığa' şileler , muzāf olurlar muzāfun ileyh olamazlar

Miřāl :

Anıñ yazdıqğı

Benim gördüğüm

Seniñ añlayacaqğıñ

Benin añlayacaqım

-Tenbih-

Türkçe terkeb-i izafilerde muzāfun ileyh in muzāfe takdimi vacib olmakla beraber nazımda zaruret-i vezinden tolayı muzāf takdim muzāfun ileyh te' hır olunabilir

Miṣāl :

İsim-i mu' terife merhamet mürvettir
 Karın afu ola gelmiş hıtaası insanıñ

İşte bu beytde muzāf olan (hıta) kelimesi Muzāfun ileyhe olan (insan) kelimesine zaruret-i vezinden tolayı taqdim kılınmıştır. ya' ni zaruret-i vezinden tolayı (insanıñ hıtaası) dinilemeyub (hıtaası insanıñ) dinilmiştir

(10)

2- Muzāfun ileyh olan zamir-i şahşiler ekşeriyā hızf olunur. (Aḥmed Efendi çalışandır – Aḥlākı da güzeldir – Hocamız ğayretlidir – Sa' yiniiz hebā olmaz) 'ibārelerindeki (Aḥlākı – hocamız – sa' yiniiz) muzāf olub muzāfun ileyhleri hızf edilmiştir. Bunlar : (Anıñ aḥlākı – Bizim hocamız – Siziñ sa' yiniiz) taqdırindedir.

Temrin: Aşağıdaki terkebleriñ izāfetleri ve naşıl kelimelerden ve ne yolda teşekkül ettikleri ve āḥirlerinde bulunan zamir-i izāfiyeleriñ nev' leri gösterilecek:

(Kitabıñ yazısı – Yazı hoşkası – Şu bardağı – Mangal maşası – Benim 'aqlım – Anlarıñ kitabları – Okumanıñ nihāyeti – Pencereniñ camı – 'Osmanıñ gelmekligi – Anıñ çalışdığı – seniñ añladığıñ – 'Ömeriñ çalışması – Havanıñ açılacağı – Kalemıñ

ucı – Oṭanıñ ṭavanı – Bizim evimiz – Anlarıñ pederi – İbrāhim Aḡa çayırı – Zoḡaḡ
ḡapusı – Haşır süpürgesi)

Aşağıdaki ‘ ibārelerde muzāfun ileyhleri maḡzūf olan muzāflar gösterilerek muzāfun
ileyhleri taḡdīr edilecek:

(11)

(Semtimiz güzeldir – Evimiz yüksekdir – Çalışmaḡlıḡım yolundadır – Taḡşīl-i
mu‘ārefe hevesim pek ziyādedir – Pederim cömerddir – Biraderlerim zekīdir –
Arḡadaşlarım terbiyelidir – Mu‘allimiñiz kimdir – İmtihaniñiz oldu mı ? ‘Amucañ
Burusadan geldi mi ? – Maḡdūmı mektebe devām ediyor mı ? ‘Aḡlı var ise terk
itmesün.)

İkincisi izāfet-i beyānidir ki muzāfun ileyh, muzāfiñ cinsini veyā aşlını bildirir.

Türkcede izāfet beyāniye iki dürlüdür.

- 1- Muzāfun ileyhiñ āḡirinde (kef, niñ) bulunmaz. Lākin muzāfda (ya) zamīr-i izāfisi
bulunur.

Mişāl :

Çınar aḡacı.

Burusa şehrı.

İşte bu mişāllerde muzāfun ileyh olan (çınar – Burusa) kelimeleri, muzāf olan (aḡaç
– şehr) kelimeleriniñ cinsini bildirdiğinden izāfetleri beyaniyedir.

Bu nev‘ izāfet-i beyāniyelerde dāima muzāfun ileyh eḡaşş, muzāf e‘amm olur.

(Çınar ağacı) terki binde (çınar) kelimesi eḥaşdır. Çünkü her ağaca (çınar) dinemez (ağac) kelimesi e'ammıdır. Çünkü ne ağacı olursa olsun ağac dinür. Ağac mefhūmı altında

(12)

Her cins ağac mündericdir. Elma olsun, armud olsun, ne cins ağac olursa hepsine ağac nāmı virilir. Faḫaḫ elma ağacına armud, armud ağacına da elma nāmı virilemez.

2- Ne muzāfun ileyhiñ āḫirinde (kef, niñ) ne de muzāfiñ āḫirinde zāmir-i izāfi bulunur.

Miṣāl:

Altun sa'at.

Gümüş kupa.

Bu miṣallerde muzāfun ileyh olan (altun – gümüş) kelimeleri. Muzāf olan (sa'at – kupa) kelimeleriniñ aṣlını bildirdiğinden izāfetleri beyāniedir.

Bu nev' izāfet-i beyāniyelerde muzāf ile muzāfun ileyhden her ikisi min vech-i e'amm, min vech-i eḥaşdır. Çünkü altundan hem sa'at hem de başka şey yapıldığı gibi sa'at de hem altundan, hem de başka şeyden yapıldığından e'amm olur. Faḫaḫ (Altun sa'at – Gümüş kupa) terki blerinde (altun – gümüş) kelimeleri (sa'at – kupa) kelimelerine, kezālik (sa'at, kupa) kelimeleri de (altun – gümüş) kelimelerine taḫṣiṣ itdiklerinden eḥaşdırlar.

Üçüncüsü izāfet-i teşbihiedir ki ekṣeriyā muzāf, muzāfun ileyhe ba'zan da muzāfun ileyh muzāfa beñzedilir.

Muzāfun ileyhiñ āḫirinde (kef, niñ) bulunmaz. Faḫaḫ muzāfiñ

(13)

Āhîrinde zamîr-i izâfî bulunur.

Mişâl:

Göñül köşkü.

Limon ayvası.

Birinci mişalde göñül kelimesi köşke, ikinci mişalde ayva kelimesi limona beñzediliyor.

Kendisine bir şey teşbih edilene müşebbebe: kendisi bir şey'e teşbih olunan müşebbih dinür. Bu şüretde birinci mişalde (köşk) müşebbebe, (göñül) müşebbih, ikinci mişalde de (limon) müşebbebe (ayva) müşebbih olmuş olur.

–Tenbih–

Terkîb-i teşbihlerde muzâfun ileyhiñ āhîrine izâfet-i lâmiyelerde oldığı gibi (kef, niñ) getirilemez.

Meşelâ: (Ma'rifet güneşi) bir terkîb-i teşbihdir. “Ma'rifet” müşebbih, “güneş” de müşebbih-i bihdir. (Güneş gibi olan ma'rifet) demek olur. Müşebbih ya'ni muzâfun iley olan (ma'rifet) iñ āhîrine (kef) 'ilâve idilerek (ma'rifetiñ güneşi) dinemez.

Temrin: Aşağıdaki terkîb-i izâfileriñ izâfetleri gösterileceği gibi muhâlif-i kı'ide bir terkîb varsa taşhîh olunacak:

(14)

(Çınar ağacı – Deñiz şuyı – Demir şanduk – Pârisiñ şehri – Göñül āyinesi – Kestâne ağacı – Tahta minâre – Billur kâse – Edirne şehri – Mudanya kazâsı – Kiraz ağacı –

Geliñ ağacı - Ma'rifetiñ güneşi – Taş divār – aplıca şuyı – Demir kürek – Elmas küpe – Dut erigi – Serçe kuşu – Ekmek ayvāsı – Kiraz elması – Sögüt ağacı)

Fārisī Terkīb-i İzāfī

Fārisī uşūliyle yapılan terkīb-i izāfilerde – Türkceñiñ hilāfına olarak – Mużāf-ı evvel, mużāfun ileyh şoñra gelir. Mużāfiñ āhiri meksūr ounur:

Reng-i gül.

Draht-ı servi.

Kilid-i zer.

Āyine-i dil.

Bunlar Farsī uşūliyle yapılmış birer terkīb-i izāfī olub (renk – draht - kilid- āyine) kelimeleri mużāf, (gül – serv – zer – dil) kelimeleri de mużāfun ileyhdır.

Türkcede olduđı gibi Farsīde de izāfet (lāmiye – beyāniye -

(15)

Teşbihıyye) olmak üzere üç dürlüdür.

(Reng-i gül) terkībiniñ izāfet-i lāmiye, (Draht-ı serv) ile (Kilid-i zer) terkibleriniñ izāfetleri beyāniye, (Āyine-i dil) terkībiniñ izāfeti de teşbihıyyedir. Bunlar Türkceye (Gülüñ rengi – Servi ağacı – Altun kilid – Göñül āyinesi) diye tavıl olunur.

ā'ide – Mużāf olaca kelimeniñ āhirinde yā'-i memdüde veyā hā'-i resmiye bulunursa bir hemze ilā idilüb meksūr ounur.

Küşte-i dil.

āne-i müfti.

Birinci terkipte muzāf olan (küṣṭi) kelimesiniñ āḫirinde yā'-i memdüde, ikinci terkipte muzāf olan (ḥāne) kelimesiniñ āḫirinde de hā'-i resmiye bulunduğundan bunlara ber vech-i meşrūh birer hemze-i meksūr ' ilāve kılınmıştır.

Ḳā'ide – Muzāf olacaq kelimeniñ āḫirinde ḫurūf-ı medden “elif” veyā “vav” bulunursa bir “ya” ' ilāve olunub meksūr oqunur:

Ġidā-yı rūḥ.

Arzū-yı ṭabi' at.

Birinci terkipte muzāf olan (ġidā) kelimesiniñ āḫirinde elif ve de, ikinci terkipte muzāf olan (arzu) kelimesiniñ

(16)

Āḫirinde vav-ı memdüde bulunduğundan bunlara ber vech-i meşrūh birer yā'-i meksüre ilḥāḳ idilmiştir.

– Tenbih –

Muzāf, ' Arabca bir kelime olub da āḫirinde elif-i memdüde bulunursa – bir ḫarekeli olmadıḳca – maḫzūf olan hemze i' āde edilmez. Meşelā (' Urefā-yı ümmet – Şafā-yı dil) terkīb-i izāfiyelerinde muzāf-ı vāḳi' olan “ ' Urefā-yı ümmet- şafā) kelimesiniñ maḫzūf olan hemzeleri i' āde edilerek (' Urefā ümmet- Şafā dil) dinilmez. Faḳat āḫirinde elif-i memdüde bulunan bir ḫarekeli ' Arabi kelimesiniñ muzāf ḫallerinde maḫzūf olan hemzeleri i' āde edilir.

Bā'-i Bismillah.

Hā'-i hūz.

İşte bu mişallerde muzāf olan “bā – hā” kelimesiniñ hemzeleri i' āde edilmiştirlerdir.

Āhirinde elif-i maḡşüre bulunan “da‘vā - ‘İsā - ma‘nā” gibi ‘arabī kelimeler, Farsīde yā’-i memdūdeli kelimeler meşelli “da‘vā - ‘İsā - ma‘nā” şüretlerinde isti‘māl olunduğlarından lisānımızda böyle kelimeler muzāf oldukları zaman iki şüretle de kullanılırlar:

(17)

‘Arablar gibi okunursa āhirindeki elif-i maḡşüre, elif-i memdūdeye taḡvīl idilüb bir yā’-i meksüre ‘ilāve olunur.

Ma‘nā-yı beyt.

Da‘vā-yı fażīlet.

Eger ‘Acemler gibi telaffuz olunursa – āhirinde yā’-i memdūde bulunan kelimeler gibi – bir hemze-i meksüre ilḡāḡ idilür.

Ma‘nā-i beyt.

Da‘vā-yı fażīlet.

Bu ikinci şüret nazma maḡşüş gibidir.

–Tenbih–

Yā’-i memdūde-i müşedde ile nihāyet bulan ‘Arabī kelimeler, muzāf oldukları zaman “ya” ları ekşeriyā muḡaffef, ba‘zan da müşeddede olarak kullanılır.

Muḡaffef olarak isti‘māl olduğığı vaḡt, muzāf ḡālinde – sā’ir yā’-i memdūdeli kelimeler gibi – āḡirine bir hemze’-i meksüre ‘ilāve idilir:

Meşnevī’-i Mevlānā

Müşedded olarak kullanıldığı zaman, muzāf hālinde yā'-i mezkûre – āhirleri hā-i resmiye ve ħurūf-ı medden hālī olan kelimeler gibi – meksūr okunur:

(18)

Veliy-yi ni' met.

Semiy-yi nebī.

Üşlûb-ı Farsī üzre yapılan terkîb-i izāfîlerde:

[İzāfet-i lafziye olsun, ma'neviye olsun muzāfîñ hükmi cem', teşniye nunlardan mücerred olarak bulunmaqdır.]

Ḳā' ide-i 'Arabiyesi yürimez. ya'ni [Senīn 'Ömerleri- Cenāheyn ḫaḳīḳat ve mecāz] mevki'inde muzāf olan "Senīn- cenāheyn" Kelimeleriniñ āhirlerindeki nunlarıñ ışkātıyla [Seni 'Ömerleri- Cenāhi ḫaḳīḳat ve mecāz] dinilmez. Faḳat "ibn" kelimesiniñ cem' -i müzekkeri olan "benīn" kelimesi muzāf olduğu vaḳt āhirindeki "nun" ışkāt olunur:

Benī Hāşim.

Benī beşer.

Farsī terkîb-i izāfîlerde muzāf, muzāfun ileyiñ her ikisi Farsī, 'Arabī veyā biri Farsī, biri 'Arabī olabilirse de muzāf ve muzāfun ileyhdn hiç biri Türkce ism-i cins olamaz bināen 'aleyh [Ḳapuyı mescid – Mirāt-ı gönül] gibi terkibler yañlış 'addolunur. Faḳat Türkce ism-i ḫaşlar ile ma'nāsı maḳşūd olmayan Türkce ism-i cinslere 'Arabī, Farsī kelimeler ḳā' ide'-i Farsiyeye üzre muzāf, muzāfun ileyhdn olabilir:

Şehr-i İstanbul.

Lafz-ı diken.

(19)

Birinci mişalde “İstanbul” kelimesi her ne kadar Türkce ise de ism-i hāş olduğundan Farsī uşūlüyle muzāf, ikinci mişalde de “diken” kelimesi her ne kadar ism-i cins ise de ma‘ nāsı maḫşūd olmadığından Farsī uşūlüyle muzāf ile vāḫi‘ olmuşdur.

Bu şüret lisānımızda ūi‘ re maḫşūş gibidir. Neşirde böyle yerlere [İstanbul şehri – Diken lafzı] dinilir.

Ḳā‘ ide – Muzāf olacak kelimeniñ āḫiri – ḫurūf-ı muttaşılardan oldığı zaman – buña muzāfun ileyh olacak kelimeniñ evvelki ḫarfine bitşdirilmez:

Ḥāk-i pāy.

Pāy-i taḫt.

Bu terkipleri [Ḥākīpāy- pāyitaḫt] şüretinde yazmaḫ muḡāyir-i ḳā‘ idedir.

Temrin: Aşağıdaki terkipleriñ izāfetleri ta‘ yīn ve naşıl yapıldıkları ta‘ rif ḳılınacaḫ ve muḫālif-i ḳā‘ ide yazılanlarıyla teşekkül idenleri gösterilecek:

[Müḫr-i ‘ adālet – Kāşāne-i emīr – Cild-i kitāb – Şems-i ḫikmet – Nehr-i Nil – Şehr-i Şirāz – Şehr-i Edirne – Bab-ı mescid – Nehr-i Ṭunā - Dıraḫt-ı gül – Ağac-ı çınar – Müfti-i belde – Bāb-ı ‘ ilm – Žiyā-yı şems – pāy-ı divār - Nihāl-i gül – Ḳāmet-i serv – Būy-ı ‘ ıtr -

(20)

Şecere-i tūbā – Mūsā-yı devrān - ‘İsā-yı zamān – Mürğ-i dil – Kenār-ı deryā – Saḥḥ-ı baḥr - ‘İnāyāt-ı Yezdān – Ṭıynet-i insān – İnkışāf-ı ezhār – Miḥrāb-ı mescid – Ḥarf-i vāv – Ḥesāb-ı ebced – Ḥaṭṭ-ı ta‘līk – Ḥilāf-ı kâ‘ide – Zeyl-i risāle – Semt-i kıble]

‘Arabca Terkīb-i İzāfî

Üslüb-ı ‘Arabî üzre yapılan terkīb-i izāfîlerde daḡı Fārsî terkīb-i izāfîler gibi Türkceñiñ ḡilāfına olarak muzāf-ı evvel, muzāfun ileyh şoñra gelir.

‘Arabcada cereyān iden terākib-i izāfiyeden lisānımızda isti‘māl idilenleri bir vech-i ātî teşkîl olunur:

Muzāf, isim veyā şıfat olub ḡarf-i ta‘rîf dinilen “el” lafzından ḡālî bulunarak āḡiri mazmūm oḡunur. Muzāfun ileyh şıfat olamayub isim veyā isim ḡükmünde bir kelime olub ḡarf-i ta‘rîf ile maşdar bulunur.

Mişāl:

Şeceri’ş-şanevber.

Nāfiẓü’l-kelem.

Birinci mişālde hem muzāf hem de muzāfun ileyh isimdir. İkinci mişālde ise muzāf şıfat, muzāfun ileyh isimdir.

(21)

–Tenbih–

Muzāfun ileyh olacak kelimeniñ birinci ħarfı, ħurūf-ı ŧemsiyeden ise ħarf-i ta‘ rifiñ ne elifi, ne lamı oĸunur:

Dāru’t-ta‘ līm.

Kerīmü’ŧ-ŧeym.

Bu miŧāllerde muzāfun ileyh vāĸi‘ olan [ta‘ līm – ŧeym] kelimeleriniñ ibtidālarını teŧkīl iden “te – ŧin” ħarfleri ħurūf-ı ŧemsiyeden olduĸları iĸin evvellerinde bulunan ħarf-i ta‘ rifiñ ne elifi, ne de lamı oĸunuyor. Bunlarıñ muzafları olan [dār – kerīm] kelimeleriniñ āĸirleri, zammeleriyle berāber ħurūf-ı mezkūreye ĸarpılıyor.

Eger muzāfun ileyh olan kelimeniñ birinci ħarfı, ħurūf-ı ŧameriyeden ise ħarf-i ta‘ rifiñ elifi oĸunmayub faĸaĸ lamı oĸunur.

Nūru’l-hedy.

Mā’i’l-baĸr.

İŧte bu miŧāllerde muzāfun ileyh vāĸi‘ olan [hedy – baĸr] kelimeleriniñ ibtidālarını teŧkīl iden “he - be” ħarfleri ħurūf-ı ŧameriyeden olduĸları iĸin evvellerinde bulunan ħarf-i ta‘ rifiñ elifi oĸunmayub yalnız lamı telaffuz olunuyor. Bunlarıñ da muzafları olan [nūr – ma’] kelimeleriniñ āĸirleri zammeleriyle berāber lam-ı mezkūreye ĸarpılır.

– Mühime –

Cihāna müte‘ allik kelimeleriñ – ‘ Arabī ĸā‘ idesi üzre muzāf-ı vāĸi‘ olduĸları zaman – āĸirleri meftūĸ oĸunur:

(22)

Ba' de'l-ķabūl.

Fevķa's-semā.

Taħte'l-baħr.

Ķable'l-ħūkm.

Elif-i maķşūreli kelimeleriñ de elifleri oķunmayub elifden evvel vāķi' olan ħarfleri kezālik meftūħ oķunur.

'İsa'z-zamān.

Ma' nā'l-beyt.

Āħirinde yā'-i muħaffefe'-i memdūde bulunan [ķadı – müfti] gibi kelimeler daħi üslub-ı 'Arabī üzre muzāf olduķları zaman yāları oķunmayub yādan evvel vāķi' olan ħarfleri meksūr oķunur:

Ķadı'l-ķuzāt.

Müfti'l-enām.

Muzāf-ı vāķi' olub da āħirinde yā'-i memdūde'-i müşeddide bulunursa yāları maźmūm oķunur:

Maķzu'l-merām.

'Arabu'l-'ibāre.

Temrin – Aşağıdaki terkiblerde muzaflarıñ naşıl oķunacaķları gösterlecekdir.

[Şemsü'lħaķ – Meccānü'ledeb – Mer' u'l-icrā - Ma' nu'l-küttāb – Emīru'l-ceyş]

(23)

‘Arabî terakib-i izâfîler, üslub-ı Türki, üslub-ı Farsî üzre muzâf, muzâfun ileyh vâkı‘ olabilir:

Dāru’t-ta‘līmīñ mu‘allimīni.

Mu‘allimīn-i dāru’t-ta‘līm.

Mühime

Muzâfīñ muzâfun ileyhi cer itmesi ya‘ni muzâfun ileyhiñ āhirini meksūr oqutması ‘Arabîye mahşuş bir kâ‘idedir. Bunuñ terākib-i Farsiyede hükmi olamaz.

Bināen ‘aleyh ‘Arabî terakibleri kâ‘ide’-i Farsiyeye üzre bir muzâfa muzâfun ileyh oldukları zaman cüz’-i evvelleriniñ āhiri meksūr oqunmaz.

Peygamber-i āhirü’z-zamān.

Elṭāf-ı rabbü’l-‘ālemīn.

Cenāb-ı seyyidü’l-kevneyn.

Bu terakiblerdeki: [peygamber – elṭāf – cenāb] kelimeleri muzâf, [āhirü’z-zamān – rabbü’l-‘ālemīn – seyyidü’l-kevneyn] terakibleri de muzâfun ileyhdir. Kelmāt-ı mezkûre terākib-i mebhüş-ı ‘anhāniñ cüz’-i evvelleriniñ āhirlerini meksūr oqutmaz. ya‘ni [āhir – rab – seyyid] kelimeleriniñ o āhirini meksūr oquarak [Peygamber-i āhiri’z-zamān – elṭāf-ı rabbi’l-‘ālemīn

(24)

Cenāb-ı seyyidi’l-kevneyn] şüretine koyamaz. Bu kelimeleriñ āhirleri yine mazmûm oqunur.

Müzekker Mü'ennes

‘Arabca kelimeler ikiye ayrılır. Bir takımına müzekker bir takımına da mü'ennes dinür. Müzekkerlik, mü'enneslik ‘Arabcaya mahşüşdür. Bu haşşa Türkcede, Farside yokdur.

– Müzekker –

Müzekker – Medlûli ya‘ni delâlet etdiği şey erkek olan ve ‘alâmet-i te’nişden hâlî bulunan kelimâta dinür. O kelimeniñ medlûli ya haķîqaten erkek olur ya olamaz.

Medlûli haķîqaten erkek olana mişâl:

Rical : erkek

Eb : baba

Ahi: erkek kardeş.

İbn: oğul.

Dik: horus.

Cemel : erkek deve.

Humar : merkeb.

Haşşân: aygır.

Medlûli haķîqaten erkek olmayub erkek i‘tibâ edilene mişâl:

(25)

Haţ : yazı, çizgi.

Ķarţās : kağıd.

Şecer : ağac.

Hacer : taş.

Beyt : ev, iki mışra‘dan mürekkeb nazm.

Mekteb

Kitâb

Ķalem

– Mü’enneş –

Mü’enneş – medlûli ya‘ ni delâlet itdiği şey dışı olan kelimeye dinür. Mü’enneş olan kelimelerin medlûli ya hakîkaten dışı olur, ya olmaz.

Medlûli hakîkaten dışı olanlara “mü’enneş-i hakîkî” dinür.

Ümme : ana.

Ahte : kız kardeş.

Bint: kız.

Nâke : dışı deve.

Remke: kısrak.

Atan: dışı merkeb.

Medlûli hakîkaten dışı olmayub faqat dışı i‘tibâ edilenlere “müenneş-i i‘tibârî” dinür.

Müenneş-i i‘tibârî iki kısımdır: Kıyās, semâ‘î.

(26)

(Mü’enneş-i Kıyāsî)

Müenneş-i Kıyāsî – ‘Alāmât-ı te’nîşden biri bulunan kelimeye dinür. ‘Alâmet-i te’nîş ikidir: Tâ’-i te’nîş, elif-i te’nîş.

–Tâ’-i Te’nîş –

Tâ’-i Te’nîş – Aşıl kelimedden olmayub soñradan ‘ilâve idilen tâya dinür ki dâhil olduğu kelimenin âhiri hürûf- munfaşılardan ise şu [te], hürûf-ı muttaşılardan ise bu [te] şüretle yazılır.

Şalātü'l-mağrib.

Raḥmetullah.

– Tenbih –

Tā'-i teşniyeniñ māḳabli ikiden ḥālī degildir: ya meftūḥ bulunur veyā elif olur.
Eger tā'-i te'nīşiñ māḳabli meftūḥ olursa lisānımızda ya noḳtaları atılarak hā'-i resmiye şekline ḳonur veyā tā'-i toblaya tebdil olunur:

‘İbāre

Ḥimāye

Ḥikmet

Eger tā'-i te'nīşiñ māḳablinde elif-i ğayr-ı melfūza bulunursa dā'imā tā'-i toblaya taḥvīl idilerek ḳullanılır:

Ḥayāt : dirilik.

Şalāt : namaz, peygambere du‘ā.

(27)

Dehā : (dāhī)niñ cem‘i. Dāhī : ğāyet zekī

Velāt: “velī”niñ cem‘i.

Tā'-i te'nīşe, “tā'-i zāide”de dinür.

İstirtād

Ba‘zı ‘Arabī kelimeleriñ āḫirinde tā'-i mebsūta bulunur ve isminden daḡı añlaşılacağı üzre uzun yazılır. Bu tā, zā'id olmayub nefsi kelimededen bulunduğı cihetle hiçbir zaman hey'etine ḥalel gelmez, ya‘ni dā'imā [te] şüretinde resm bulunur.

Lisānımızda eñ ziyāde müzta‘ mel olanları şunlardır :

[Bint – iltifāt – şebt – şübūt – şebāt – işbāt – sebt – semt – şamt – sükūt – iskāt – şayt
vaqt – miķāt]

[Āyāt - mu‘cizāt – ebyāt] gibi cem‘ler ile [Aht – bint – heyhāt – zāt – ceberūt -
‘ankebūt] kelimelerindeki tālar da dā’imā böyle uzun yazılır.

Tā’-i mebsūṭaya, “tā’-i ṭavīle” de dinür.

(Elif-i Te’nīş)

Elif-i Te’nīş – İki nev‘dir: maḫşūre, memdūde.

– Elif-i Te’nīş-i Maḫşūre –

Elif-i Te’nīş-i Maḫşūre – Kelimeniñ āhirine ekşeriyā [ya] şeklinde yazılıb elif gibi
oḫunan ḫarfe dinür:

(28)

Da‘vā

Fetvā

Ḳā‘ide – Elif-i te’nīş-i maḫşūre üç ḫarfli kelimelerde aşlına nāzaran yazılır.
Kelimeniñ aşlı yā’-ī ise [ya] şeklinde. Vāvī ise “elif” şeklinde resm olunur:

Hüdā

‘Aşā

Harfi üçden ziyāde olan kelimelerde kendinden evvel yā olmadıkça “ya” şeklinde yazılır:

A‘lā

Müsteşnā

– Tenbih –

Ḥurūf-ı aşliyeden maḳlūb olan elif-i maḳşūreler ‘alāmet-i te’nīş ‘add edilemez. Meşelā [Ma‘nā – müsem mā – Muştafā] kelimelerinin āhirlerindeki elif-i maḳşūreler, ḥurūf-ı aşliyeden maḳlūb oldukları için ‘alāmet-i te’nīş degildir.

Eger kendinden evvel ya bulunursa “elif” şeklinde resm olunur.

Şüreyyā

Dünyā

‘Ulyā

Ḳazāyā

(29)

(Elif-i Te’nīş-i Memdūde)

Elif-i Te’nīş-i Memdūde – kendinden sonra bir hemze bulunan ve üst taraftaki harfin fethasını yukarıya çeken elife dinür :

Şahrā’

‘Ulemā’

– Tenbih –

‘Alāmet-i te’nīş olan elif-i memdūdeler, ħurūf-ı aşliyenīñ ħāricindedir. Meşelā : [Binā’ – semā’ – ibtidā’ – isti‘ fā’] kelimeleriniñ āħirindeki elif-i memdūdeler, ħurūf-ı aşliyeden maħlūb oldukları için ‘alāmet-i te’nīş degildir.

Elif-i te’nīşe, “elif-i zā’ide” dinür.

Lisānımızda elif-i memdūdeli kelimeler – ‘alāmet-i te’nīş olsun olmasun – hemzesiz isti‘ māl olunurlar : [şahrā - ‘ulemā – semā – binā – ibtida - isti‘ fā] gibi.

(Mü’enneş-i Semā‘i)

Mü’enneş-i Semā‘i – ‘Alāmet-i te’nīşden ħālī olduğu ħalde mü’enneş-i i‘ tibār edilen kelimeye dinür. Beş nev‘ dir:

- 1-Tāsiz olan ħadın isimleri : [Meryem – Zeyneb] gibi.
- 2-Tāsiz olan ħabile, memleket isimleri : [Mażar – Mışr] gibi.
- 3-Ĥurūf-ı hecā isimleri : [Elif – ba – tā ...]
- 4-Tāli, tāsiz cem‘ ler : [evāħir – acūbe] gibi.
- 5-Luġat kitablarında mü’enneş i‘ tibar olunan kelimeler.

(30)

Ketb-i luġatde mü’enneş i‘ tibā idilen kelimeler de iki kısımıdır:

İttifāķı, iħtilāfı.

-İttifāķı-

İttifāķı – Lisān-ı ‘Arabīde dā’imā mü’enneş i‘ tibār olunan kelimelerdir. Bunlardan lisānımızda müzta‘ mel olanları şunlardır:

[Ezba' - Arz - Erneb - ef' ā - ebhem- bi'r - ta' lib - cehennem - caḥīm - ḥarb - ḥamr - der' dār - delü - zehb - zirā' - rīḥ - sen - sa' ir - saqr - sāḳ - serāvil - šems - šimāl - ' ayn - ' ašā - ' aḳreb - ' arüz - ' ankebüt - felek - faḥz - fars - ḳadem - ḳavs - ketf - kā' is - kef - kebd - milḥ - mancınıḳ - nefis - nār - na' l - yed - yemin - yesār]

– İhtilāfi –

İhtilāfi – Lisān-ı ' Arabda ba' zan mü'enneş, ba' zan müzekker i' tibār edilen kelimelerdir. Bunlardan da lisānımızda müsta' mel olanları şunlardır.

[Avān - ḥāl - raḥm - sekīn - silāḥ - selm - sebīl - zaḥī - ṭarīḳ - ' anḳ - ḳader - ḳafa - liş - misk]

– Tenbih –

Lisānımızda ittifāḳıyesi de, ihtilāfiyesi de dā'imā müzekker olarak isti' māl olunur. Yalnız [nefs] kelimesi ekşeriyā mü'enneş, ba' zan

(31)

Müzekker. [yed] kelimesi de ekşeriyā müzekker, ba' zan mü'enneş olarak ḳullanılır.

Temrin – Aşağıdaki kelimeleriñ hangileri müzekker, hangileri mü'enneş oldukları ta' yīn olunacak:

[Cemrā - Ḥalīl - ḡulām - ḥadīḳa - ḥızrā - ḥaṭve - yed - bi'r - ḥaṭa - da' vā-yı defter - duḥa - vav - raḥmet - ḥāle - dücāce - ḥāl - aḥte - şā' ibe - şabka - işbāt - vaḳt - şerefe - şu' be - şems - lisān - Şām - ṭarīḳ - Mekke]

(Teşniye – Cem‘)

‘Arabcada – Türkçeniñ, Farsîniñ hilâfına olaraq – ikiden ziyâde delâlet iden kelimeye “cem‘” dinür. İkiye delâlet eylerse “teşniye” ta‘ bir olunur.

“Teşniye”

‘Arabî müfred kelimeleriñ – gerek müzekker ve gerek mü’enneş olsun – âhiri meftūh kılınarak “ya, nun” veyâ “elif, nun” ‘ilâve edilen ve iki şahşā veyâ iki şey’e delâlet eyleyen kelimeye dinür. Meşelâ [racüleyñ – racilāñ] [şecereyñ – şecerāñ] kelimeleri teşniye olub “racül-şecer” kelimelerinden yapılmışlardır ki iki erkek, iki ağac demektir.

“Elif, nun” ile yapılan teşniyeler, lisânımızda pek az kullanılır.

(32)

Teşniye yapılan kelimeniñ aşlı müzekker ise, “teşniye müzekker”, mü’enneş ise “teşniye mü’enneş” dinür.

Meşelâ müfred müzekker olan [‘âkıñ-kitāb] kelimeleriniñ teşniyeleri bulunan [‘âkıñ-kitābīñ] kelimelerine “teşniye müzekker” dendiği gibi müfred mü’enneş olan [aht-rivāyet] kelimeleriniñ teşniyeleri bulunan (ahteyñ-rivāyeteyñ) kelimelerine de (teşniye mü’enneş) ta‘ bir olunur.

– Tenbih–

Lisânımızda tā-i zā’ideleri hā’-i resmîyeye taḥvīl edilmiş olan kelimeler teşniye yapılacağı zaman ta’-i zā’ideleri i‘âde kılınır.

Meşelâ (Ümerā = ‘İbāre-ḥikāye) kelimeleriniñ aşılıları (ümerā-‘ibāre- ḥikāye) olub âḥirlerindeki tā’-i zā’ideleriñ noḡtaları atılarak hā’-i resmîye şekline ḳonmuş

olduklarından teşniyelerinde noqtaları i'ādele edilerek (ümrateyn-^çibāreteyn-
hikāyeteyn) dinilir.

Temrīn – Aşağıdaki kelimelerden teşniye olanlar müfred, müfred olanlar teşniye
yapılacak:

(İmāmeyn – şeyḥeyn – kelāmeyn – kelimeteyn – sünbületeyn – bāb – risāle – bint –
şāhid – mescid- mekteb - şā^çire – ḥacereyn – cemel – Yusuf – ḥavleyn – devleteyn -
^çabdeyn – beldeyeyn – Ḥaremeyn – lisān - mıṣrā^ç - қаşıde – sefīne – қамareyn)

(33)

(Cem^ç)

^çArabcada cem^ç üç nev^çdir: Cem^ç-i müzekker sālīm, cem^ç-i mü'enneş sālīm,
cem-i mükesser.

- Cem^ç-i Müzekker Sālīm –

Cem^ç-i müzekker sālīm – müfredleriniñ şığaları bozulmayaraq āḫirine “i, n”
veya “u, n” ^çilāve idilen kelimeye dinür. “i, n”niñ māḳabli mksūr, “u, n”niñ māḳabli
de maẓmūm oқunur.

Mü'minīn = mü'minūn

Münkirīn = münkirūn

Bunlarıñ müfredleri (mü'min - münkir) kelimeleridir.

-Tenbīh-

(i, n) ile cem^ç-i müzekker sālīmler, ^çArabcada ḥāl-i maṣṣūbiyete ve
maḥrūriyete, “u, n” ile yapılanları da ḥāl-i merfū^çiyete maḥşūşdur.

Faḳaṭ lisānımızda bu ḥāller naẓar-ı i^çtibāra alınmayub – yerine göre – her iki
şüretde isti^çmāl olunur.

Cem^ç-i müzekker sālīm şığası, lisānımızda āḫirinde tā-i zā'ide bulunmayan
şıfatıñ zūyil-maḳul kısmından teşkīl olunur:

(34)

Müte'āhirin
Mütekellimîn
Muḥaddişin
Müteḳaddimîn

(ārz - 'ālem – ibn - sene) kelimeleri şāz olarak cem' -i müzekker sālim şīğasıyla cem' lenirler:

Ārżin
'Ālemîn
Binîn
Senîn

(Cem' -i Mü'enneş Sālim)

Cem' -i mü'enneş sālim – tā-i zā'ideli kelimelerin tāları ḥazf olunarak edāt-ı cem' olan "t" ilḥākıyla teşkîl olunur:

mu' cizāt
kerāmet

Bunların müfredleri (mu' cize - kerāmet) kelimeleridir.

İḥṭār – (ḥizmet – şahrā – evlā – cebhe – raqabe – zāt – bint – şūret – edāt – şalāt – vefāt - müteveffāt) kelimelerinin cem' -i mü'enneşleri: (Ḥidmāt – şahrāvāt – evlāt – cebhāt – raqebāt – edevāt – zevāt – benāt – aḥavāt – şalavāt – vefeyāt – müteveffiyāt)dır.

(İkrām - ta' rīf - sünūḥ) gibi ba' zı kelimelerde cem'

(35)

Mü'enneş sālim şīğasıyla cem' lenir: [İkrāmāt - ta' rīfāt – sünūḥāt]

Mü'enneş semā'ilerden kütüb-i luğatda mü'enneş i' tibār olunan kelimelerle ḥurūf-ı hecā ismlerde cem' -i mü'enneş sālim şīğasıyla cem' lenirler:

zirā'āt
vāvāt

(Cem-i Mükesser)

Cem-i mükesser – müzekker olsun; mü'enneş olsun – müfredlerinin şīğaları bozularak yapılan cem' lere dinür.

Kitābdan – kütüb

Risāleden – risā'il} gibi

Her müfrediñ bir veya birkaç cem-i mükesseri olur:

Süyūf

Esyāf

Bunlar kılıç ma' nāsına olan "seyf" kelimesiniñ cem-i mükesseridir.

-Tenbīh-

Cem' -i mükesserleriñ vezinleri pek çoğdur. Bunlardan ba' zıları üçden ona kadar, bir takımını da ondan ziyādeye delālet ider.

Üçden ona kadar delālet iden cem-i mükesserlere "cem-i kılllet" ondan ziyādeye delālet iden cem-i mükesserlere "cem' -i keşret" itlāk olunur.

(36)

[Ef' al, if' āl, ef' ile, fi' le] vezinlerine (cem' -i kılllet), mā' idāsına (cem' -i keşret) dinür.

Lisānımızda bu huşūşa ri' āyet idilmez. Her kaç olursa olsun bu vezinlerden istedigimizi kullanırız.

Hattā Türkī, Fārisī cem' ler gibi birden ziyāde şeylerde de isti' māl ideriz. Meşelā iki ve daha ziyāde mektebe "mekātib" diriz.

Bu bahşē hitām virmezler evvel şunu da beyān idelim:

' Arabī müfred bir kelimeniñ cem-i mükesserini bulmağ için şarf kitāblarında ta' dād idilen vezinlere mürāca' at itmek kifāyet itmez. Bu bābda қanā' at-ı kāmile virecek luğat kitāblarıdır.

(Ef' al - if' āl - ef' ile) vezinlerinde olan cem-i mükesserler cem' -i aқşā şīğasıyla tekrār cem' lenirler. Böyle cem' lere "cem' ül-cem'" ta' bīr olunur.

Müfred

Cem'

Cem' ül-cem'

Yed

eydā

eyādī

Kavl

ekval

ekavil

İsm

esmā

esāmī

(Kavm - ‘aşiret – hayl - ‘asker) gibi ma‘ nāsında cem‘ iyet olan kelimeler “ism-i cem‘” (varağ – şecer – şemer) gibi vāhidī tā ile temyiz iden kelimelere de (şibh-i cem‘) dinür.

(37)

Temrīn – aşağıdaki müfred kelimeler cem‘. Cem‘ olanlar, müfred yapılacaktır:

(fetāvī – ğuyūb – ğuşūn – ğuzāt – ğuşuş – ğurfe – ğarīm – ğuşşa – ğurre – ğılmān - ‘aql - ‘ulūm - ‘uşşāt - ‘uqālā – muvaḥḥidīn - ‘ıyāl - ‘alīl - ‘azīm - ‘avālīm – fā’ide - ‘anādil - ‘alāmet - ‘alā’ıķ - ‘ıṭābā - ‘azīme - e’ādī – zārīf – zūnūn – zevāhir – ṭabl – ḥikāyet – şā’ire – kelime – şāliḥ – evliyā – Nebī – ṭarā’ıķ - ‘ināyāt – ḥurāfe)

Temrīn – aşağıdaki müfred kelimeler cem‘ yapılacaktır:

(fem-feve-kadeh-akreb-kafes-ekber-akıl – leb – ḥikāye – müştehid – mükerrem - mu‘allime – livā – emāre – emānet – ḥidmet – meyl – mekān – nefis – şākir – kalem – nehr – evvel – āḥir – evşat – varağ – vird – hevl – rivāyet – eyālet – bāb – dirhem)

(Şıfat)

Şıfat – bir ismiñ ḥāl ve keyfiyetini bildiren kelime ve terkibe dinür. Şıfatıñ ḥāl ve keyfiyetini bildirdiği isme “mevşūf” ta‘bīr olunur. Şıfatla mevşūfdan teşekkül iden hey’ete de (terkīb-i tavşīfi) namı virilir.

(38)

Lisānımızda üç dürlü (terkīb-i tavşīfi) ceryān ider: Türkī, Fārisī ‘Arabī.

(Türkce Terkīb-i Tavşīfi)

Türkce terkīb-i tavşīfilderde şıfat evvel, mevşūf soñra gelir. Meşelā: (Güzel ev) Türkce bir terkīb-i tavşīfidir. “Güzel” şıfat, “ev” mevşūfdur. İşte şıfat olan “güzel” kelimesi, ism olan “ev” kelimesiniñ güzellik ile muttaşif olduğunu bildiriyor.

-Tenbîh-

Türkce terkîb-i tavşîfîlerde “mevşûf” cem‘ olsa bile “şîfat” müfred olarak îrâd olunur:

Büyük adamlar

Küçük çocuklar

İşte bu terkîblerde mevşûf olan (adamlar - çocuklar) cem‘ oldukları hâlde şîfatları bulunan (büyük - küçük) kelimeleri müfred olarak îrâd idilmiştir.

Ḳā‘ ide – şîfatlar. Maḥzûf olan mevşûfları i‘ tibârıyla cem‘ lenirler:

Zenginler

Zügürtler

(39)

Bunlar: (Zengin adamlar), (zügürt kimseler) taḳdîrindedir.

Bu terkîblerde mevşûf olan (adamlar - kimseler) lafızları ḥazf olunarak şîfatları bulunan (zengin - zügürt) kelimeleri bunlarıñ maḳâmına ḳā‘im oldukları için cem‘ lenmişlerdir.

Mevşûflar – müfred olsun, cem‘ olsun - ba‘zen böyle ḥazf olunarak şîfatları kendi maḳâlarına ḳā‘im olur.

-Tenbîh-

Üslûb-ı Türkî üzre yapılan terkîb-i tavşîfîlerde şîfat ve mevşûfdan her ikisi Türkce, ‘ Arabca, Farsca olabileceği gibi bunlardan biri Türkce diğeri de ‘ Arabî veya Fârisî olabilir:

Güzel köşk

‘ Ālî ḳaşr

Siyâh renk

Keskin ḳalem

Zekî çocuk

Berceste mışrâ‘

Ḳırmızı gül

Dilgüşâ söz

Türkce terkîb-i tavşîfîler – bir kelime ‘ ad olunarak – ḳā‘ide-i Türkîye üzre muzâf, muzâfun ileyh olurlar:

Ḳonağıñ merdivenli ḳapusu
Büyük ağacın gölgesi

(40)

Birinci mişalde (ḳonağıñ) muzāfun ileyh, (merdivenli ḳapusu) muzāf – ikinci mişalde (büyük ağacın) muzāfun ileyh – (gölgesi) de muzāfdır – bu terkiblerde aşıl muzāfun ileyh – (ḳonaḳ - ağac) kelimeleri; muzāf da (ḳapu - gölge) lafızlarıdır.

(Mühimme)

(Māzī-i naḳlī - muzāri‘ - müstaḳbel)ñ müfred-i gā’ibleri ba‘ zen birer mevşüfa şıfat olarak isti‘ māl olunurlar:

Şolmuş çiçek
Yanar taş
Gelecek sene

Fi‘ lüt-tizāminiñ müfred-i gā’ibi de nādiren şıfat olarak ḳullanılır.

Şapa yol

Māzī-i şuhūdiniñ cem‘-i mütekelliminiñ ma‘ lümü ism-i fā‘il, mechūli ism-i mef‘ ul ma‘ nāsında isti‘ māl olunarak birer mevşüfa şıfat olurlar.

Bildik kimse
Dinlemedik laḳırdı

Bu terkiblerdeki (bildik - dinlemedik), (bilen - dinilmeyen) taḳdīrindedir.

Şīḡa-i şılalarda ekşeriyā şıfat olarak ḳullanılabilirler.

Gösterdiği hüner
Yazacağı yazı

(41)

Māzī-i naḳlīniñ müfred-i gā’ibiniñ mechūli, ism-i mef‘ ul ile müşterek olduğundan ism-i mef‘ ul olduğu vaḳt ism-i fā‘ illeri gibi birer mevşüfa şıfat olurlar:

Başılmış kitāb
Yazılmış yazı

İşte bu terkiblerdeki (başılmış - yazılmış) kelimeleri ism-i mef‘ uldür.

Temrīn – aşağıdaki terkiblerde görülen kelimeleriñ hangisiniñ şıfat, hangisiniñ mevşüf olduğu ta‘ yin olunarak nasıl teşekkül itdikleri beyān idilecek:

(Kesilmiş dal – çalışkan şākird – yazma muzhaf - ‘ ağıllı çocuk – görür göz – faşih söz – bilen adam - büyük ev – şarf itdigi para – süzölmüş yugurd)

(Mühimme)

Şıfat – iki kısımdır: Şıfat-ı Hākikiye, Şıfat-ı Sebebiye.

(Şıfat-ı Hākikiye)

Şıfat-ı hākikiye – tođrıdan tođrıya mevşufına ‘ā’id olunan şıfata dinür. Meşelā: (‘ Ālem adam) terkibindeki “ālem” şıfatına, tođrıdan tođrıya mevşufi bulunan “adam” kelimesini ögdiginden şıfat-ı hākikiye idnür.

(42)

(Şıfat-ı Sebebiye)

Şıfat-ı sebebiye, tođrıdan tođrıya mevşufuna a’id olmayub mevşufunuñ meta’lıķına a’id olan şıfata dinür.

Mesela: güzel yüzlü adam terkibinde güzel yüzlü şıfatına tođrıdan tođrıya mevşufi bulunan “adam” kelimesini okumayub meta’lıķını ya’ni adamıñ yüzünü ögdüğünden şıfat-ı sebebiye olur.

Birkaç misal:

ķırmızı yüzlü yorgan

Sarı boyalı köşk

Yeşil boyalı şandal

İsmi İşaret

İsm-i işaret kendisiyle bir şey’i maine işaret olunan (bu, şu, o) kelimelerine denir. “bu , şu” keribe “o”ba’ide mevzu’dur.

Bu kitab fa’idelidir

Şu çocuk zekidir

O adam ğaibdir

İsm-i işaretleriñ gösterdikleri kelimelere “müşarileyh” ta’bir olunur.

Emsile-i mezkuredeki (bu , şu, o) ism-i işaretleriniñ muşar ileyhleri (kitab, çocuk, adam) kelimeleridir.

(43)

İsm-i işāret ile müşārun ileyhden teşekkül iden hey’ete “terkīb-i tavşīfi” dinilir. Meşelā: [Şu kōnağ] terkīb-i tavşīfidir, ism-i işāret olan “şu” kelimesine şıfat, müşārun ileyhi bulunan “kōnağ” lafzına da mevşūf ta‘ bir olunur.

-İhtār-

İsm-i işāretiñ bir müşārun ileyhi bulunmağ l‘zım ise de ba‘zen müşārun ileyhsiz kullanılır.

- İnsāniyet odur ki elden geldiği iyiligi kimseden dirīğ itmeye.

Ba‘zen [şu - o] mevki‘inde [şol - ol] kullanılırsa da bunlar – lüzūm görölmedikce - isti‘ māl idilmemelidir.

Temrīn – zīrdeki ibāralerde bulunan ism-i işāretler ile müşārun ileyhleri gösterilecek:

[Bu kış güzel vaqt geçirdik – şu efendi pek zekīdir – o ev şatılalı çok oldu - ‘ārif odur ki dünyāya iltifat itmeye – şu şıradaki efendiler pek çalışkandır – bugün pederim Burusaya gitdi]

(Fārisī Terkīb-i Tavşīfi)

Fārisī terkīb-i tavşīfiler Türkceniñ ‘ aksine olarak teşekkül ider. Ya‘ni mevşūf tağdīm. Şıfat te’hīr olunur, mevşūfuñ āhiri de – muzāflar gibi – meksūr oğunur:

(44)

Gül-i sūrğ

Merd-i dānā

Bu mişâllerde âhirleri meksûr oĖunan (göl - merd) kelimeleri mevşûf, [sürĖ - dānā] kelimeleri de şıfatdır.

-Tenbîh-

Mevşûf olacaĖ kelimeniñ âhirinde yā-i memdüde veyā hā-i resmiye bulunursa – muzāflarda olduĖı gibi – bir hemze ‘ ilāve kılinub mekşur oĖunur:

Māhî-i dil-teşne

Ėonça-i ra‘nā

Bu mişâllerde mevşûf olan “māhî” kelimesiniñ âhirinde yā-i memdüde, “Ėonca” kelimesiniñ âhirinde hā-i resmiye bulunduĖından birer hemze-i mekşure ilĖāĖ idilmişdir.

Mevşûf olacaĖ kelimeniñ âhirinde Ėurûf-ı medden elif veya vāv bulunursa – muzāflarda olduĖı gibi – bir “y” ilĖāĖ idilüb meksûr oĖunur:

Binā-yı metîn

Bū-yı Ėoş

Bu mişâllerde mevşûf olan “binā” kelimesiniñ âhirinde elif-i memdüde, “bū” kelimesiniñ âhirinde vāv-ı memdüde bulunduĖından birer yā-i mekşure ‘ ilāve kılinmışdır.

(45)

Mevşûf ve şıfatdan her ikisi Fārisî veya ‘ Arabî olabileceĖi gibi bunlardan biri Fārisî, biri ‘ Arabî de olabilir.

İkisi de Fārisî olduĖına mişâl:

Māh-ı raĖşān

MurĖ-ı zeyrek

Çeşm-i siyāh

Ėā‘ce-i dānā

İkisi de ‘ Arabî olduĖunu mişâl:

Vech-i Ėüsn

ŞeyĖ-i kāmîl

Nūr-ı lāmi‘

Ḥalk-ı cemīl

Mevşūf-ı Fārisī, şıfat-ı ‘ Arabī olduğına mişāl:

Yār-i şādık

Şükūfe-i ra‘ nā

Ḥāne-i vāsi‘

Āyīna-i mücellā

Muzafı Arabi sıfatı Farisi olduğuna misal:

Ḳadd-i bālā

Kelām-ı şirīn

Mışrā‘ -ı berceste

Fıkr-ı tabān

(46)

Eger mevşūf da şıfat da ‘ Arabī olursa şürūḫ-ı ātiyeye ri‘ āyet lāzımedendir:

Mevşūf müfred-i müzekker olursa şıfatı da müfred-i müzekker, teşniye-i müzekker olursa şıfatı da teşniye-i müzekker olur:

Şubḫ-ı şādık

Emāmīn-i hümāyūn

Mevşūf müfred-i mü’enneş olursa şıfatı da müfred-i mü’enneş, teşniye-i mü’enneş olursa şıfatı da teşniye-i mü’enneş olur:

Kelime-i faşıḫe

Devletīn-i ‘ aliyetīn

Mevşūf cem‘ -i mükesser-i ‘ āḳıl olursa şıfatı müfred-i mü’enneş, cem‘ -i mükesser, cem‘ -i müzekker de olabilir:

Memālik-i İslāmiye

‘ Ulemā-i ‘ izām

Üdebā-yı müte’ aḫḫirīn

Ḥükemā-yı İlähiyyūn

Mevşūf cem^ʿ-i mükesser-i ğayr-i ʿāqil olursa şıfatı ekşeriyā müfred-i mü'enneş, ba' zen de cem^ʿ-i mükesser olur:

Efkār-ı ʿāliye

Mesā'il-i şeti

(47)

Mevşūf cem^ʿ-i mü'enneş olursa şıfatı ekşeriyā müfred-i mü'enneş, ba' zen cem^ʿ-i mü'enneş olur:

Maqālāt-ı belige

Cennāt-ı ʿāliyāt

Mevşūf cem^ʿ-i müzekker olursa şıfatı ekşeriyā cem^ʿ-i mükesser, ba' zen cem^ʿ-i müzekker, ba' zen de müfred-i mü'enneş olur:

Müverrihîn-i ʿizām

Muşannifin-i muhaqqikîn

Seyyāhîn-i meşhûre

-Tenbîh-

[Şaqa-i muhibbî] ta' birinde görüldüğü üzere ba' zı terākibde şıfatıñ âhîrindeki yâ-i nisbet, ʿArabî i' tibâr idilerek [şaqa-i muhibbiye] dinilecek olsa lisâna hoş gelmez. Bir mevşūfuñ şıfatı olabilecek ʿArabî bir kelimeniñ âhîrindeki yâ-i nisbet, Fârisî ʿadd idilmek böyle terkîbâta maşşûşdur. Bu şüret her yerde yürimez.

Edevât-ı Fârisiyeniñ dâhil ve lâhık olduğu kelimât-ı ʿArabiye, Fârisî ʿadd olunduğlarından şıfat oldukları vaqt mevşūflarıyla beynlerinde mütabakat aranmaz. Meşelâ “i' zâr kelimesine edât-ı nefî olan “nâ”niñ idhâliyle “meşrûʿ” kelimesi şıfat yapılacak olsa muṭabakata ri' âyet idilmeyüb [i' zâr-ı nâ-meşrûʿa] dinilir. Burada meşru kelimesi “na”nın duhuliyle Farisi hükmünü aldığından mutabıkta riayet idilerek (i' zar-ı na-meşru'a) dinilemez.

(48)

Ḳā'ide-i Fārisiye üzre yapılan terkîbler – degil bir rükni, iki rükni de 'Arabî olsa Fārisî 'add idileceginden – mevşûf oldukları zamân şıfatla mevşûf şarîtasınıñ hükmi kalmayacağı cihetle [evāmir-nāme-i Sāmiye] gibi mürekkebât-ı ğalat 'add olunur.

Lisānımızda mütā' mel mü'enneş-i semā' ilere müzekker mu'āmelesi olunur. Ya'ni mevşûf oldukları vaqt şıfatları müzekker olarak irād idilir:

Ṭarîḳ-i vāsi'

Şems-i münîr

Lisān-ı faşîḥ

Bunlardan “nefs” kelimesi ise: [Nefs-i nāṭıḳa – nefsi-i muṭma'inne – nefsi-i levvāme] ta' birlerinde görüldüğü üzre ekşeriyā mü'enneş, [nefs-i nefis] terkibinde olduğu vech ile ba'zen de müzekker i' tibār olunur. “Yed” kelimesi ba'zen mü'enneş olarak isti' māl olunur: (yed-i beyzā – yed-i 'ulyā)

Mü'enneş semā' i olan ḥurūf-ı hecā isimleri ise mevşûf oldukları vaqt dā'imā mü'enneş olarak irād olunur:

Elif-i memdüde

Cīm-i meftūḥa

Yā-i sākine

Tā-i ṭavīle

(49)

Mevşûfla şıfatdan her ikisi Fārisî veya biri Fārisî, biri 'Arabî olursa beynlerinde muṭābaḳat şartı degildir:

Yārān-ı ḥoş şoḥbet

Üdebā-yı süḥan-şinās

Mu'āşırin-i nādire-ġū

Muzāmīn-i nā-ġüfte

Faḳaṭ ba'zen mevşûf olan [dervişān - 'ārifān] gibi cümü' uñ şıfatları da cem' olarak irād idilir:

Dervîşân-ı dil-rîşân

‘Arifân-ı nükte-perdâzân

Lisânımızda - yirine göre - cem‘ada nisbet cā’iz olduğundan: [Cem‘-i muşahhahlar gibi cem‘-i mükesserler de ‘indil-nisbe müfredine red olunur.] Kıa‘ide-i ‘Arabiyesine ri‘āyet idilmez. Binā’en ‘aleyh [halk – hikmet – devlet – kelimeleriniñ cem‘-i mükesserleri olan [ahlāk – hüküm - düvel] kelimelerine yā-i nisbet ilhākıyla birer mevşūfa şıfat yapılır:

Mesā’il-i ahlākiye

Kelimât-ı hükmiye

Mehāfil-i düveliye

Bu terkîbler kıa‘ide-i mezkûreye tab‘an [mesā’il-i halkiye – kelimât-ı hükmiye – mehāfil-i düveliye] şüretinde irād idilecek olsa şive-i

(50)

Lisân herc ü merc idilmiş olur. Bu ise müsāmağa mevāddan degildir.

Devā’ir-i resmiyeden birer maqāmıñ ismi olan [tophāne-i ‘āmire – postağane-i ‘āmire] ta‘bîrleri muzāfun ileyhiñ muzāfa taqdîmiyle teşekkül itmiş birer terkîb olup birincisiniñ cüz’i evveli Türkçe, ikincisinin cüz’i evveliise Türkçe hükümünde ecnebî bir kelime olduğundan ve hâlbuki Fārisî uşüliyle yapılan terkîbleriñ hiçbir cüz’i Türkce olamayacağından zāten hilāf-ı kıa‘ide teşekkül itmiş olan bu terkîblere bir de “‘āmire” kelimesini şıfat olarak ilhāk idüb [tophāne-i ‘āmire – postağane-i ‘āmire] dinilmesi muhālif-i uşül ise de ğalaṭ olarak mezkûr ta‘bîrler ile emşālî isti‘māl idilmektedir. Fakat bunlara kıyāsen [yazıhane-i laṭîf – kıāşa-i muşanna‘a] terkîbleri tertîb idilemez.

‘Arabcada müşādiriñ te’nîş ve tezkîri müsāvî ise de lisânımızda tā-i zā’ideli maşdarlarıñ şıfatları müfred-i mü’ennes, tā-i zā’idesiz maşdarlarıñda şıfatları müfred-i müzekker olarak irād olunur:

Hilqat-i hüsne

Lütf-ı mesbûk

Āhirinde elif-i zā'ide bulunan ba' zı kelimelerin te'nîsi mu' teber degildir:

Şahrâ-yı vâsi'

Fetvâ-yı şerîf

(51)

Āhirinde elif-i memdûde bulunan ' Arabî kelimelerin mevşûf hâllerinde mahzûf olan hemzeleri – lüzûm görülmedikçe - i' âde idilmez. Meşelâ [hükemâ-yı İslâmiye – şahrâ-yı dilgüşâ] terkîblerinde mevşûf olan [hükemâ - şahrâ] kelimelerinin mahzûf olan hemzelerini i' âde ile [hükemâ-ı İslâmiye – şahrâ-ı dilgüşâ] dinmez. Faķaķ “bâ – tâ” gibi bir heceli kelimelerin mevşûf hâllerinde – muzâf hâllerinde olduđı gibi – hemzeleri i' âde idilir:

Bâ-i muvaħħide

Tâ-i tavîle

Ĥâ-i mu' acceme

Evâhirinde elif-i maķşûre bulunan [ma' nâ - fetvâ] gibi kelimeler Fârisî uşûliyle mevşûf oldukları vaķt iki şûretle kullânılır.

' Arablar gibi oķunursa âhrindeki elif-i maķşûre elif-i memdûdeye taħvîl idilüb bir yâ-i meksûre ' ilâve kıılır:

Ma' nâ-yı laţîf

Fetvâ-yı şerîf

' Acemler gibi telaffuz olunursa bir hemze-i meksûre ilĥâķ idilir:

' İsâ-i mu' ciz-dem

Da' vâ-i nâ-becâ

Bu şûret nazma maĥşûş gibidir.

(52)

Yâ-i memdûde ile nihâyet bulan ' Arabî kelimelerin Fârisî uşûliyle mevşûf oldukları zamân “y”leri – muzâf hâllerinde olduđı gibi – ekşeriyâ muĥaffef, ba' zen de müşedded olarak kullânılır.

Muhaffef olarak isti‘ mālî hâlinde bir hemze-i meksûre ‘ ilâve olunur:

Meşnevî-i şerîf

Şabî-i zekî

Müşedded olarak kullanıldığı vakt ise yâ-i mezkûre – âhîrleri hâ-i resmiye ve hürûf-ı medden hâlî olan kelimeler gibi – meksûr okunur:

Sahy-i bî-nazîr

Haricî-i ‘anîd

[Cem‘ -i müzekker-i sâlim] şîğası üslûb-ı Fârisî üzre bir mevşûfuñ şıfatı olunca ‘ Arabîde olduğu gibi – hâlet-i naşb ve hayr beyninde müşterek olan şîğanınîr irâdı lâzım gelmez, yerine göre her ikisi kullanılır:

Hükemâ-yı İlâhiyyûn

Meşâhîr-i seyyâhîn

Lisânımızda müsta‘ mel “zû-i fûnûn” gibi ta‘ bîrleriñ bir mevşûfa Fârisî uşûliyle şıfat vâkı‘ olunca “zû”leri “zî”ye tabdîli iktizâ itmez.

(53)

Ne “zû”nüñ ne de “zî”niñ duhûl itdiği kelimeye “zû” dâhil olabilir. Meşelâ: [Hakîm-i zû-fûnûn] diyecek yerde [hakîm-i zî-fûnûn] dinilmediği gibi (Nebî-i zî-şân) maķâmında (Nebî-i zû-şân) dinilmez. Binâ‘en ‘aleyh (Hâzret-i Ulül-emr) ta‘ bîri yañlış ‘ad idilerek (Hâzret-i Ulil-emr) şüretinde irâd idilmemelidir.

Fârisî üslûbı üzre mevşûf olacak kelimeleriñ âhîrlerini hürûf-ı muttasıldan olduğu zamân bunlara şıfat olacak kelimeleriñ evvelki harflerine bitişdirmek câ‘iz degildir. Binâ‘en ‘aleyh (câmi‘ -i şerîf – meclis-i münir) terkîb-i tavşîfileriñ (câmi‘ - şerîf – meclîs-münîr) şüretinde yazmak ğalaṭ ‘add olunur.

Temrîn – aşağıdaki terkîb-i tavşîfileriñ nasıl teşekkül itdikleri gösterilmekle berâber şıfat ve mevşûfi ta‘ yîn olunacak:

(Merd-i ‘âķil – Haremeyn-i Muhteremeyn – kelimât-ı faşîha – üdebâ-yı ‘Osmâniye – meşâyîḫ-i vâşilîn - ‘ulemâ-yı ‘âmilîn – müfsirîn-i ‘izâm – hükmiyat-ı

İslâmiye – füyûzât-ı İlâhiye – kaşîde-i ğarrâ – Qur’ân-ı Kerîm – tıfl-i zekî – merd-i hüner-ver – pâdişâh-ı ma‘ârif-perver – bâğ-ı dil-güşâ – kaşr-ı ‘âlî – hikmet-i bâliğa – şöhet-i dirîne – efkâr-ı ‘âliye – felâsefe-i meşhûre – Şalavât-ı zâkiyât)

(‘ Arabca Terkîb-i Tavşîfî)

Lisânımızda cereyân iden ‘ Arabca terkîb-i tavşîfîlerde de –

(54)

Fârisîde oldığı gibi – Türkce terkîb-i tavşîfîleriñ ‘ aksine olarak mevşûf evvel, şıfat soñra gelir. Hem mevşûf, hem de şıfat ma‘rife olur. Faķat mevşûfda ģarf-i ta‘rîf bulunmaz.

Üslûb-ı ‘ Arabî üzre yapılan terkîb-i izâfîlerdeki kâ‘ide-i kırâ‘at bunda dađı cârîdir.

Birķaç mişâl:

Ĥadîcetül-kübrâ

Ramazânül-mübârek

Cümâdiyel-evvelî

(Mühimme)

Müzâfî, şıfat-ı vâķi‘ olan ‘ Arabî terkîb-i izâfîler, Fârisî kâ‘idesi üzre birer mevşûfa şıfat olarak isti‘ mâl olunurlar:

Ĥ‘âce-i Ma‘mürüd-dâr

İşte bu mişâlde “Ĥ‘âce” kelimesi mevşûf, (ma‘mürüd-dâr) terkîb-i izâfîsi de şıfat-ı vâķi‘ olmuşdur.

Ba‘zen de ‘ Arabî terkîb-i tavşîfîler kâ‘ide-i Türkiye üzre muzâfun ileyh olurlar:

Şevvâlül-mükerremiñ ģurresi

Bu gibi terâkibde aşıl muzâfun ileyh mevşûflardır.

(55)

Ḳā' ide-i Fārisiye üzre de ' Arabī terkīb-i tavşīfīler, muzāf olurlar.

(Ġurre-i Şevvālül-mükerrem) gibi terākībde daḥi aşıl muzāfun ileyh mevşūflardır.

(Türkce Terkīb-i Ta' dādī)

Türkcede 'aded evvel, ma' dūd şoñra gelir:

On kitāb

Beş qalem

Seksen sene

Biñ ğuruş

Bu terkīblerdeki (on – beş – seksen – biñ) kelimeleri 'aded, (kitāb – qalem – sene – ğuruş) kelimeleri de ma' dūddur.

Türkcede ma' dūdlar böyle müfred olarak irād olunub hiçbir vaqt cem' olmazlar. Binaen aleyh (beş kelimeler) gibi terkibler galat add olunur. Faqat şāz olarak “beş nüfūs” dinür.

-İstiṭrād-

İsti' māle muvāfiq, ḳā' ideye muġāyir olana şāz dirler.

(Beş nüfūs) terkībindeki (nüfūs) kelimesi, (nefs)iñ cem' -i mükesseri olduğından ḳā' ideye muġāyir olarak irād idilmiştir. Çünkü ḳā' ideten “nüfūs” yerinde “nefs” dinilmek iḳtizā iderdi.

(56)

İşte (beş nüfūs) terkībine ḳā' ideye muġāyir isti' māle muvāfiq olduğundan “şāz” ta' bīr olunur.

'aded-i vaşfīler birer mevşūfa şıfat olarak isti' māl idilmekde olduklarından bunlardan teşekkül iden terākībe (terkīb-i tavşīfi) dinilir:

Beşinci ev

Ḳırkıncı ḥatve

Ellinci sene

Sekizinci sıra

İşte bu terkîblerdeki: (Beşinci – kırkıncı – ellinci – sekizinci) kelimeleri şıfat, (ev – haṭve – sene – sıra) kelimeleri de mevşûf ‘ add olunur:

‘ Arabîniñ a‘dād-ı vaşfiyelerde kâ‘ide-i Fârisiye üzre birer mevşûfa şıfat olabilirler:

Bāb-ı evvel

Faşl-ı şānī

Bu terkîblerde (bāb - faşl) kelimeleri mevşûf, (evvel - şānī) kelimeleri de şıfatdır.

Temrīn – aşağıdaki terkîblerden hangisiniñ terkîb-i ta‘dādī, hangisiniñ terkîb-i tavşifi olduğunu gösterilecek.

(Beş şanduk – iki araba – üç kayık – baḥş-i ‘ aşir –

(57)

kıṭ‘ a-i evvelī – sekiz ğuruş – faşl-ı sādīs – kelime-i mün-ciye – onuncı ev – sekizinci ders – yüzüncü sene - ka‘ide-i rābi‘ a –

(Vaşf-ı Terkîbī)

Vaşf-ı terkîbī – kendisinde şıfat-ı müşebbehe, ism-i mensüb, ism-i mef‘ ul, ism-i fā‘ il ma‘ nāsı bulunan ve ekşeriyā bir mevşûfa şıfat olarak kullanılan mürekkebāta dinür.

Vaşf-ı terkîbī, başlıca yedi nev‘ dir:

- 1- Fârisī terkîb-i tavşifilerden şıfat mevşûfuna taḳdīm ve mevşûfuñ āhiri kesre-i vaşfiyeden tecrīd idilerek teşkīl olunur:

Meşelā: [Dāman-i pāk] Fârisī uşuliyle yapılmış bir terkîb-i tavşifi olub “temiz etek” demek olduğu hālde şıfat-ı vāki‘ olan (pāk) kelimesi mevşûfi bulunan (dāmen) kelimesine taḳdīm, mevşûf-ı mezkūrda kesre-i vaşfiyeden tecrīd idiliverince (pāk-i dāmen) şuretine girüb temiz etekli ma‘ nāsını müfid bir vaşf-ı terkîbī olur.

<u>Terkib-i tavşifi</u>	<u>Ma' nāsı</u>	<u>Vaşf-ı terkibi</u>	<u>Ma' nāsı</u>
Sühan-ı şirîn	tatlı söz	şirîn sühan	tatlı sözlü
Büy-ı hoş	güzel hoş	hoş bü	güzel hoşulu
Hüy-ı nîk	güzel hü	nîk hü	güzel hüylü
Çadd-i bālā	uzun boylu	bālā çad	uzun boylu

(58)

Her terkib-i tavşifiden bu şüretle vaşf terkibi yapılamaz. Mesela (kâşâne-i 'alā) terkib-i tavşifisi (ala kaşane) şüretinde konacak olsa vaşf-ı terkibi olmaz. Zira (kâşâne-i 'alā) gibi (ala kaşane) de yükek köşk dimerdir.

Bazen de sıfat mevsûfuna mücerred tahfif için takdim olur.

Mesela (hoşâb) ın aslı (abhoş) olup sıfat olan (hoş) kelimesi mevsûf bulunan (ab) kelimesine takdim kılınarak tahfif olunmuştur.

2. Farisi terkib-i izâfîlerden izâfet-i lâmiye olduğu şüretde muzâfun ileyh muzâfa taqdim muzâf da âhîrindeki kesre' i izâfiyeden tecrid kılınarak teşkil oluyor.

Mesela (ay ziyası) demek olan (pertev mah) Farisî uşûluyle yapılmış bir terkib-i izâfiyedir, izâfeti de lâmiyedir. Bu terkibde muzâfun ileyh olan (mâh) kelimesi muzâfi bulunan (pertev) kelimesine taqdim (pertev) kelimesi de âhîrindeki kesre' i izâfiyeden tecrid ediliyor. Nice (mâh-ı pertev) şüretine girub (ay ziyalı) manasını mefid-i vasf terkibi olur.

(59)

<u>Terkīb-i izāfī</u>	<u>Ma' nāsı</u>	<u>Vaşf-ı terkībī</u>	<u>Ma' nāsı</u>
Simāt-ı fazīlet	fazīletli 'alāmet	fazīlet simāt	fazīlet 'alāmetli
Şi'ār-ı leṭāfet	leṭāfetiñ şī'ārı	leṭāfet şī'ār	leṭāfet 'alāmetli
Cāh-ı Cem	Cemiñ mesnedi	Cem-cāh	Cem mesnedli
Kevkebe-i 'Ali	'Aliniñ kevkebesi	'ali kevkebe	'ali kevkebeli

-Tenbīh-

İzāfet-i lāmiye olsa da her terkīb-i izāfiden, vaşf-ı terkībī yapılmaz,

Meşelā: [Şafā-yı dil] terkīb-i izāfisi, [dil şafā] şüretine konacak olsa hiçbir ma' nā çıkmaz.

Ba' zen de muzāfun ileyh, muzāfa mücerred taḥfif için taq̄dīm kılınır Mesela (seyl-ab)kelimesinin aslı (ab-ı seyl) olub muzāfun ileyh olan [Seyl-āb] kelimesiniñ aşlı [āb-ı seyl] olub muzāfun ileyh olan [seyl] kelimesi, mazāfı bulunan [āb] kelimesine taq̄dīm idilerek [seyl-āb]şekline konmuşdur. Bu taq̄dīm ve te'ḥīr mücerred muḥaffif içündür. Zīrā [āb-ı seyl] gibi [seyl-āb] da [seyl şuyı] dımekdir.

3- Fārisī terkīb-i teşbīhilerden kesre-i izāfiyeyi ḥazf ile teşkīl olunur.

Meşelā: [Māh-rū] ay gibi yüz ma' nāsına bir terkīb-i teşbīhī olub müşebbeheye olan [māh] kelimesinden kesre-i izāfiye kaldırılunca [ay yüzlü] ma' nāsını müfid vaşf terkībī olur,

(60)

<u>Terkīb-i teşbīhī</u>	<u>mānāsı</u>	<u>vaşf-ı terkībī</u>	<u>mānāsı</u>
serv-i kād	serv gibi boy	serv kād	serv boylu
gül-i rūḥ	gül gibi yüz	gül rūḥ	gül yüzlü
āyine-i rū	ayine gibi yüz	āyine rū	ayine yüzlü

Tenbih

Her terkīb-i teşbīhiden bu vech ile vaşf-ı terkīb teşkil idilemez.

Mesela: (nur gibi mārifet) demek olan (nūr-ı mārifet) terkīb-i teşbīhinden kesre'î izāfiye kaldırılacak olsa vaşf-ı terkīb olamayacağı gibi bir mānāda ifade itmez.

4. Farisî terkīb-i tavşīfilerden mevşūfuñ kesresi ḥazf idilerek teşkil olunur.

Mesela: (mesrur gönül) demek olan (dil şād) terkīb-i tavşīfisinden mevşūfuñ kesresi ḥazf idiliyor. Nice (dilşād) sūretine girub (mesrur gönüllü) mānāsını mefīd-i vasf terkib olur.

Terkīb-i tavşīfi	mānāsı	vasf-ı terkīb	mānāsı
Dil-i tāniñ	diltanın	tār gönül	tar gönül
Ḥāne'-i virān	ḥarab ev	ḥāne harab	cahil, müflis

-Tenbih-

(61)

Her terkīb-i tavşīfiden mevşūfun ḥazfıyla vaşf terkibi yapılamaz.

Mesela: (kırmızı gül) demek olan (gül-i ahmer) bir terkīb-i tavşīfi ise de bu terkibde mevşūf bulunan (gül) kelimesinden kesre'î vaşfiye ḥazf idilecek olsa da vaşf terkibi olmaz.

5. Farisi ism-i mef'ūlūñ üzerine ma' muli yani mūnasib bir kelime taqdim idilerek teşkil olunur.

Balazede

Kemkeşte

İşte bunlar birer vaşf terkibi olup ism-i mef'ül olan (zede-keşte) kelimeleriniñ (belekem) kelimeleri idhâl idilerek teşkil kılınmışlardır.

Bu vech ile yapılan vaşf-ı terkîblerden ism-i mef'ülün âhîrindeki hâ'i resmiye bazen hâzıf idilir. Mesela: ğām-ı alved) vaşf-ı terkîbiyesiniñ aslı (ğām-ı alvede) olup âhîrindeki hâ'i resmiye hâzıf idilmiştir.

6. edat-ı a' tıfîñ hâzıfıyla teşkil olunur.

hünâb

(62)

[Kanlı şu] demek olan [hün-âb] vaşf-ı terkîbisiniñ aşlı [hün âb]dır ki vâv-ı 'âıfeniñ hâzıfıyla [hün-âb] şekline konmuştur.

-İhtâr-

Ba' zı terākîbdeb rābıtanıñ hâzıfıyla da vaşf-ı terkîbî yapılır:

Hâne-i berdüş

Dest-i der-bağal

İşte bu mişâlleriñ aşlıları [hâne-i berdüşest – dest-i der-bağalest] olup edât-ı haber olan [est]leriñ hâzıfıyla vaşf-ı terkîbî olmuştur.

7- Emr-i hâzırınıñ evveline münāsib bir kelime ' ilâve olunarak teşkil olunur:

Ma' rifet küster

Hüner perver

İşte “döşe” ma' nāsına olan (küster) ile “besle” ma' nāsına olan (perver) emr-i hâzırınıñ evvellerine (ma' rifet – hüner) kelimeleri ' ilâve idilerek teşkil idilmiştir. Bunlar ma' rifet döşeyici, hüner besleyici dimektir.

-Tenbîh-

Vaşf-ı terkîbîleriñ şüret-i imlâsında tutulacak uşûl şundan ‘ibâretidir.

(63)

İki kelimededen mürekkebe olan vaşf-ı terkîbîler bir kelime hükmünde olduğundan bunları teşkil iden kelimâtdan birinci kelimeniñ âhiri hürûf-ı muttaşılardan ise ikinci kelimeniñ evvelki harfine – hüsni haşa çirkinlik virdiği, okunuşda da güçlük çekildiği hâlde – bitişdirilir.

İşte (rüşen-dil – âhen-dil – dil-teng – gül-ruğ – reh-nümâ – dil-ber) vaşf-ı terkîbîleri bu vech ile yazılmışdır.

Bunlarıñ (rüşen dil – âhen dil – dil teng – gül ruğ – reh nümâ – dil ber) şüretlerinde yazılmaları câ’iz degildir.

Ba‘zı vaşf-ı terkîbîler iki şüretle de yazılabilir:

Sa‘âdet-nümün

Sa‘âdet nümün

Hüsni haşa çirkinlik virdiği, okunuşda da güçlük çekildiği şüretde ayrı yazılmaları lâzimedendir.

Meşelâ: (‘Âlî meşreb – Cem mesned - ‘alî kevkeb – âhen sirişt – dest şüy – zînet fezâ) vaşf-ı terkîbîleri bitiştirilerek (‘Âlî-meşreb – Cem-mesned - ‘alî-kevkeb – âhen-sirişt – dest-şüy – zînet-fezâ) şüretinde yazılmaları hoş olmaz.

Çünkü bunlarıñ kimisiniñ hüsni haşa çirkinlik virdiği kimisiniñ de okunuşunda güçlük çekildiği pek nazarda görülür

(64)

Vech-i ahîr üzerinde yapılan vaşf-ı terkîbîlerden ba‘zıları ism ile emr-i hâzır meyânına nâ-i nâfiye idhâl idilerek menfî şüretine konur.

Sühân nâ-şinâs

Naşîhat nâ-pezîr

Nâ-i nâf,yeyi evvele getirerek (nâ-sühân şinas – nâ-naşîhat pezîr) demek câ’iz degildir.

Birkaç mişâl

Ateş efşân	ateş saçıcı, saçan
Ateş-bâr	ateş yağdırıcı, yağdıran
Ārām-saz	ārām idici, iden
Aşetî perver	şulhi iltizâm idici, iden
Āferîn hân	āferîn diyici, diyen
Ḥayr ḥ`āh	ḥayr isteyici, isteyen
Dest-res	nā'il, muvâffaḫ olıcı, olan
Dāne-çîn	dāne toplayıcı, toplayan

Temrîn – aşağıdaki emr-i ḥâzırlara münāsib bir ism ' ilāve idilerek vaşf-ı terkîbî yapılacaktır:

(Baḥş – nüvîş – yâb – kūy – bîn – rân – dān – der – pîrâ – āzmây – āver – efrüz – feken – âmüz – endüz – engîz – būs – bâf – bāz – cūy – rübâ – zen –

(65)

Şekl – güzîn – femây – güzâr – küşād – küster – keş – nümâ – pūş)

(Terkîb-i Tām)

Terkîb-i tām – muḥâtaba fâ'ide-i tâme ifāde iden söze dinür.

Meşelâ: (Havâ güzeldir), (bahâr geldi) ifādeleri birer terkîb-i tâmdır. Muḥâtab, birincisinden havânîñ güzel olduğunu, ikincisinden de bahârîñ geldiğini añlamağla müstefid olur. Şu istifādeye sebeb, bu ' ibāreleri teşkîl iden kelimelerinin beynlerinde isnādîñ bulunmasıdır.

“İsnād” luğaten (nisbet itmek, idilmek) ma' nāsında müsta' meldir. İştîlâhen ise (mübtedâ ile ḥaber, fâ' il veya nâ'ib fâ' il ile fi' l beynindeki nisbet-i tāmme)ye dinür.

Terkîb-i tām, (cümle, kelām) nāmıyla da yād olunur.

(Cümle)

Cümle – iki kışımdır: Cümle-i ismiye, cümle-i fi' liye

-Cümle-i İsmiye –

Cümle-i ismiye – mübtedâ-i ḥaber ile rabıḫadan teşkîl iden söze dinür.

Türkcede (mübtedā) evvel, (haber) sonra gelir. Meşelā: (taş katıdır) sözi bir cümle-i imsiyedir. İşte bu cümlede

(66)

“mübtedā-i vāki‘ olan (taş) kelimesi evvel , “haber”-i vāki‘ olan (katı) kelimesi de sonra gelmiştir.

(Mübtedā)

Mübtedā – ism veya ism hükmünde bir kelimedir ki aña isnād olunur. İşte (taş katıdır) cümlesinde haber-i vāki‘ olan (katı) kelimesi, mübtedā-i vāki‘ ola (taş) kelimesine isnād olunmuştur.

Bu cümlede mübtedā-i vāki‘ olan (taş) kelimesi ismdir. Cümle-i ātidedeki mübtedālar ise ism değil, ism hükmünde birer kelimedir:

- Çalışmak iyidir.
- Ben çalışkanım.

Bu cümlelerde mübtedā-i vāki‘ olan (çalışmak – ben) kelimeleri ism değil. Fağat ism hükmünde olduklarından burada mübtedā olmuşlardır. (Çalışmak) maşdar, (ben) de zamīr-i şahşīdir.

(Mühimme)

Ba‘ zen sıfatlar maḥzūf olan mevşūfları i‘ tibārıyla mübtedā olurlar.

Meşelā: (Taḥşīl-i ma‘ ārife çalışmayan aḥmağdır.) cümlesinde ism-i fā‘ il olan (çalışmayan) kelimesi maḥzūf olan mevşūfi i‘ tibārıyla mübtedā olmuşdur. Burada maḥzūf olan mevşūf

(67)

[kimse] kelimesidir. Cümle [taḥşīl-i ma‘ ārife çalışmayan kimse aḥmağdır.] taḥdīrindedir.

Birkaç mişal daha:

- Hünerver her yerde muhteremdir.
- Edebî olmayan şöhbete lâyık degildir.
- kendi ‘aqlını bengine naşihat viren bir nâşiha muhtacdır.

Ba‘zan ism-i işârtede maḥzûf olan müşârileyhi i‘tibârıyla mübtedâ olur.

Meşelâ : [Bu, çok zekîdir.] cümlesinde ism-i işâret olan [bu] kelimesi maḥzûf olan olan müşârileyhi i‘tibârıyla mübtedâ olmuştur. Bu cümle (Bu efendi çok zekîdir.) taḳdîrindedir.

Birkaç mişal daha:

- O pek terbiyelidir.
- Şu dersde birincidir.
- Bu sınıfın eñ çalışkanıdır.

Temrîn – Aşağıdaki cümlelerde bulunan mübtedâlar ta‘yîn olunacak; (Oşmanlılar, merḥametlidir – Oḳuyub yazmak bilmeyen her yerde muḥkirdir – Devlet-i ‘Aliyyeniñ pây-ı taḥtı İstanbul şehridir – Ḥaḳşinâs kelb, nankör adamdan iyidir – Biġânenen iḥtirâz itmek

(68)

Vâcibdir. – Yük çeken merkebe adam yırtan arslana müreccaḥdır. – Biz çalışkanız)

(Ḥaber)

Ḥaber – Şıfat yâḥud isim veyâ ism ḥükmünde bir kelimedir ki kendisinde isnada delalet ider bir kelime bulunur. Bu kelime ise “dir” edât ḥaberiyle (mim, nun, siñ, siñiz) zamir-i nisbileridir. Bunlara “râbiḩa” dinür.

Mübtedâ isim veyâ isim ḥükmünde bir kelime olursa ḥaberine “dir” edatı laḥiḩ olur.

Birer mişâl:

Güneş parlaktır.

O, kâtibdir.

Çalışmak, fâidelidir.

Şu mişallerde mübtedâ vâkı‘ olan “güneş” isim, “o” zamir-i gâib, “çalışmak” maşdar olduğundan bunların haberlerine “dir” edatı ‘ ilâve kılınmıştır.

- Tenbih-

Zevil-‘ uqûlden olan isim ile zamir-i gâibiñ cem‘ i, mübtedâ olduğu vaqt haberi ekşeriyâ cem‘ olunan “ler” kelimesi “dir” edat-ı haberinden sonra getirilir:

İnsanlar ‘ acüldürler.

Anlar çalışkandırılar.

(69)

İşte mübtedâ olan (insanlar) kelimesi cem‘ olmağa beraber ismiñ zevil-‘ uqûl kısmında bulunduğu cihetle haberine “ler” edat-ı cem‘ i, “dir” lafzından sonra getirilir. Kezâlik mübtedâ olan “anlar” kelimesi zamir-i şahşiniñ cem‘-i gâibi olduğundan haberine “ler” edat-ı cem‘ i, “dir” lafzından sonra ‘ ilâve kılınmıştır.

Bir de müennes-i haķikîniñ zevil-‘ uqûli mübtedâ olduğu vaqt muṭâbaķat-ı şerîtasına ri‘ âyeten haberi de müennes olarak irâd olunur:

— Zinnet Hanim ‘ âķıledir.

— Bu kadın şâliħadır.

Bu şüret, haber-i vâķi‘ olacaķ kelime, ‘ Arabca olduğuna göre.

Binâen‘ aleyh (filan hanim ihtiyâredir) demek gülünç olur.

Şurasını da ‘ arz edelim ki bu muṭâbaķata bizce her yerde ri‘ âyet lâzım degildir. Biz (Zeyneb Hanim ‘ âķıldır) demegi (Zinnet Hanim ‘ âķıledir) demeye terciħ ederiz.

İsmiñ zevil-‘ uqûl taķımından olmayan mübtedâ cem‘ olsa da ekşeriyâ haberi müfred olarak irâd olunur.

Yollar geniştir.

Ağaçlar şıķıdır.

Ġazetelernucuzdur.

İşte – bu mişallerde mübtedā vāki‘ olan (yollar –ağaçlar-

(70)

ġazeteler) cem‘ oldukları halde haberleri müfferred olarak irād olunmuştur.

Mübtedā, zamir-i şahşiyeniñ mütakellimi veyā muḡāṭabı olursa haberlerine (mim, zel, siñ, siñiz) zamir-i nisbileri lāḡik olur. “mim” mütakellimiñ müfredine “zel” cem‘ ine maḡşuş olduğu gibi “señ” muḡāṭabıñ müfredine, “sıñız” da cem‘ ine maḡşuşdur:

— Ben kātibim.

— Biz ‘ āḡılız.

— Sen zekīsiñ.

— Siz çalıřkansıñız.

-İḡtār-

Żamir şahşınıñ mütakellimine haber olabilecek kelime, āḡir-i mütēḡarrık ise (mim-zel) zamir-i nisbileri, bir “ya” ‘ ilāve olunarak (yim-yiz) şūretlerinde irād olunur.

— Ben ‘ Ořmanlıyım.

— Biz ‘ āḡıllıyız.

Temrīn – Ařağıdaki cümlelerdeki mübtedālar ile haberler ta‘yīn olunacak:

(Eñ fenā arḡadaş cehldir – Umūruñ ḡüsn-i cereyānına sebep toġrulukdur. — Ṭama‘ esāret-i dāimedir. – Çalıřmak eñ ḡayırlı

(71)

Sermāyedir. –Edeb eñ hayırlı mīraşdır – Berg-i güle nesīm-i seher sed rāhdır)

-Tenbīh-

Ḥaberde aşıl olan şıfat olmaqdır. Faқаt ba‘zan ḥaber isim veyā isim ḥükmünde bir kelime olur:

—Şu görünen ülkerdir.

—İnsanı ihyā iden çalışmaqdır.

—Buña sebep benim.

Bu mişallerde ḥaber vāқи‘ olan (Ülker) ism, (çalışmaq) maşdar, (ben) de zamīr-i şahsiyedir.

ba‘zan ism-i işāretler maḥzūf olan müşār ileyhi itibarıyla ḥaber olurlar:

— O işe sebep budur

— Bu levḥayı yazan şudur.

Bu cümlelerde ism-i işāret olan (bu-şu) kelimeleri maḥzūf olan mevşufları i‘tibāriyle ḥaber-i vāқи‘ olmuşlardır. Bunlar (bu adam-şu çocuk) taқdīrindedir.

Türkçe muzaflarda mübtedā, ḥaber olurlar:

— Aḥmediñ pederi zingindir.

— Bizim sözümüz toғrudur.

Bu mişallerde muzāf olan (pederi-sözümüz) lafızları mübtedā vāқи‘ olmuşlardır.

(72)

— Şu gelen Muştafanıñ birāderidir.

— Nūri Beg benim ‘amcamdır.

Bu mişallerde de muzāf ola (biraderi-‘amcam) lafızları ḥaber-i vāқи‘ olmuşlardır.

Farsī, ‘Arabī terkibler daḥi bir kelime ḥükmünde tūtılarak mübtedā ḥaber olur.

Bir iki mişāl;

—Mūrāca‘ at yegāne kitābullahdır.

—Ramazānul-mübārek şehr-i mağfiretdir.

Birinci mişalde (mürāca‘ atgāh yegāne) terkīb-i Fārsiyesi mübtedā, (Kitābullah) terkīb-i ‘ Arabiyesi de haber-i vāki‘ olmuşdur.

İkinci mişalde de (Ramazānul-mübārek) terkīb-i ‘ Arabiyesi mübtedā, (şehr-i mağfret) terkīb-i Fārsiyesi de haber-i vāki‘ olmuşdur.

ba‘ zı kere de zarflarla (den-içün-ile-üzre-ğadar-gibi) edatlarının lāhiğ oldukları kelimeler “haber” olur.

Bir mişāl:

—Pederim evdedir.

—‘ İnāyet Allāhdandır.

—Etdigim hizmet Hākiçündür.

—İnsanın meziyeti kemāl iledir.

—Aḥmed Efendi Hicaz’a gitmek üzredir.

(73)

— Meclis sa‘ at ona ħadardır.

— İş didigim gibidir.

Şimdiye ħada mişāl olarak irād edilen cümlelerin bir ikisinden ma‘ adası müşbetdir.

Cümle-i menfiye ise ber vech-i āti teşkil olunur:

Bir cümle’-i müşbeteyi menfi yapmak, rābiḫadan evvel edat-ı nefiy olan (degil)

kelimesini irād itmege vābestedir. Meşelā : (Aḥmed zekīdir- ben ihtiyārim) cümle-i

müşbitesi (Aḥmed zekī degildir- ben ihtiyār degilim) şüretine ħonunca menfi olur.

Birħaç mişāl:

Müşbet

Menfi

‘ Oşman Efendi ħalışkandır.

‘ Oşman Efendi ħalışkan degildir.

Siz tenbelsiñiz.

Siz tenbel degilsiñiz.

Biz ihtiyāriz.

Biz ihtiyār degiliz.

Anlar ħocukdurlar.

Anlar ħocuk degildir.

ba‘ zan cümle-i menfiyede ħaber (ğayr-nā-bi-siz) kelimelerinden biri ‘ ilāve olunur:

Birer mişāl:

- Ders zamanlarını oyunla geçirmek ğayr-ı cā'izdir.
- Cāhile söz aňlatmaq nā-ķābildir.

(74)

— Diñlemeyene naşihat vermek bī-fā'idedir.

— Dersine çalışmayan ' aķılsızdır.

Ba' zan cümle-i müşbitede (var), cümle-i menfiyede de (yok) kelime-i haber olur.

Birer mişāl:

— Anıñ baña çok iyiligi var.

— Benim aña hiçbir fenālıđım yokdur.

Birinci mişālde muzāf olan "iyiligi" lafzı mübtedā, "var" kelimesi haber, "dır" de edat-ı haberdir.

İkinci mişālde de muzāf olan "fenālıđım" lafzı mübtedā, "yok" kelimesi haber, "dir" de edat-ı haberdir.

Bu kelimelerden ba' zı kere "dir" edat-ı haberi ħazf olunur:

— Elĥamdülillah her şey'imiz var.

— Hiçbirşey'e iĥtiyācımız yok.

Birkaç mübtedā ' atf tarīķıyla bir ĥabere rabt olunabilecegi gibi birkaç haber de bu şūretle mübtedāya isnād olunabilir:

— Filān ve filān ve filān çalışķandırlar.

— Filān Efendi, çalışķan ve zekī ve terbiyelidir.

Birinci cümlede mübtedā olan (filān ve filān ve filān) lafızları ' atf vāsıtasıyla (çalışķan) ĥaberine rabt olunmuşlardır.

(75)

İkinci cümle haber olan (çalışkan, zekî, terbiyeli) kelimeleri de ‘ātf vāsıtasıyla mübtedā olan (filān) lafzına isnād olunmuştur.

Böyle yerlerde rābıta soñ habere lāhiķ olur.

— Siz zekî ve çalışkansınız.

— Biz ‘ālim ve ‘ābidiz.

(‘ Atf)

‘ Atf – Meyl itdirmek demektir. Lisānımıza edat ‘ atf olarak bir çok kelime isti‘ māl edilmekde ise de burada eñ ziyāde şāyān-ı baḥş ve izāḥ olanı “vav-ı ‘ atıfe”dir.

— Vāv-ı ‘ Ātıfe—

Vāv-ı ‘ atıfe — ‘ Arabīden alınmıştır. Kelimeleri, cümleleri birbirine ‘ atf ider.

Vāv-ı ‘ atıfeden evvel gelen kelime ve cümleye “ma‘ tūf-ı ‘ aleyh”, vāv-ı ‘ atıfeden soñra gelen kelime ve cümleye de “ma‘ tūf” ta‘ bīr olunur.

—Tenbih—

Vāv-ı ‘ atıfe – İki kelime beyninde bulunub ikisi de ‘ Arabī veyā Fārisī, yāḥud biri ‘ Arabī, biri Fārisī olursa ma‘ tūf-ı ‘ aleyhiñ āḥirine nazar olunur.

(76)

Ma‘ tūf-ı ‘ aleyhiñ āḥirinde ḥurūf-ı medden biri veyā hā’-i resmiye olursa vav-ı ‘ atıfe maẓmūm oḡunur:

Şafā vü keder

Āhū vü şir

Keştī vü mellāḥ

Ḥāne vü keşāne

Bu mişallerde (şafā- āhū-keştī-ḥāne) kelimeleri ma‘ tūf-ı ‘ aleyh, (keder-şir-mellāh-keşāne) kelimeleri de ma‘ tūfdur. (şafā-āhū-keştī) kelimelerinin āhırinde ḥarf-i med, “ḥāne” kelimesinin āhırinde hā’-i resmiye bulunduğu için vav-ı ‘ ātıfeler maẓmūm okunuyor.

Ma‘ tūf, ma‘ tūf-ı ‘ aleyhiñ her ikisi Türkce veyā biri Türkce, diğeri ‘ Arabī veyā Farsī olursa vav-ı ‘ ātıfen meftūḥ okunur:

Şu ve ekmek

Kapı ve ḥalka

Beyāz ve şārı

Taḥta ve çivi

Burgı ve destere

Ma‘ tūf, ma‘ tūf-ı ‘ aleyhiñ her ikisi ‘ Arabī, Farsī veyā biri ‘ Arabī diğeri Farsī olur ve ma‘ tūf-ı ‘ aleyhiñ āhırinde ḥarf-i med, hā’-i resmiye olmazsa vav-ı ‘ ātıfe okunmaz. ma‘ tūf-ı ‘ aleyhīn āhırini maẓmūm okudur.

(77)

‘ İlm ü ‘ amel

Mihr ü māh

Peder ü vālide

Çalem ü kāğıd

Bu mişallerden ma‘ tūf ‘ aleyh olan [‘ ilm-mihr-peder-çalem] kelimelerinin āhırlerinde ḥarf-i med olmadığı gibi hā’-i resmiye de bulunmadığından vav-ı ‘ ātıfe okunmayub mezkūr kelimelerin āhırleri maẓmūm okunuyor. Cümlelerin başında bulunan vav-ı atfiyeler meftuh okunur. Mesela: Ahmed efendi pek akıllıdır. Ve hala terbiyesine hiçbir diyecek yoktur. İbaresindeki vav-ı atife cümlelerin başında bulunduğu için meftuh okunuyor.

Cümle başında bulunan vav-ı ‘ârifeler meftūh okunur. Meşelâ : [Aḥmed Efendi pek ‘aķıllıdır ve hele terbiyesine hiçbir diyecek yoķdur] ‘ibâresindeki vav-ı ‘âriفة cümleniñ başında bulunduđı için meftūh okunuyor.

Lisânımızda müsta‘mel ta‘birât-ı ‘Arabiyedeki vav-ı ‘ârifeleriñ meftūh okunacağını ihtâra hâcet yoķ zannederim:

Biş-şihhat vel-‘âfiyet

Bil-‘izz veş-şeref

(Cümle-i Fi‘liye)

Cümle-i fi‘liye — Fâ‘il ile fi‘l-i ma‘lumdan ve nâ‘ib-i fâ‘il ile fi‘l-i meçhulden teşekkül iden söze dinür. Fâ‘il, nâ‘ib fâ‘il evvel, fi‘l soñra gelir.

Meşelâ : [Bahar geldi-güller açıldı] birer cümle-i fi‘liyedir.

(78)

[Bahar geldi] cümlesi fâ‘il ile fi‘l-i ma‘lumdan, [Güller açıldı] cümlesi de nâ‘ib fâ‘il ile fi‘l-i meçhulden teşekkül etmiştir.

(Fâ‘il)

Fâ‘il – Kendisinden bir fi‘l veyâ bir ḥal şâdir olduđı anlaşılana isme dinür.

Meşelâ: [Aḥmed geliyor – Meḥmed gülüyor] birer cümle-i fi‘liyedir. Bu cümlelerde [Aḥmed-Meḥmed] isimleri fâ‘ildir. [Aḥmed] den gelmeklik fi‘liniñ, [Meḥmed] den de gülmeklik ḥâliniñ şâdir olduđı anlaşılıyor. Fâ‘il, ism olduđı gibi ism ḥükmünde bir kelime de olur.

Birer mişâl:

Çalışmak, insanı açıyor.

O, bu akşam bize gelir.

Ben, yarın imtihanına gireceğim.

Sen, Cum‘a günleri derse çalışmalısın

Bu cümlelerde fâ‘il olan: [çalışmak-o-ben-sen] kelimeleri isim degildir. (Çalışmak) maşdar, (o-ben-sen) kelimeleri de zamir-i şahşiyedir.

Ba' zan şıfatlar daħi maħzūf olan muvaşşafı i' tibāriyla fā' il olurlar.

Birkaç mişāl:

Bilen söylesün.

(79)

Bilmeyen şuşsun.

Şehādetnāmeyi çalışan alır.

Çalışmayan me'yūs kalır.

İşte bu cümlelerde (bilen, bilmeyen, çalışan, çalışmayan) kelimeleri maħzūf olan muvaşşafı i' tibāriyla fā' il olmuşlardır.

Bunlar: (bilen kimse, bilmeyen kimse, çalışan şākird, çalışmayan şākird) taħdīrindedir.

fā' il olan mütekellim, muħātab olan zamirleri ekşeriyā ħazf olur:

— Bu hafta ħazret-i Ĥālīde gidelim.

— Mektebe hangi gün gidiyorsunuz?

Bu cümlelerde fā' iller ħazf olunmuşlardır.

Maħzūf olan fā' ili bulmak pek kolaydır. fi' le nazār idersek: Eger fi' l müfred mütekellim ise fā' il (ben), cem' mütekellim ise (biz), müfred muħātab ise (sen), cem' muħātab ise (siz) zamir-i şahşiyesidir.

Bināen' aleyh birinci cümlede maħzūf olan fā' il (biz), ikinci cümlede (siz) kelimesidir.

(Nā'ib Fā' il)

Nā'ib Fā' il – Edat mef' ūli ħazf olunarak fā' il maħāmına olan mef' ūl bihe dinür.

Meşelā : (Mektub yazıldı) cümlesinde (mektub) kelimesi

(80)

Nā'ib fā'ildir. Bu cümlede maḳşad-ı aşlı mektubuñ yazılması olduğundan fā' il, zıkr olunmamışdır. Mef' ul olan (mektub) kelimesi fā' il maḳāmına kā'im olmuştur.

Bunuñ aşlı meşelâ: (Aḫmed mektubı yazdı) olub mektubı yazan maḳlûb olmadığından fā' il olan (Aḫmed) kelimesi zıkr olunmayarak mef' ulü bulunan (mektubı) lafzından 'alâmet mef' ulüñ ḫazfıyla fā' il maḳāmına iḳâme olunmuş ve cümle : (Mektub yazıldı) şüretinde irâd idilmiştir.

fā' ile nisbet olunan fi' le (ma' lûm), nā'ib fā' ile ya' ni mef' üle ta' liḳ iden fi' le de (mechûl) ta' bir olunur.

Daha açıkça söyleyelim: (ma' lûm), fā' ili bilinen, (mechûl) de fā' ili bilinmeyen fi' le dinür.

— Gün toğdı.

— Hava açıldı.

(Toğdı) fi' li ma' lûmdur, çünkü fā' ili olan (gün) bilinmiyor.

— Tenbih —

Bir kelimeniñ fā' il veyâ nā'ib fā' il oldığı şöyle bilinür: (kim-ne) lafızlarından biriyle idilen su'âle cevâb olabilecek kelime fā' ildir.

(81)

— Hoca Efendi geldi.

— Ezân oğdı.

Birinci cümledeki [Hoca Efendi] lafzı, [kim] su'aline cevâb olabileceğinden fā' ildir. İkinci cümledeki [ezân] kelimesi de, [ne] su'aline cevâb olabileceğinden nā'ib fā' ildir: geldi, kim? Hoca Efendi. Oğdı . Oğdı, ne? Ezân.

Eger fi' l, ma' lûm ise [kim-ne] su'allerinden birine cevâb olabilecek kelimeye fā' il, mechûl ise nā'ib fā' il dirsek.

İşte “geldim” fi' li ma' lûm olduğundan “hoca Efendi” ye fā' il, “oğdı” fi' li de mechûl olduğundan “ezân” kelimesine nā'ib fā' il dinildi.

Temrīn: Aşağıdaki cümle-i fi'liyelerden hangisininin fā' il ile fi'l-i ma'lumdan, hangisininin nā'il-i fā' il ile fi'l-i mechulden terkküb itdigi gösterilecek ve maḥzūf olan fā' iller daḥi taḳdīr olunacaḳdır:

(Şukūfeler şoldı – Ay tūtuldı – Namaz kılındı – Mektebe ḳayd idildim - ' Alim her yerde ḥurmet görür – Bunı ' Ömer Efendi yazdı – Camlar silindi – Aḥmed Selānike gitdi – Bu baḥşi ḳolayca örgendik – Biz bir iki güne ḳadar imtiḥāna girecegiz – Çocuḳ aḒlıyor –

(82)

Rüzgār kesildi – YaḒmur yaḒıyor – Hava sislendi – Üzümler ḳarardı – Yemek pişiyor - Cāmi'e gidelim – Buraya gel – Söz diñleyiñ – Dersimizi belleyelim – Dün bize gelmişsiñiz – Şınıfiñ birincisi olmaḳ isteyen derse çalışır – Vaḳtini oyun ile geçiren pişmān olur)

— İḥtār —

Mübtedā ile fā' il, nā'ib fi'le [mesned ileyh] ḥaber ile fi'le de [mesned] ta' bīr olunur:

— Allah, kerimdir.

— Ḥoca Efendi geldi.

— Ders oḒındı.

Mübtedā olan “Allah”, fā' il olan “ḥoca” nā'ib fā' il olan “ders” kelimelerine “mesned ileyh” denildiḒi gibi “kerīm” ḥaberiyle “geldi – oḒındı” fi'illerine de “mesned” dinilir.

(Münādī)

Münādī (ey-hey-yā-eyā) edat nidālarınınin dāḥil olduḒları kelimāt ve terkībāta dinür. Meşelā: (Ey oḒul! Adam olmaḳ isterseñ taḥşil-i kemalden bir an ḥālī olma) cümlesindeki “ey”, edat-ı nidā, “oḒul”da münādīdir.

—Ey—

Ey kelimesi ‘ Arabî, Farsî, Türkî kelimât ve terkîbâta dâhil olur:

(83)

[Ey şeyh –Ey şeyhuş-şuyūh], [Ey merd- Ey merd-i nikbaht], [Ey komşu – Ey komşunuñ sevgilisi]

“Ey” ekşeriyen hâzıf olunur:

Efendi! Dersine çalış.

Oğlum! Sözümi dinlerseñ adam olursuñ.

[Efendi – oğlum] lafızları münâdî olub edat nidâları hâzıf olunmuşdur. Bunlar [Ey Efendi! – Ey oğlum] taqdîrindedir.

[Ey] gibi [hey] de ‘ Arabî, Farsî, Türkî kelimât ve terkîbâta dâhil olabilirse de evveline [bih] ‘ ilâve olunaraq ekşeriyâ maqâm-ı taḥḳirde isti‘ mâl olunur:

Be hey aḥmak!- Be hey câhil!

[ya] edat nidâsı yalnız ‘ Arabî kelimât ve terkîbâta dâhil olur:

Yâ benî – Yâ benirrahme

[Eyâ] kelimesi ise lisânımızda terkîbât-ı Farsiyede müsta‘ meldir:

Eyâ pâdişâh-ı cihân

Bu şüret nazma maḥşûş gibidir.

Farsîniñ âh ât nidâsı olan {Elif} de lisânımızda ba‘ zan kullanılır.

Pâdişâh – Hüdâyâ

(Ma‘ rife)

Ma‘ rife – Bir şey’-i mu‘ ine vaż‘ olunan kelimeye dinür.

(84)

Meşelâ: [‘Ali] mu‘arrifedir. Bir zât-ı mu‘iniñ ‘ilmiyedir. Bu kelime, telaffuz olunduğı zaman mütekellim ile muhâtab beyinde ma‘lûm olur.

İsm-i haşlar ma‘rife, oldığı gibi zâmir şahışlar, ism-i işâretler lâm-ı ta‘rifli kelimeler ile münadillerde ma‘rifedir.

İsm-i cinsleriñ evveline (o) kelimesi, veyâ [ma‘hûd] lafzı ‘ilâve olunacak olursa ma‘rife olur:

[O kâlemi getir! - Ma‘hûd o şatıldı mı?]

Bu cümlelerdeki [kâlem-o] kelimeleri ism-i cins oldukları halde [o - ma‘hûd] lafızlarıyla maşdar bulduklarından ta‘rif-i kesb etmişlerdir.

Ba‘zan (o) mevki‘inde (ol) isti‘mâl olunur.

İsm-i cinsler, bir de ma‘rifeye izâfetle ta‘rif-i kesbi derler.

Meşelâ: (Aḥmediñ pederi ‘âkıdır.) cümlesindeki (peder) kelimesi ism-i cins olduğu halde me‘rife olan (Aḥmed) kelimesine izâfetle ta‘rif-i kesb etmiştir. ya‘ni ma‘rife olmuştur.

(Nekre)

Nekre – bir şey-i ğayr-i mu‘ine vaz‘ olunan kelimeye dinür.

Meşelâ: (Erkek) kelimesi nekredir. Bu kelime ‘uḳalâd-ı zekûruñ her ferdine ıtlâḳ olunabildiginden ğayr-ı mu‘inedir.

Lisânımızda nekre edatı (bir) kelimesidir.

Kelimeniñ evveline (o) getirilince ma‘rife olduğu gibi (bir) getirilince de nekre olur.

(85)

‘Arabîde nekre ‘alâmeti iki esredir ki kelimeniñ âḥirine vaz‘ olunur.

Liğarazın = Bir ğaraz için

Linüktetin = Bir nükte için

Bir şıfatla tavşif olunan ism-i cinsler taşşış-i kesb iderler, bunlara (Nekre-i muhaşşasa) ta' bir olunur. Meşelâ: (Terbiyeli çocuk sevilir) cümlesindeki (çocuk) kelimesi – terbiyeli şıfatıyla taşşış-i kesb itdiginden - nekre-i muhaşşasa dinür.

Temrîn – Aşağıdaki cümlelerde bulunan ma' rifeler ile nekreler ta' yin olunacak:
(' Ālim adam şâyân-ı hürmetdir – Aḥmed Begiñ maḥdūmı pek çalışkandır – Bendeñiz aña bir şey söylemedim – O bağçe pek güzeldir – Bu çocuk pek terbiyelidir – İstanbul dārül' örfdendir)

Fā' il nā'ib fā' il ile fi' le, mübtedā, haber ile rābıtaya (Erkân-ı aşliyye denilir.)

Bunlar – yerine göre – birtaķım kayıdlar ile taķyid olunur. Bir cümlede kayd ne kadar çok olursa fā'idesi o kadar etem olur. Kayud-ı mezkûreye “mütemmemāt-ı cümle” dinür.

(Mütemmemāt-ı Cümle)

Mütemmemāt-ı Cümle – üçdür: müte' allikāt fi' il, temiz, ḥal.

(86)

—Müte' allikāt-ı Fi' il—

Müte' allikāt-ı Fi' il— Fi' illeri birer şüretle taķyid iden mef' ullerdir.

— Mef' ül—

Mef' ül – Altı nev' dir: Mef' ül bih, mef' ül ileyh, mef' ül fih, mef' ül minh, mef' ül leh, mef' ül ma' ah.

— Mef' ül Bih)

Mef' ül Bih—Āḥirine sākin ise meskūr kılınarak ' alāmet olmak üzere (ya), müteḥarrik ise (yi) ' ilāve olunan kelimeye dinür. Meşelâ : (Bu sene naḥvi bitirecegiz) cümlesinde (bitirecegiz) fi' liniñ mef' ül bihi olan (naḥv) kelimesiniñ āḥirine sākin

olduđı için meksūr kılinarak ‘alāmet olmak üzere bir (ya) yazılmış ve (Şu levhayı birāderim yazdı) cümlesinde de (yazdı) fi‘liniñ mef‘ül bihi olan (levha) kelimesiniñ āhirine müteħarrık olduđı için (yi) kılinmıştır.

Birkaç mişāl:

(Kitabı viriñiz – Ođlum! Destiyi taldur – Bu hāneyi ben aldım – Şobayı yađıñ)

— Tenbih—

Bir kelimeniñ (mef‘ül bih) olduđını añlamak için (kimi –neyi) su‘allerinden birini irād itmek kāfidir (mef‘ül bih) olan lafz bu su‘allerden birine cevāb olur. İşte (Meħmedi gördüm)

(87)

Cümlesinde mef‘ül bihi olan (Meħmedi) lafzı (kimi), (Mektubı gönderdim) cümlesinde de mef‘ül bihi olan (mekubı) lafzı (neyi) su‘aline cevāb oluyor: Gördüm, kimi? Meħmedi. Gönderdim, neyi? Mektubı.

Mef‘ül bihden ba‘zan ‘alāmet-i mef‘ül ħazf olunur:

(Kitab ođudum – yazı yazdım) fi‘illeri müte‘addidir. Her müte‘addiniñ bir mef‘ül bihi olur. “Ođudum” fi‘liniñ mef‘ül bihi “kitab” kelimesi, “yazdım” fi‘liniñ mef‘ül bihi “yazdım” kelimesidir. Mef‘ül bih olan (Kitab – yazı) kelimelerinden ‘alāmet-i mef‘ül ħaşf edilmiştir. Bu cümleler : (Kitab ođudum – Yazıyı yazdım) tađdirindedir.

Mef‘ül bihden ‘alāmet-i mef‘ülün ħazfı nekrelere maħşuşdur. (Kitab ođudum- Yazı yazdım) cümlelerinde “mef‘ül bih) olan (kitab- yazı) lafızları nekre olduđlarından āhirinden āhirlerindeki ‘alāmet-i mef‘ül ħaşf olunmuştur.

Birkaç mişāl daha:

(Şu içdim – Meşel diñliyor – Üzüm yedim – Oruc tutađım)

— Mef'ül İleyh —

Mef'ül ileyh – Āhirine sākin ise meftūh kılınarak ‘alāmet olmak üzere “e”, müteḥarrık ise “ye” ‘ilāve olunan kelimeye dinür.

(88)

(Kitaba baqđım – Mekkeye gitdim)

Birinci cümlede “bakdım” fi‘liniñ mef'ül ileyh olan “kitab” kelimesiniñ āhirine sākin olduđı için meftūh kılınarak bir “e” yazılmış, ikinci cümlede de “gitdim” fi‘liniñ mef'ül leyhi olan “Mekke” kelimesiniñ āhirine müreḥarrık olduđı için “ye” ‘ilāve kılınmıştır:

(Derse çalış – Hoq̄kaya mürekkeḥ koy – Hoca Efendiye ri‘āyet eyleyiñ – Vālideye iṭa‘at itmeli)

— Tenbih —

Bir kelimeniñ mef'ül ileyh” olduđını añlamak için (kime – neye) su’allerinden birini irād etmek kāfidir.

mef'ül ileyh olan lafz bu su’allerden birine cevāb olur. İşte (Pedere rast geldim) cümlesinde mef'ül ileyh olan (pedere) lafzı (kime), (Havaya gügendum) cümlesinde mef'ül ileyh olan (havaya) lafzı da (neye) su’aline cevāb oluyor:

Rast geldim, kime? Pedere. Gügendum, neye? Havaya.

— Mef'ül Fih —

Mef'ül fih – Āhirine (de) edat zarfı ‘ilāve olunan kelimeye denir. Meşelā : (Çalışkan talebe mektebde şıķılmaz.) cümlesindeki (mektebde) lafzı mef'ül fihtir.

— Mühime —

(89)

(yıl—ay—gün) gibi ezmine isimlerine (zarf-ı zaman), (mekteb – ev –oṭa) gibi emkine isimlerine de (zarf-ı mekân) iṭlāq olunur.

(de) edatı böyle ezmine ve emkine isimlerine lâhik olabileceği gibi bunlardan ma' dūd olmayan kelimelere de lâhik olabilir. ba' zan zarf-ı zamanlardan (de) edatı hāzıf edilir.

— Bugün imtiḥān olacağım.

Bu cümledeki (gün) kelimesi zarf-ı zamandır. Āḥirindeki (de) hāzıf olunmuştur. i' ādesi cāiz degildir. (Bugün imtiḥān olacağım) maḳāmında (Bu günde imtiḥān olacağım) denilemez. Ba' zan da zarf-ı zamanlardan (de) edatının hāzıfı cā'iz olmaz. Meşelā: böyle birgünde naşıl şād olmayayım) mevḳi'inde (böyle birgün naşıl şād olmayayım) denilemez.

(Fī – der – andır) edat zarflarının dāhil oldukları kelimelere mef' ūl fih denileceği gibi (zarf) da ta' bir olunur:

Āḥirinde iki üstün bulunan : (Zāhiren – bāṭinen) gibi ba' zı ta' birāt-ı ' Arabiye de (mef' ūl Fih) olarak kullanılır.

(Mef' ūl minh)

Mef' ūl minh – Āḥirine (den) edatı ' ilāve kılınan kelimeye dinür. Meşelā : (Bu sene mektebden birinci olarak çıktım) cümlesindeki (mektebden) lafzı mef' ūl minhdır.

— Mühime —

(90)

Birkaç mişāl daha:

— Aḥmed Efendi Burusadan gelmiş.

— Bu şabaḥ evden birde çıktım.

— Dün rüzgardan pencere açamadık.

— Bu kitabdan çok istifāde itdim.

Mef' ūl minhe, “Mef' ūl ' anḥ”da ıtlāḳ olunur.

—Tenbih —

“den” edatının Farside muḳābili “ez” ' Arabide “min — ' an” kelimeleridir. Lisānımızda bu kelimeler ba' zı ta' birātda müsta' meldir:

Birer mişāl:

- Ekdil ü cān sizi severim.
- Aḥmed min cihetin beni ızrār itdi.
- Meḥmed Efendi bu sözi ‘an cehlin söylüyor.

— Mef’ül leh —

Mef’ül leh – Aḥirine “içün” edatı ‘ilāve olunan kelimeye dinür.

Meşelā : (Bunı birāder içün aldım) cümlesindeki “içün” edat-ı ta‘lileniñ lâḥik olduğu “birāder” kelimesi “Mef’ül leh” dir.

— Mühime—

İçün – Nazma maḥşüş olmak üzere – Āḥirinde “ya” ḥarf-i imlāsı bulunan kelimeye taḥfif olunarak “çün” şüretinde de ilḥāk olunur:

(91)

Bir de “içün” āḥirinde ḥarf-i med, ḥurūf-ı imlādan biri veyā hā’-i resmiye olmayan kelimelerde taḥfif olunarak “çün” şüretine konur. Bu şüret nazma ve ḥālet-i izāfete maḥşüşdur. Kelimeniñ āḥirinde “ya” den ma‘adā ḥurūf-ı med, ḥurūf-ı imlādan biri bulunur veya hā’-i resmiye olursa “içün” taḥfif olunamaz.

— Temme—

Lisānımızda müsta‘mel (lisebeb—liğarazın – liḥikmete – limuşliḥa – Lillāhi ve Rasūlih) gibi ba‘zı ta‘birāt-ı ‘Arabiyedeki lām-ı meksüre “içün” ma‘nāsına edat-ı ta‘lildir. Lām-ı mezküreye ba‘zan “ecl” kelimesi ilḥāk olunur:

Lieclil-muşliḥāten

Lieclil-imtiḥān

Liecliz-ziyāret

Farsīde edat-ı ta‘lil olan “berāyı” kelimesi de lisānımızda isti‘māl olunur:

(Berā-yı maşlaḥat –berā-yı ḥāṭır – berā-yı tecdübe)

“çünkü –zīrā” kelimeleri de edat-ı ta‘lildir. Bir hükümün illetini beyān için sevğ olunan cümlelere idhāl olunur:

- Hoca Efendi seni sevmiyor. Çünkü derse çalışmıyorsun.
- Çalışmaktan geri tırmamalı, zīrā terakkī çalışmakla olur.

(92)

- İhtār -

(Çünkü) ba‘zan edat tevķit olarak “mādemki” mevķi‘inde isti‘māl olunur ve söz başında bulunur:

- Çünkü adam olmak istiyorsanız, niçün mektebden kaçuyorsunuz ?

(Mef‘ül ma‘ah)

Mef‘ül ma‘ah – Āhirine (ile) edatı ilāve kılınan kelimeye deniyor. Meselā : (Her iş sa‘y ile biter) cümlesindeki (ile) edatının lahiķ olduğu (Sa‘y) kelimesi mef‘ül ma‘ahdır.

— Mühimme —

“ile” : (muķārenet- vesātet – ve ta‘lil) edatıdır.

İki şey’i birbirine muķārin gösterirse edat-ı muķārenet olur: Cihāna ‘ibret le nazar kıl.

Bir şey’e diger şey’i vāsıta gösterirse edat-ı vesātet olur: bu hal kalem ile tavşif olunamaz.

Bir şey’i diger şey’e sebep gösterirse edat-ı ta‘lil olur: gönül, bī-tābi’-i firāk ile āh itmez oldu.

— İhtār —

Ba‘zan “ile” tahfif olunarak “le” şüretine konur:

- Yalnız sözle iş bitmez.

“ile” niñ bu şüretle tahfifinde ķā‘ide-i ātiye ri‘āyet edilmek lāzımedendir:

(93)

“ye” den mā’ide ḥurūf-ı med ḥurūf-ı imladan biriyle veya hā’i resmiye ile nihayet bulan kelimeye ilḥāk idilecek. “ile” taḥfif olunamaz.

Kelimenin āhirinde ḥurūf-ı medden veya ḥurūf-ı imlādan “ye” bulunan kelimelere “ile” edatı iki şüretle de ilḥāk olunabilir.

Gemi ile - gemiyle

Müfti ile - müftüyle

Desti ile - destiyle

Faḫaṭ o āhirinde “ye” veya “i” bulunan muzāflara “ile” şüretinde ilḥāk olunur.

Mesela: “pederi ile” “amcası ile” demek cāiz ise de “pederiyle, amcasıyla” dinilmek oladır.

“ile” nāzma maḥşūş olmak üzere şoñ harekesi meftūḥ olan kelimata “yle” şüretinde de ilḥāk olur.

“yārab ne ḫatıyeyle gezer ḳalb-ı ālem”

Muḳarenet edatı olan “ile” ye ba’ zen ta’ kid için “beraber” lafz-ı Farisi i’lave olunur:

Meḫmed efendi zeki olmağla beraber ḫalışkan idi. “le” ba’ zen muḳarenet- vesāṭet-tā’lil edatı olarak maşdar-ı aşliyelere lāḫik olur.

Maşdar-ı aşliye lāḫik olan “le” edat-ı vesāṭet olursa “beraber” lafzı ilave idilemez.

(94)

Maşdar-ı şaḫillerde “leh” edat-ı ta’ līl olduğı zaman ḳaf ḡayna tebdil idilir.

— Aḫmed Efendiniñ bu babdaki fikri ṭoğrı olmağla şāyān-ı āferindir.

Edat-ı ta’ līl olan “ile” “eyle” “le” niñ lāḫik olduğı kelimeye “meḫ ūl-i leh” dinür.

—Mühimme—

Maşdar ile ism-i fā’ il, ism-i meḫ ūl, şıfat-ı müşebbehiniñ fā’ ile, nā’ib fā’ ile nisbetleri yoksa da ba’ zan fi’ iller gibi meḫ ūl alırlar.

Birer mişâl:

— Vâlideni incitmek vâcibdir.

— Her söze qarışan abdaldır.

— Mektebde oğunan kitaplar pek mütenazzımdır.

— İnsan için eñ güzel meslek, taşşıldır.

İşte bu mişallerde (incitmek) maşdar, (qarışan) ism-i fâ' il, (oğunan) ism-i mef' ul, (güzel) şıfat-ı müşebbehe olduğundan (vâlideni – söze – mektebde – insan için) mef' ul yerine ta' alluğ eylemişlerdir.

Muzâfun ileyhi muhâtab, mütekellim zamiri olan muzâflar, tıbqı isimler gibi mef' ul olurlar:

— Pederimi severim.

(95)

— Sözüñüze emniyet olunur.

— Sementimizden hoşnuduz.

İşte bu mişallerde (pederimi – sözüñüze – sementimizden) lafızları muzâfuñ mef' ul halleridir. Pederimi mef' ul bih. Sözüñüze mef' ul ileyh, sementimizden mef' ul ' anhdır.

Muzâfun ileyhi isim veyâ zamir-i gâ'ib olan muzâflarıñ mef' ul beh. mef' ul ileyh, mef' ul fih, mef' ul-i ' anh halleri ber vech-i âti teşkîl olunur.

Âhırinde zamir-i izâfi olan “ya” hazf olunaraq yerine bir “nun” getirildikten sonra isimleri gibi mef' ul bih de “ya”, mef' ul ileyhde “he” ' alâmetleriyle mef' ul fihde “de” mef' ul ' anhde “den” kelimeleri ilhâk olunur.

Birer mişâl:

(Peder ve mâderiniñ naşihatını tuğ – Anlarıñ emirlerine ita' at eyle – Allah yolunda bulun – Hoca Efendiniñ sözünden çıkma)

İsimleriñ mef' ulle, mef' ul ma' ah hallerinde cereyân iden kâ'ide muzâflarda bi' aynehü cârîdir.

(Mühimme)

Nazımda muzaflarıñ mef'ül bih hâlınden 'alâmet-i mef'ül olan “ya” ba'zan hâzıf olunur.

(96)

Bir iki mişâl:

“Muvaffağdır yine elbet mîzâca şîve-i hikmet”

“Tabîbiñ olsa da kizbi marîziñ şihhatin söyler”

“Hasb-i hâliñ itme her dâ nâdâna 'arz”

Birinci mişalde (şihhatin) lafzı muzâfûñ mef'ul be hâlidir. Aşlı “şihhatini” olub zarûret-i vezin için 'alâmet-i mef'ül olan “ya” hâzıf olunaraq “şihhatin” şüretine konmuşdur:

İkinci mişalde “hâliñ” muzâfûñ mef'ul bih-i hâlidir, bunuñ da aşlı “hâliñi” olub zarûret-i vezin için 'alâmet-i mef'ül hâzıf olunaraq “hâliñ” şüretine konmuşdur.

Evvelleri neşrde de muzâfiñ mef'ül bih hâlınden 'alâmet-i mef'ül hâzıf olunurmuş, şimdi bu şüret kat'ıyyen câ'iz degildir.

Mef'ül bihe, mef'ül bih şariğ, ma'adâsına da mef'ül bih ğayr-ı şariğ nâmı virilir.

Temrîn – Aşağıdaki cümlelerde bulunan mef'uller gösterilecek.

(Herkesiñ kader-i himmetine göre olur – Herkes ekdigini biçer – Aşınanıñ cevriñiñ bî-gâneniñ ri'âyetinden evlâdır – Edebî olmayan şöhet itmege lâyıq degildir. — İşrâ ile düşüb kalkan iyilik görmez. – Hünerli şakirdiñ üstâdına nazı geçer. – Gice yatağında daği Kemâlden hâli kalmam, dibâdaki şüret baña sükût dersi virir. – Kesilmiş dal baharda iltifât itmez.)

(97)

(Lāzım — Müte'ādī)

Mesned olan “fi' l” ba' zan lāzım, ba' zan da mu' tedī olur.

(Lāzım)

Maşdarıñ ma' nāsı fā' iliñ bir hāli olub mef' ul bih iktifā itmezse o maşdar ve andan aḥz olunan fi' illere lāzım dinür.

Meşelā : (Çocuk uyudu) cümlesinde “Çocuk” kelimesi fā' il “uyudu” kelimesi de fa' aldir. Bu cümlede “uyudu” fi' ili lāzım olduğundan mef' ul bih iktizā itmemiştir. Çünkü fā' ilden şadır olan uyumaklık hāli kendi nefsinde kalıyor, başkasına tecāvüz etmiyor.

(Tenbih)

Ba' zı lāzımlar, mef' ul be ğayr-ı şarīḥ alırlar.

Meşelā : (Çocuklar ağaca çıkmışlar.) terkibi bir cümledir. Bu cümlede (çocuklar) kelimesi fā' il, (ağaç) lafzı mef' ul-i ileyh (çıkacaklar) da fi' ildir.

İşte (çıkılmışlar) kelimesi lāzım ise de mef' ul-i ileyh olan (ağaca) lafzına ta' alluḵ itmiştir.

(Mu' tedī)

Maşdarıñ ma' nāsı fā' iliñ bir işi olub mef' ul be iktizā iderse o maşdar ve andan müştak olan fi' illere mu' tedī dinür.

Meşelā : (Uşak bardağı kırdı.) cümlesinde (uşak)

(98)

Kelimesi fā' il, (bardağı) lafzı mef' ulün bih, (kırdı) da fi' ldir. Bu cümlede (kırdı) fi' li, müte' addī olduğundan mef' ulün bih iktizā itmiştir. Çünkü fā' ilden şadır olan kırmaklık fi' li kendi nefsinde kalmıyor, (bardağı) lafzına ta' alluḵ idiyor.

-Tenbîh-

Müte' addî iki kısımdır: Semâ'î-i kıyâsî.

1- Müte' addî-i semâ'î- bir edât vâsıtasıyla yapılmayub aşında müte' addî olan kelimelerdir.

2- Müte' addî-i kıtâsî- bir edât vâsıtasıyla müte'addî yapılan kelimelerdir.

Türkcede edât-ı te' addîye (dir - t) kelimeleridir.

Türkce maşdarlara madde-i aşliyeleriniñ okunuşları i' tibarıyla beş kısımdır: Firâdî, şenâ'î, şülâşî, rubâ'î, humâsî.

Maddeye aşliyesi okunuşda bir harfli olanlara firâdî, iki harfli olanlara şenâ'î, üç harfli olanlara şülâşî, dört harfli olanlara rubâ'î, beş harfli olanlara humâsî ta' bir olunur.

Firâdîler (dir) ile müte' addî yapılır:

Dikmekden, didirmek }

Yimekden, yidirmek } gibi

Şenâ'îler de edât-ı maşdarlarıñ mâkâbli sâkin ise "d" müteharrik ise "t" 'ilâve olunur:

(99)

Bilmekden, bildirmek }

Yazmağdan, yazdırmağ }

Söylemekden, söyletmek }

Oğumağdan, oğutmağ } gibi

-İhtâr-

Meşelâ: (Birâderi Hicâza gönderdim.) terkîbi bir cümle-i fi' liyedir. İşte bu cümlede müte' addî olan "gönderdim" fi' li hem mef' ülün bih şarîh, hem mef' ülün bih ğayr-ı şarîh almışdır. fi' l-i mezkûruñ mef' ülün bih şarîhi "birâderi" ğayr-ı şarîhi de "Hicâza" lafzıdır.

Yalnız mef' ülün bih şarîh olan fi' ller (müte' addî-i nâkış), hem mef' ülün bih şarîh, hem de mef' ülün bih ğayr-ı şarîh alan fi' llere de (müte' addî-i kâmil) diniyor.

Şülâşî, rubâ'î humâsîler de edât maşdarlarıñ mâkâbli "r"den başka harf-i sâkin ise "dir" sâkin olub da "r" veya müteharrik ise "t" 'ilâve kılmır:

(inanmağ)dan (inandırmağ)

(imrenmek)den (imrendirmek)

(şımarmağ)dan (şımartmağ)

(kurtar)dan (kurtartmağ)

“dir” ile müte‘addi yapılan maşdarlara “t”, “t” ile müte‘addi yapılan maşdarlara da “dir” ‘ilāve olunarak bir k̄at daha müte‘addi yapılır.

(100)

Yedirmekden yedirtmek}

Oğumağdan oğutdurmak} gibi

Bunlar vaşıtaniñ te‘addidini eş‘ār iderler.

(Azmağ- ağmağ- içmek- uçmağ- batmağ- bitmak- pişmek- çıkmak- çökmek- düşmek- şaşmağ- şişmek- taşmağ- toymağ- k̄opmağ- kaçmağ- geçmek- göçmek- görmek- yatmağ) maşdarlarının müte‘addileri k̄ā‘ideniñ hilāfına olarak: (azıtmağ- ağıtmağ- içirmek- uçurmağ- batırmağ- bitirmek- pişirmek- çıkarmağ- çökermek- düşürmek- şaşıрмаğ- şişirmek- taşırmağ- toyurmağ- k̄oparmağ- kaçırmağ- geçirmek- göçürmek- göstermek- yatırmağ) şūretinde gelir.

-Tenbīh-

Müte‘addiler, yalnız mef‘ulün bih şarihe ta‘alluğ itmeyüb ba‘zen hem mef‘ulün bih şarihe hem de mef‘ulün bih ġayr-ı şarihe ta‘alluğ ider.

(Temyiz)

Temyiz- zātda yağud nisbetde olan ebhāmı k̄aldırub tefsir iden lafza dinür.

Meşelā: (Ağmed Efendi Meğmed Bege ma‘lümātca fā’iğdir.)

Cümlesindeki (ma‘lümātca) lafzı temyiz olub Ağmed Efendiniñ Meğmed

(101)

Bege ma‘lümāt cihetinden fā’iğ oldığını gösteriyor. Yalnız: (Ağmed Efendi Meğmed Bege fā’iğdir) denilmiş olsa Ağmed Efendinin Meğmed Bege ne cihetden fā’iğ oldığı anlaşılamayub k̄apalı k̄alırdı. İşte bu ebhāmı ya‘ni k̄apalı k̄alışı izāh için cümle-i mezkūrede “ma‘lümātca” kısmınıñ etyānına lüzüm görülmüşdür.

Lisânımızda temyîz üslûb-ı Türkî, üslûb-ı ‘Arabî olmak üzere iki suretle cereyan ider.

(Üslûb-ı Türkî Üzre Temyîz)

Üslûb-ı Türkî üzre temyîz- ismlerle ism hükümünde olan ba‘zı kelimelerin âhîrine “ce” veya “cihetle” lafzı ‘ilâve olunarak teşkîl olunur:

- ‘Abdullâh Efendi. Muştafâ Begden senece büyükdür.
- Nuri Efendi zekâvet cihetiyle nâdirül-emşâldir.

-İhtâr-

İsmlerle ism hükümündeki kelimelere lâhık olan “ce” edât-ı temyîz olduğu gibi “nisbet” edâtı da olur.

Edât-ı temyîz olan “ce”yi, edât-ı nisbet olan “ce”den fark itmek için “cihetle” lafzına tebdîl itmek kifâyet ider. Meşelâ: (Aḥmed Efendi dirâyetce nâdirül-aḳrândır,) cümlesindeki “ce”, “cihetle lafzına tebdîl idilerek (Aḥmed Efendi dirâyet

(102)

Cihetle nâdirül-aḳrândır.) dinilse ma‘nâya ḥalel gelmediğinden edât-ı temyîzdir. Faḳaḳ (‘Ömer Efendi ‘Arabca pek az bilir.) cümlesindeki “ce”, “cihetle” lafzına tebdîl idilemez, idilecek olsa bir ma‘nâ çıkmaz. Çünkü “‘Arabca”daki “ce” edât-ı nisbetdir.

(Üslûb-ı ‘Arabî Üzerine Temyîz)

Üslûb-ı ‘Arabî üzerine temyîz- ‘Arabî ismlerle maşdarlarıñ âhîrine bir elif ve üzerine iki üstün ḳonarak teşkîl olunur

- Aḥmed Efendi, bendeñizden senen büyükdür.
- Meḥmed Efendi ‘ilmen değıl aḳlâḳen iḳrârına terciḳ olunur, işte bu cümlelerdeki (senen - ‘ilmen - aḳlâḳen) lafızları temyîzdir. Bunlar (sen cihetle- ‘ilm cihetiyle- aḳlâḳ cihetiyle) dimekdir:

-Tenbîh-

Üslûb-ı ‘Arabî üzre temyîz olacak kelimâtüñ ‘âḳirinde elif-i maḳşûre varsa – hey’eti bozulmayarak – üzerine yalnız iki üstün vaz‘ olunur:

- Bu andan ma^çnen güzeldir.

Eger āhirinde elif-i memdüde varsa, maḥzūf olan hemzesi i^çade olunarak üzerine iki üstün konur:

- Şifā'en biraz Zemzem-i Şerif içdi.

(103)

Eger temyiz yapılacak kelimenin āhirinde nā-i ašliye şekli bozulmaksızın bir elif^ç ilāve olunarak üzerine iki üstün vaz^ç idilir:

- Bu aña şebāten fā'iḳdir:

Kelimenin āhirinde tā, ašli olmayubda zā'id olursa temyiz halinde – ister hā-i resmiye şeklinde bulunsun, isterse tā-i ṭavīleye tebdil idilmiş olsun – alşına ircā^ç olunarak üzerine iki üstün konur:

- Bu ^çibāre

ḳā^ç ideten bozuḳdur.

- Bu söz

ḳikmeten merdüddur.

Bu cümlelerdeki (ḳā^ç ideten ḳikmeten) lafızları temyizdir. Bunlar (ḳā^ç ide – ḳikmet) kelimelerinden yapılmışlardır. İşte mezkūr kelimelerin āhirinde tā-i zā'ideden bozulma hā-i resmiye ile tā-i ṭavīle vardır.

Temyiz - ^çibāre-i ātiyedeki temyizler ta^çyin olunacak ve hangi ḳā^ç ide ile aldıkları gösterilecek:

(Bu nefer cür'eten ötekine fā'iḳdir – bidāyeten iḳāme-i da^çvā eyledi – Aḳmed Efendi aḳlāḳ cihetiyle aḳrānına terciḳ olunur – bu efendi dirāyetce şāyān-ı sitāyişdir.)

(Ḫāl)

Ḫāl - Fā^ç ilin veya mef^ç ulün hey'eti gösteren lafza diniyor.

(104)

- ^çÖmer gülerek geliyor.

- Ben ḳırsız kaçarken gördüm.

Bu cümlelerdeki (gülerek – kaçarken) ḫāldir. (Gülerek) lafzı fā^ç il olan “Ömerin”, (kaçarken) lafzı da mef^ç ul olan “ḳırsız”ın hey'etini gösteriyor.

(Zil-hāl) ta' bīr olunur. Bu taqḍīrce birinci mişāldir (‘Ömer), ikinci mişāilde de (hırsız) zil-hāl olmuş olur.

-Teşbīh-

Lisānımızda “hāl” beş şüretle teşkīl olunur:

1- Fi' lüt-tezāmīniñ müfred-i gā'ibe, hafiflerde (rek), şakillerde (rak) ilhākıyla yapılır:

- ‘Ömer bu yazıyı özenerek yazmış.

- Zeyd, çalışma çalışma sınıfıñ birincisi oldu.

İşte (özenerek – bakarak) lafızları bu vech ile teşekkül itmişlerdir. Bu şüretle yapılan şīğalara (hāl terkībi) diniyor.

Fi' lüt-tizāmīniñ müfred-i gā'ibi ‘aynen tekrār olunursa hāl olunur:

- Zeyd, çalışma çalışma sınıfıñ birincisi oldu.

İşte bu cümlede “Zeyd”iñ hey’eti olan (çalışa çalışa) lafzı hāldır.

Ba' zen böyle “hāl” vāki' olan lafızlar birbiriniñ ‘aynı olmaz

(105)

- Aḥmed Efendi resimde çize boza ḥayli mahāret kesb itdi). (çize boza). (Çizerek ve bozarak) taqḍīrindedir. ba' zan da (çizerek, bozarak) şüretinde isti' māl olunur.

Her iki şüretde de edāt-ı ‘aṭf olan “ve” ḥızf edilir. İsbātı şīve-i lisāna muğāyirdir. ya' ni (düşe kılka) yaḥud (düşerek kılkarak) dinilir de (düşe kılka) yaḥud (düşerek kılkarak) dinilmez.)

2- ‘Aded-i ašliler ile esmā ve şifātdan ba' zıları mükerrer zikr olunarak teşkīl olunur:

- Efendiler! Birer birer geliñiz.

- Çocuklara küme küme oturmuşlar.

- Yüzüme şaşkın şaşkın ne bakıyorsuñ.

3- Māzī-i şuhūdīniñ cem' -i mütakelliminden yapılan “şīga-i şıla”niñ āhirine (hālde) lafzı ‘ilāve olunarak teşkīl olunur:

- Bir şakird çalışmadığı hālde nasıl sınıf geçebilir?

“Çalışmadığı” māzī-i şuhudīniñ cem^ç -i mütekelliminden işāğa edilmiş bir şīğa-i şıladır. Buña (hālde)lafzı ilhāk olunarak hāl yapılmıştır.

Ba^ç zen (hālde) maḫamında (taḫdīrde) lafzı getirilir.Derse çalışmadığın takdirde şınıfdan dönersiñ.

Bir de şīğa-i şılanıñ mef^ç ülün ileyhile maşdar taḫfifiniñ muzāf

(106)

Hāliniñ mef^ç ülün ileyhine (mebnī – binā^{en}) lafızlarından biri ilhāk olunursa hāl olur:

- Sen tenbel olduğına mebnī āferīn alamıyorsuñ.
- Herkes seni çalışkan olduğına binā^{en} seviyor.

Her iki şüretle de yapılan hāller ma^ç nā-yı ta^ç ṭīli mütezammın olunur.

4- Ba^ç zı kelimeleriñ āhirine (iken) lafzı ilāve olunarak teşkīl olunur:

- O oḫur iken ben yazıyor idim.
- Ben müftī iken o ḫāḫī idi.
- Ben mektebde iken o cami^ç de imiş.
- Ben zengin iken o zügürt idi.
- O kāğıtçı iken ben kitābcı idim.
- O gelmekte iken bu gidiyordu.

-Tenbīh-

(İken)iñ (i, y)si hızf olunarak (ken) şüretine ḫonur. Faḫaṭ bu şüretde lāḫıḫ olacağı kelimeniñ āhirinde ḫuruf-i munfaşılardan biri bulunmasına meşrūṭdur. Meşelā (o gelir iken ben gidiyordum) kelimesindeki “gelir iken” şüretine ḫonabilir. Böyle olmazsa “iken”iñ taḫfifi tecvīz olunmaz.

Meşelā: “Kātīb iken” yerinde “kātībken” demek veya “kātīb ken”

(107)

Şuretinde yazmaḫ cā^{iz} degildir.

5- Maşādır-ı aşıyeniñ āhirine “sizin” ^ç ilāve olunarak teşkīl olunur:

- Şormaksızın bir şey öğrenilemez.

- Görmeksizin bir şey diyemem.

6- ‘Arabî temyîz gibi teşkîl olunur:

- Zeyd dâhiken geldi.

- ‘Ömr ve bâkiyen gitdi.

Bu cümlelerdeki (dâhiken ve bâkiyen) kâ’ide-i ‘Arabiye üzere hâldir. “Dâhiken” gülerek, “bâkiyen” ağlayarak dimekdir.

Temyîzde cereyân iden kâvâ’id-i imlâ bunda da bi-tamâmihâ câridir.

Temrin- Zîrdeki ibârelere hâl olub olmadığı ve olduğu taqdîrde ne şüretle teşkîl idildikleri beyân olunacak ve zî’l-hâli gösterilecek:

[İgid tenbîh olundu – Virdigiñiz söze i’ timâden geldim – Peygamberimiziñ eşerine iktifâ’ en tâlib-i rızâ-yı İlâhî oluyoruz – O Mekke de iken ben Medine de idim – kayığa binerek ‘azîmet itdi – taşşîl-i ma’ ârife sa’y itmediğîñ hâlde adam olamazsîñ – çalışmaksızın bir şey öğrenilmez – çalışa çalışa ‘Arabıyı elde itdim.)

-Tenbîh-

Lisânımızda menşüb ve meşûn olarak ya’ ni âhirinde iki üstün

(108)

Bulunarak isti’ mâl idilmekde olan kelimât-ı ‘Arabîye, ya şıfatdır, ya degildir.

Şıfat ise “hâl”dir. Meşelâ: (Mâşiyen geldik) cümlesinde hâl olan “mâşiyen” lafzı yuyıcı ma’ nasına gelen “mâşî” şıfatından yapılmıştır.

Ba’ zen te’vîl ile isimler de hâl olurlar. Meşelâ: (Şifâhen söylerüm] cümlesinde hâl olan “şifâhen”, “müşâfehen” te’vîlinde olarak bu cümlede hâl vâki’ olmuştur.

Şıfat degil ise ya maşdar olur, ya ism.

Maşdar veya ism olursa “ce” taqdîr olunabildiği şüretde “temyîz” olur.

“ce” taqdîr olunamayub da “de” taqdîr olunabilirse mef’ ülün fih, “içün” taqdîr olunabilirse mef’ ülün leh olur.

Hâl mevķî’ inde ba’ zen de (bi-ğayri haķķın – min ğayri ta’ ammüdin) gibi ta’ birât-ı ‘Arabiye irâd olunur.

-Cümle ile kelâm beynindeki fark-

Her cümleye kelâm dinmez, faķat her kelâma cümle dinür.

Meşelâ: (Allâh birdir) terkîbine cümle dinildiği gibi kelâm da dinilir faqat:) Bir çocuk oyun ile meşgûl olursa taḥşîl-i kemâlde geri kalır) ‘ibâresini teşkîl iden (bir çocuk oyun ile

(109)

Meşgûl olursa) ve : (taḥşîl-i kemâlden geri kalır) terkiblerine cümle dinildiği hâlde kelâm itlâk olunamaz.

Bu terkîbleriñ birincisine “cümle-i şartiye” ikincisine de “cümle-i cezâ’iye” ta‘bîr olunur.

-İhtâr-

(ise, iseler, iseñ, iseñiz, isek) lafızlarından veya bunlarıñ muḥaffeflerinden biriyle nihâyet bulan cümle-i şartiyeler, ba‘zen şart edâtı olan “eger” kelimesiyle maşdar bulunur:

(Eger büyük adam olmak ister iseñ evkâtını taḥşîl-i ma‘ârife şarf it.)

İşte bu mişâlde “iseñ” lafzıyla nihâyet bulan cümle-i şartiye “eger” edâtıyla taşdîr olunmuştur.

(Eger)iñ (ger) şüretinde taḥfifi, nazma maḥşûşdur, neşirde yürimez.

(Vaqt), (zamân), (de) lafızlarından biriyle nihâyet bulan terkîbler, ba‘zen (cümle-i şartiye) olurlar.

Misal:

- Bahâr geldiği vaqt seyre gidelim.

İşte bu kelâm (Bahâr geldiği vaqt) cümle-i şartiyesiyle (seyre gidelim) cümle-i cezâiyesinden terkîb itmişdir.

(110)

“ise” lafzı ile müştekâtı ekşeriya kav‘i meşkûk olan umurda isti‘mal olunur.

Misāl:

Naşihāt diñler iseñ adam olursun.

İşte bu cümlede naşihātiñ diñlenmesi emr-i meşkükdür.

Temrin:

Aşağıdaki i‘bārelerde bulunan cümle-i şartiyeler ile cümle-i ceza‘iyeler tāi‘n olunacak ve cümle-i kelām beynindeki fark gösterilecek.

Şahb-ı kemāl olursañ her yerde raġbet görürsün,

Gençlikde çalışıriseñ ihtiyārılıқта rahat idersin”

Yaz geldiği zaman şulara gidelim

Dersiñe çalışmazsañ ben de seni sevmem

Sen şā’ir iseñ ben de katibim

O gelir ise ben giderim

Şiġa-i rābṭiye:

Lisanımızda kelamı rābṭ ve vaşl itmek üzere müste‘mil bir takım şiġalar vardır.

Bunlar “şiġa-i rābṭiye” ünvanıyla yad olunurlar. Fā‘il nāib, fā‘il nisbetleri müteber olmamakla beraber ba‘zen mef‘üle ta‘lik iderler. şiġa-i rābṭiye altı nev‘dir.

şiġa’i a‘ṭfiye, şiġa’i ta‘ḳibiye, şiġa’i ibtida‘iye, şiġa’i inti‘haiye, şiġa’i tevkitiye, şiġa’i şilā.

şiġa’-i a‘ṭfiye:

şiġa’-i a‘ṭfiye maşdarlardan müşbet olsun menfi olsun edat-ı maşdar ḥazf idildikten sonra kalan madeniñ

(111)

Āhirine sākin ise harekelenerek (ub), müteḥarrik ise (yub) ‘ilāve kılinan kelimeye dinür:

Yazub – okuyub

-İḥṭār-

Bu ṣīġa kelāma ḥüsn virmek için kullanılıb bir fıkrada ikiden ziyāde ṣīġa-i ‘aṭfiye bulundurmamalıdır.

Ṣīġa-i ‘aṭfiye ef’āl-i basīte ve mürekkebeden veya ism-i fā’il ism-i mef’ül, maşdar ve ḥāl terkibi ile şıla, rabṭ ṣīġalarından birine merbūṭ bulunur.

Ef’āl-i basīte ve mürekkebeden birine merbūṭ bulunursa o fi’l hangi zamāna delālet iderse bunda daḥi o zamān i’ tibār.

Meşelā:

- Cāhiller sā’ika-i cehālete mevķī’-i i’ tibārdan düşüb herkesiñ menfuri olurlar.

İşte bu cümlede (düşüb) ṣīġa-i ‘aṭfiyesi māba’ dinde gelen (olurlar) fi’liniñ delālet itdiği zamāna delālet ider. ‘İbāre (Cāhiller sā’ika-i cehālete mevķī’-i i’ tibārdan düşerler ve herkesiñ menfuri olurlar) taḳdīrindedir.

Her vaḳt fi’l müşbet olursa ṣīġa-i ‘aṭfiyeniñ de müşbet, fi’l menfi olursa ṣīġa-i ‘aṭfiyeniñ de menfi olması iḳtiżā itmez. Ba’zen

(112)

Fi’l müşbet olur da ṣīġa-i ‘aṭfiye menfi, fi’l menfi olur da ṣīġa-i ‘aṭfiye müşbet olabilir:

(Falaniñ ismi zıkr olunub nereli olduğu gösterilmemiştir.)

Bu cümlede fi’l menfi olduğu ḥalde ṣīġa-i ‘aṭfiye müşbet olarak irād idilmiştir. ‘İbāre (Falaniñ ismi zıkr olunmuş ve nereli olduğu gösterilmemiştir) taḳdīrindedir.

Bir de ta’ḳīb iden fi’liñ meşelā müfred-i ġā’ib olmasıyla ṣīġa-i ‘aṭfiyeniñ de müfred-i ġā’ib ḥükmünde bulunması lāzım gelmez, ba’zen fi’l, müfred-i mütekellim olur da – sevķ-i kelām iḳtiżāsınca - ṣīġa-i mezküre müfred-i ġā’ib ḥükmünde bulunur:

(Dünyāda ne ḳadar ekdār var ise cümlesi başıma üşüb bi-iḥtiyār zuḳaḳa fırladım.)

İşte bu ‘ibâredeki (üşüb) şîğa-i ‘atfîyesi (üşdi) taqđirindedir.

Fağat fi‘l cem‘ olub da şîğa-i ‘atfîyeniñ müfred hükümünde bulunmasına misağ yokdur.

Şîğa-i ‘atfîye – ism-i fâ‘il, ism-i mef‘ül, maşdar, hâl terkîbi ile şıla, rabt-ı şîğalarından birine merbûğ olursa ya ikisi de müşbet, menfi veya biri müşbet, digeri menfi olabilir.

Bir kaç mişâl:

(Hānedān ‘Abbāsī şu‘besini ortadan qaldırub mülük-ı ‘Osmāniyeyi hālife-i inām iden Sultān Selīmdir.)

(113)

(Tārîk-i ta‘allümde cidden çalışmayub mecālis-i ‘arifāya mülāzemet idilmedikce insān-ı kāmīl olmağ müşkildir.)

(Bir şākird oyunile meşğūl olub dersine çalışmadığı hālde adam olamaz)

Bu ‘ibârelerdeki (qaldırub – çalışmayub – olub) şîğa-i ‘atfîyeleri (qaldıran – çalışmadıkça – oldığı) taqđirindedir.

ba‘zen şîğa-i ‘atfîyeniñ merbūğ oldığı kelime menfi olur da şîğa-i ‘atfîye müşbet oldığı hālde menfi hükümünde bulunur;

(Tenbel olub oyun ile vağt geçirme, derse çalış)

İşte bu ‘ibâredeki (olub) şîğa-i ‘atfîyesi müşbet oldığı hāde menfi hükümündedir. Çünkü ‘ibāre (tenbel olma – oyun ile vağt geçirme) taqđirindedir.

-Tenbīh-

Şîğa-i ‘atfîyeniñ māba‘dinde ef‘āl ve kelimāt-ı mezkūreden bir kaç dānesi bulunabilir. Şîğa-i mezkūre bunlardan her vağt birincisine rabt olunmaz, ba‘zen mağāma münāsib hangisi ise aña merbūğ olur

(...Benim için eñ muvāfiğ hareket kaç‘iyyen muğābeleye taşaddī itmeyüb öyle bir hākimiñ beni naşıl mu‘āhāze itmekde olduğunu) görerek mümkün mertebe hişşeyāb-ı intibāh olmağdan ‘ibāretdir.)

İşte bu ‘ibâredeki (itmeyüb) şîğa-i ‘atfîyesi (itmekde oldığını) taqđirinde degildir, görerek hükümündedir. Ya‘ni “itmeyerek” dimekdir.

(114)

Şîğa-i ‘aţfiyeye ba‘zen “de” ilhāk olunur. Bu “de” lafzı şîğa-i mezkûreye bitişdirilmez, ayrı yazılır:

Görüb de – söyleyüb de

Nazmda şîğa-i ‘aţfiye – yirine göre – merbût bulunabileceği ef‘âl ve kelimâtdan te‘hîr olunabilir:

“Eyler beni tırmayub ziyâret”

“Beyt’ül-ḥüznümde biñ meserret”

İşte bu beytde (tırmayub) şîğa-i ‘aţfiyesiniñ merbût bulunduğu (eyler) fi‘li kendinden evvel gelmiştir.

Temrîn – aşağıdaki cümlelerde bulunan şîğa-i ‘aţfiyeleriniñ nasıl teşkil oldukları ve hangi şîğalara merbût oldukları beyân idilecek:

(Oğlum! Taḥşîl-i kemâl idüb adam olmanıñ çâresine bak – Ahmet Efendiniñ oraya gidüb gelmesi tam bir sa‘at sürer – Bir haftaya kadar Mehmed Efendi Burusaya gidüb gelecek – Seniñ bu mes’eleyi añlayub añlamadığın neden ma‘lûm – Buraya gelüb de ne yapacağın? - Bugün zoğağa çıkmayub derse çalışacağım – Sözümü dinlemeyüb oyun ile meşgûl olursañ peşimân olursuñ)

(Şîğa-i Ta‘kîbiye)

Şîğa-i ta‘kîbiye – maşdarlardan – müsbet olsun, menfi

(115)

Olsun – edât-ı maşdar atıldıktan sonra kalan kelimeniñ âhirine sâkin ise harekelenerek “nce””, müteḥarrik ise “ince” ‘ilâve idilenden kelimeye dinür:

Gelince, kırınca – söyleyince, okuyunca

-İḥtâr-

Evvelleri şîğa-i ta‘kîbiye olarak (gelince – kırınca söyleyince - okuyunca) gibi kelimeler kullanılmış, şimdi bu şüret mehcûrdur.

Ba‘zen (olunca – ve bulunca) gibi kelimeler (olduğda - bulunduğda) ma‘nâsında isti‘mâl idilir meşelâ:

“Bir kere toğunsañ teline saz-ı derünüñ”

“Biñ dürlü nüvāzişle düzelmez bozulunca”

Beytindeki (bozulunca) kelimesi, (bozulduğda) mevki‘inde irād idilmiştir.

Temrīn – zırdeki maşdarlardan şīğa-i ta‘ kıbiye teşkīl olunacağ:

(görmek – añlamak – ezmek – okumağ – çıkarmağ – kesmek – yazmağ – kaçmağ – bağıрмаğ – dikmek – dilmek – örselemek – kamaşmağ – tamlamağ – titremek – sürimek – şallamağ)

(Şīğa-i İbtidā’iye)

Şīğa-i ibtidā’iye - fi‘l-i iltizāmiyeniñ – müşbet olsun, menfī

(116)

Olsun – müfred-i gā’ibine “li” ilhāğ idilerek vücūda gelen kelimeye dinür: ideli – itmeyeli

Bu şīğaya ba‘zen (den beri) lafzı ilhāğ olunur:

Gidelden beri

-İstiṭrād-

“li” nisbet ve şāhibiyet edātı olaraq fetḥa veya kesreden ‘ibāret bir ḥarekesi bulunan, yaḥud soñ ḥarekesi fetḥa veya kesre olan ismlere de lāḥığ olur:

Telli, birli – Burusalı, Amedli

Façağ zammeden ‘ibāret bir ḥarekesi bulunan veya soñ ḥarekesi zamme olan ismler ile ilqāb-ı resmiye “lü” şüretinde lāḥığ olur: zorlu – İstanbullu - ‘izzetlü

Şīğa-i mezkūreye “den”siz “biri ilhāğ” cā’iz degildir. Meşelā: (göreliden beri) mevki‘inde (göreliden beri) dinilmez.

Temrīn – aşığıdaki fi‘l-i iltizāmiyelerden şīğa-i ibtidā’iye teşkīl olunacağ:

(göre – yazmaya – añlaya – bile – kese – gele – bağa – söylemeye – çığa – yaza – kaçça – gire - añlaya)

(Şīğa-i İntihā’iye)

Şīğa-i intihā’iye – maşdarlardan (mağ mek) atıldığdanşoñra

(117)

Çalan kelimeniñ āhirine müteharrik ise “inceye” sākin ise harekelenerek “nceye” lafızları ‘ilāve ve bunlara (dek – kadar) edāt-ı intihālarından biri ilhāk kılınan kelimeye dinür.

“dek”li şîga-i intihā’iyeler nazma maḥşüşdur. “kadar”lı şîga-i intihā’iyeler ise nazm ile pek itlāf idemedikleri için neşirde müsta‘emeldir.

Birer mişāl:

“Neler görür ser gūra şarāb oluncaya dek”

- Efendi gelinceye kadar şabr it.

-İhtār-

Evvelleri şîga-i intihā’iye olarak (girince – başlayınca) kelimeleri de kullanılmıř. Şimdi (girince – başlayınca) gibi kelimeler yalnız şîga-i ta‘kibiye olarak isti‘ māl olunur.

-İstiṭrād-

(dek – kadar) edāt-ı intihā’iyeleri ismlere de lāhık olub “dek” nazmda, “kadar” hem nazmda, hem de neşir de isti‘ māl idilir ba‘zen (dek – kadar) kelimeleri “ta” ile te’kīd olunur.

Evvelleri şîga-i intihā’iyeler (dek – kadar) kelimeleriyle yapıldığı gibi (degin) lafzınıñ ilhākıyla da teşkīl olunur ve bu lafz ismlere de lāhık olarak isti‘ māl idilirmiş:

Şimdi bu lafz yalnız muḥarrerāt-ı resmiyede isti‘ māl olunub

(118)

Başka yerde görülmüyor. Elimizde “kadar” kelimesi var iken “degin”i lüzüm görmedikçe isti‘ māl itmemeliyiz.

Temrīn – aşağıdaki maşdarlardan şîga-i intihā’iye teşkīl olunacak:

(tavranmak – göndermek – yalvarmak – şıçramak – şataşmak – gevşemek – ürpermek – okşamak – küsmek – toğmak – dikmek)

(Şîga-i Tevķītiye)

Şîğa-i tevķitiye – mǎzi-i şuhūtiyeniñ – müşbet olsun, menfî olsun - cem[‘]-i mütekellimine “ce” ilhāk idilerek vücūda getirilen kelimeye dinür:

(söyledikçe, söylemedikçe – okudukça, okumadıkça)

Bu şîğa bir cümle-i şartiyede bulunur ve mażmūnı her ne zamān vuķū[‘] bulursa mażmūn cezāniñ da bihime hāl vuķū[‘] bulacağını bildirir. Meşelā: (İnsāniñ çalışdıķca),(zekāvātı artar) [‘]ibāresi de cümle-i cezā’iyedir.

Temrīn – aşāğıdaki mǎzi-i şühūdilerden şîğa-i tevķitiye teşkīl olunacak:

(119)

(sezdik – yazdık – aldık – aradık – yaşadık – şunduk – taşıdık – sevdik – eyledik - besledik)

(Şîğa-i Şıla)

Şîğa-i şıla – iki şüretle teşekkül ider.

1- Mǎzi-i şuhūdiyeniñ – müşbet olsun, menfî olsun – müfred-i ğā’ibine hafiflerde “ki” şakīllerde “ġı” [‘]ilāve olunarak teşkīl olunur:

(Mǎzi-i şuhūtiyeniñ müfred-i ğā’ibi)	(şîğa-i şıla)
Çizdi – çizmedi	çizdiği – çizmediği
Yazdı – yazmadı	yazdığı – yazmadığı

2- Müstaķbeliñ – müşbet olsun, menfî olsun – müfred-i ğā’ibiniñ āħiri meksūr kıılınub kesreye [‘]alāmet olmaķ üzere bir “i” yazılarak teşkīl ve āħirinde ķāf var ise ğayne tebdīl olunur.

Birer mişāl:

(Müstaķbeliñ müfred-i ğā’ibi)	(Şîğa-i şıla)
Gelecek – gelmeyecek	geleceği – gelmeyeceği
Yazacak – yazmayacak	yazacağı – yazmayacağı

Birincisi zamān-ı mǎziyi, ikincisi zamān-ı istiķbāli mutazammın ve fā[‘] ile muzāf maşdar ķabilindedir:

- Aħmed Efendiniñ zekī oldığı nāşiyesinden añlaşılır.

(120)

- Sınıfın birinciligini kazanacağı muhakkaktır.

Şîğa-i şıla ekşeriyâ şıfat-ı sebebiye maqâmında kullanılır:

Söylediği söz – yazacağı kitâb

Şu mişâllerden de anlaşıldığı üzere şıfat-ı sebebiye maqâmında isri^ç māl olunan şîğa-i şılalar birer mevşûfa şıfat olarak mecmû^ç ı Türkce terkîb tavşîfi kabilinden ^ç add olunur.

Şıfat-ı sebebiye maqâmında kullanılan şîğa-i şılalar muzâf olurlar:

Anın yazdığı kitâb – bizim söylediğimiz söz

Şu mişâllerde (yazdığı – söylediğimiz) lafzı şîğa-i şılanın muzâf hâlleridir.

Bunlar şıfat-ı sebebiye olduklarından mevşûfları da (kitâb – söz) kelimeleridir.

-İhtâr-

Maşdarların āhirlerine (de) lafzı ^ç ilāve idilüb (olmak) kelimesinin şîğa-i şılasıyla terkîb olunursa zamân-ı hâli mütezımmın bir şîğa-i şıla olur:

Oğumağda olduğu – göstermekde olduğu

Ba^ç zen (oldığı) yerinde (bulduğu) kullanılır:

Oğumağda bulunduğu – göstermekde bulunduğu

Evvelleri bu maqâmda ba^ç zen (idildiği - idüğü) lafızları isti^ç māl olunmuş.

Şimdi bu şüretler mehcüdür.

Şîğa-i şılanın cem^ç lerinde (ı)ları hâzıf ve (ğ) fâkih-i kalb olunur:

(121)

(Müfred)

(Cem^ç)

Gördüğü

gördükleri

Göreceği

görecekları

Temrîn – zırdeki şîğa-i şılaların şüret-i teşkîlleri beyân idilecek ve içlerinden şıfat-ı sebebiye olarak kullanılanlarla mevşûfları ta^ç yîn olunacak ve cem^çleriyle muzâfun ileyhleri gösterilecek:

(Yağacak – anlayacağı – şormadığı – gördüğü – süzeceği – giyeceği – ezberlediği – onların – okudukları kitāb – siziñ bilmediğiniz – mes’ele – benim gideceğim memleket – şu efendiniñ virdiği cevāb pek yolındadır. Bu begiñ edīb oldığı sözinden belli)

-Uşūl-i Taḥlīl-

Uşūl-i taḥlīl – bir terkībiñ – tam olsun, nāqış olsun – cüzilerini ayırub ne ḥālde bulundıklarını ta‘yīn itmekden ‘ibāretidir.

Meşelā: (Feyz-ı Ḥaḳ nāmütenāhīdir.) ‘İbāresi mübtedā ile ḥaber, edāt-ı ḥaberdan tereküb itmiş bir cümle-i imsiyedir.

(Feyz-i Ḥaḳ) terkīb-i mübtedādır. Bu terkīb Fārisī uşūliyle yapılmış bir terkīb-i izāfīdir. İzāfīde lāmiyedir. (Feyz) kelimesi muzāf, (Ḥaḳ) kelimesi muzāfun ileyhdır. Türkceye (Ḥaḳkıñ feyzi) diye taḥvīl olunur. (Nāmütenāhi) ḥaber, (dir) de edāt-ı ḥaberdır.

(122)

(Nāmütenāhi) şıfat-ı kıyāsīyedir, mevşūfī (feyz-i Ḥaḳ) terkībīdir.

(Taḳlīd-i zāğ-ı kebk-ı ḥırāmānī güldürür)

Mısrā‘ ı da fā‘ il ile fi‘ lden terkīb itmiş bir cümle-i fi‘ līdir.

(Taḳlīd-i zāğ) terkīb-i fā‘ ildir. Bu terkīb-i Fārisī uşūliyle yapılmış bir terkīb-i izāfīdir, izafeti de lamiyedir. Taklit kelimesi muzaf (zāğ) kelimesi muzāfun ileyhdır. Türkceye (zāğıñ taḳlīdi) diye taḥvīl olunur. (Güldürür) kelimesi fi‘ l-i muzāri‘ -i müfred-i gā‘ ibdir. (dir) edātıyla yapılmış müte‘ add-i kıyāsīdır. Me‘ ulün bihi (kebk-ı ḥırāmānī) lafzīdır. (Kebk-i ḥırāmān) Fārisī uşūliyle yapılmış bir terkīb-i tavşīfīdir. (Keklik) demek olan (kebk) kelimesi mevşūf. Şalınıcı demek olan (ḥırāmān) kelimesi de şıfat-ı müşebbehdir.

(Eṭṭibbādan derd şaḳlanmaz)

Bu cümle fi‘ l ile nā‘ ib-i fā‘ ilden terakküb itmişdir.

Derd, nā‘ ib-i fā‘ ildir. (Şaḳlanmaz) muzāri‘ -i menfiniñ müfred-i gā‘ ibiniñ mechūlīdir. (Eṭṭibbādan) lafzı da bu fi‘ liñ me‘ ulün ‘ anhdır (eṭṭibbā) ṭabībiñ cem‘ -i mükesseridir. (den) edāt-ı beyāndır.

(Sazlığı ateş ihāta idince arslan kaçar.)

Bu ‘ibāre cümle-i şartıyye ile cümle-i cezā’iyeden terkīb itmışdir.

(123)

(Sazlığı ateş ihāta idince) terkībi cümle-i şartıye, (arslan kaçar) terkībi de cümle-i cezā’iyedir. (Sazlık) ism-i mekāndır. (Sazlığı lafzı ma‘nā-yı şartı mutazammın olan (ihāta idince) şığa-i ta‘kībıyesiniñ mef‘ülün bihidir. Qāf harekelendigi için gayne tebdil idilmiştir. (İhāta) maşdar-ı ‘Arabīdir. (Ateş) kelimesi fā‘ildir. (Arslan) fā‘il, (kaçar) kelimesi de fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i gā’ibdir. Hüküm olmadığından. Ne cümle-i şartıyeye, ne de cümle-i cezā’iyeye kelām dinebilir, faqat bunlarıñ birleşmesinden hāşıl olan hey’ete kelām diniyor.

(Güneşde kalmayan gölgenin zevkını bilmez)

Bu cümle bir cümle-i fi‘liyedir. Maḥzūf olan mevşūfi i‘tibārıyla kalmayan kelimesi fā‘il, bilmez de fi‘l muzāri‘-i müfred gā’ibiniñ menfisidir, bu fi‘l, müte‘addi olduğundan mef‘ülün bihi de gölgeniñ müzāfi olan “zevkını” lafzıdır- “gölgenin zevki” Türkce terkīb-i izāfidir- izāfeti de lāmiyedir “kalmayan” kelimesi ism-i fā‘il-i menfidir- mevşūfi maḥzūfdur- “kalmayan kimse” taqdirindedir “güneşde” farğ-ı fi‘lden ma‘dūd olan “kalmayan” kelimesinin mef‘ülün bihidir- “de” edāt-ı zarfdır.

& Eṭvār-ı ‘acibe genclik zamānınıñ lāzımasıdır.

(124)

& Herkes ekdigini biçer.

& Ḥayr işde istiḥāreye ḥācet yoqdur.

& ‘Azizim! İstiḥsān kabāyiḥ bürhān cehāletdir:

& Edebī olmayan şöhbete lāyık degildir.

& Nā-cins ile şöhbet rūḥa ‘azāb-ı elimdir.

& Ey ‘ākil! Şemeresi nedāmet olacaḫ hiçbir işde bulunma!

& ‘ Ākıl, mez̄būhuñ ḥarekātına i‘ tirāz ider mi?

& Şolugını zabt idemeyen ḥalgıclık idemez.

& Yanmayan mumuñ pervānesi olmaz.

(Uşul-i Tanķit)

Yazı kolaylıkla okunub anlaşılmaq için aḥir-i ceml ile ba‘zı kelimāt ve terkibātın aralarına işāret-i maḥşūşa-i vuz‘ ata (uşul-i tanķit) diniyor.

Lisānımızda müsta‘ mel işāret-i maḥşūşa şunlardır:

[. : , ! “ ” ( ) – = &]

Nokta didigimiz [.] işāreti her cümleñ nihāyetine vaz‘ olunur.

[Uşul-i tanķitın lisānımızda oldığı gibi ‘ Arabī ve Fārisīde daḥi lüzüm-i isti‘ māli vāreste-i beyāndır.]

Noktañ didigimiz [:] işāreti ise temeşşül ve tefsīr için kullanılır.

(125)

Temşile mişāl:

(Tek, temenni‘üt-tizāmī edatıdır. Bir ḥuşuşuñ bil-iltizām temenni olundığını gösterir:

“Kişi bir ders ögrensün de tek düşmenden ögrensün”

Tefsire mişāl:

[İbnül-Rūmī bir a‘ māññ bī-edebāne idāre-i kelām itmekde olduğunu işidince dimiş ki

Bundan nasıl ḥayā umılır? Ḥerifñ utanacaq yeri yok.]

Virgül dinilen (,) işāreti de ekşeriyā vāv-ı ‘ ātıfe maḥamında isti‘ māl olunarak kelime ve kelām arasında vaz‘ olunur.

Kelime arasına vaz‘ ina mişāl:

(Şadâkat, istikâmet, hamıyyet ahlâk-ı hamîdedendir.)

Kelâm arasına vaz'ına mişâl:

Hâlıkım! İlticâgâhım ancak seniñ. 'Üsr hâlinde de yüsr hâlinde de saña mürâca'at iderim, saña yalvarırım.

Mesned-i ileyhde ilhâk olunur:

- Şu çocuk akrânına nisbetle pek zekîdir.
- Falan, birkaç güne kadar Burusaya gidecek imiş.
- Yüz şuyı muqâbilinde para viren, tâcirdir.
- (?) İşâreti – İnkârî olsun, ikrârî olsun –

(126)

Cemel-i istifhâmiyeye ilhâk olunur:

Güzelce düşün! Dikinsiz gül var mıdır?

İlâhî! Hazûr-ı 'azâmetiñde hâzî' bir biçâreyim, beni 'azâbıñdan âzâd itmez misiñ?

(!) İşâreti de ekşeriyâ, ta'accüb ve te'essüf maqâmında kullanılır.

Ta'accübe mişâl:

Sâmirî kimdir ki yed-i beyzâya galebe itsün!

Te'essüfe mişâl:

Kâşki gözümüz yüziñi hiç görmeyeydi! Bazen de münadayalahik olur. Efendiler derslerinize çalışınız.

Kime didigimiz şu (“ ”) işâret de 'ibâre arasında ekşeriyâ göze çarpması maatlüb olan kelimeler ile 'ibârâtıñ iki tarafına vaz' olunur. Birer mişâl:

Lâyıkı “Seşamonya” olan kimseye “bal tatlıdı, şeker a'ladır.” dime.

“Bâkî kalan bu kubbeye bir hoş şadâ imiş”

mısrâ'-ı bercestesi Bâkî merhûmuñdur.

Mu'tıraza nâmı virilen [( )] işâreti evvelleri yañlış kelimeler

(127)

İle i‘tirāz olunabilecek ‘ibāreleriñ iki tarafına konduğu hâlde şimdi ekseriyā kime ma‘kāmında kullanılıyor. Bir de kime ma‘kāmında ba‘zan [ ] { } işaretleri isti‘māl olunur. Bunlardan [ ] işareti ekseriyā mişālleriñ, { } işareti de ser-nāmeleriñ iki tarafına konur.

Bu kitābda ekseriyā meşeller ile ser-nāmelere mezkūr işaretler vaz‘ olunmuştur.

Tire dinilen (-) işareti su‘āl ve cevāb ibtidāsına ve ibāre arasında sevķ olunan cümlelerle kıyūd-ı ihtirāziyeniñ iki tarafına vaz‘ olunur. ‘ibāreden cümle, kıyūd-ı ihtirāziye kaldırılacak olursa ma‘nā bozulmaz:

- Hangi mektebe gidiyorsuñ?
- Fātih rüşdiyesine.
- Ne okuyorsuñ?
- Naħv-i ‘Oşmāni.

Yolcu -hırsız korkusuyla- kendi mālını düşünür. Arķası yaralı merkebe hiç acımaz.

Paragraf dinilen (&) işareti ile mişāller, fıkralar. Bendler ayrılır.

(128)

Müsāvī didigimiz şu (=) işareti müfesser ile müfesser mihu arasında vaz‘ olunur:

E‘imme-i Erba‘a = Ebū Ĥanīfe, Şāfi‘ī, Melik İbn-i Enes, Aħmed bin Ĥanbeldir.Esder dem beride;kuyrığı kesilmiş esder.

Temrīn – İbārāt-ı ātiyedeki işaretler ta‘yīn olunacak:

(Cenāb-ı Ĥaķ, çalışkan kulumu hiçbir zamān me‘yūs bırakmaz. Bedbaħt o kimsedir ki taħşīl-i kemāli geri bırakır da oyun ile evķātını emāte ider! Sākit - ‘Acz ile ta‘yīb olunmaķla olursa da selāmet bulur. Mütakellim – gevezelikle ta‘yīb olunmaķla berāber –nādim olur. “Fişāgoras” taħşīl-i ‘ilm etmek istediği hâlde müte‘allim görünmekden utanan bir ihtiyārīñ yüzine baķub demiş ki: “Ey ihtiyār! ‘Ömrünüñ āhirinde ülkende olduğundan efdal olmaģı istemez misiñ?” Ĥāmezen = Üzerinde kalem kesecek ālet, muķaţta‘.)

Temrīn – Zırdeki ‘ibārelere lāzım gelen işāretler vaz‘ olunacađ:

(Ođlum niçün söz diñlemiyorsuñ Cenāb-ı Hađ buyurıyır ki: Bilen bilmeyen ile mūsāvī olur mı teferrüc-gāh-ı seyr yeri o ne zekī çocuk pederiñe ri‘āyet ider iseñ dūnyāda da āhiretde de sa‘ ādet bulursuñ)

-Hitām-

GRAMER TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

A

a'dâd-ı vasfiyye: Derece bildiren sayılar.56

a'ded: Sayı. 55

a'det-i aslî: Asıl sayılar. 105

alâmet-i mef'ûl: Mef'ullük beşirtisi. 87

alâmet-i te'nîs: Dişilik işareti. 29

aslî: Arapçada asli harflerden meydana gelen kelime, Arapçada ekleme olmayan harf. 103

'atf: Bağlaç. 74,75

C

cem^ç: Çokluk. 8,18,31,33,34,35,36,37,38,39,49,55,68,69,70,79,112,120

cem^ç -i ğa'ib: 3. Çokluk şahıs. 69

cem^ç -i kesret: Ondan fazla çokluk.35

cem^ç -i killet: Üçten ona kadar yapılan çokluk.35

cem^ç -i müennes sâlim: Kaideli dişî çokluk. 33,34,35

cem^ç -i müennes: Müfredidin şeklini bozmadan sondaki müennes alameti olan “e(t)” kaldırılıp yerine “at” getirilerek yapılan çokluk.47

cem^ç -i mükesser: Çeşitli vezinlere göre müfredin şekli bozularak yapılan çokluk, kaidersiz çokluk. 33,35,36,46,49,55

cem^ç -i mütekellim: Birinci çokluk şahıs.40,79,105,118

cem^ç -i müzekker sâlim: Kaideli erkek çokluk. 33,52

cem^ç -i müzekker: Müfredinin şeklini bozmadan sonuna “în, ûn” getirilerek yapılan çokluk.18,46

cem^ç ül cem: İki kere çokluk yapma. 36

cümle: Cümle.65,67,108,109

cümle-i âtî: İstikbal(gelecek zaman) cümlesi 66

cümle-i cazâiyye: Şart cümlesinin birleştiği cümle. 109,110,118

- cümle-i fi'liyye:** Fiil cümlesi. 65,77,78,81,99,122,123
cümle-i ismiyye: İsim cümlesi. 65,121
cümle-i menfi: Olumsuz cümle. 72,73
cümle-i mezkûre: Zikr olunmuş,adı geçmiş cümle. 101
cümle-i müsbet: Olumlu cümle. 72,73
cümle-i şartiyye: Şart cümlesi. 109,110,118

E

- edât:** Ek, edat. 121
edât-ı 'atıf: Bağlama edatı. 61,75,105
edât-ı cem' : Çokluk eki. 34,69
edât-ı haber: Bildirme eki. 62,68,74,121
edât-ı mâlikiyet: Sahiplik, bağlılı, uğraşma bildiren edat.116
edât-ı masdar: Mastar eki. 99,110
edât-ı nefiy: Olumsuzluk eki. 47,73
edât-ı nidâ: Ünlem edatı. 82,83
edât-ı ta' diye: Geçişlilik eki. 98
edât-ı temyiz: -ca karşılaştırma eki. 102
edât-ı nisbet: Nispet eki,nispet edatı.101,116
edât-i ta' lil: Sebep edatı.90, 91,93,94
ef' âl: Fiiller. 36,114
ef' âl-i basîte: Basit fiiller. 111
elif-i maksûre: Kısaltılmış elif, kelime sonuna ya yazılıp elif okunan şekil.
16,17,22,28,102
elif-i memdûde: Uzun okunan elif.16,17,29,44,51,102
elif-i te' nîs: Dişilik elifi. 26,27
elif-i te' nîs-i meksûre: Arapçada dişil kelimenin sonuna ya yazılıp elif okunan
şekil. 27,28
elif-i te' nîs-i memdûde: Arapçada dişil kelimenin sonuna uzun elif yazılıp uzun a
okunan şekil. 27,29
elif-i zaide: Arapçada asli harf olmayan,zaid olan elif. 50

emkine: Mekanlar. 89

emr-i hâzır: İkinci şahıs emir. 62,64

erkân-ı asliye: Asıl öğeler.85

esre: Arap alfabesinde ı ve ü ünlülerini okutturan hareke. 85

ezmine: Zamanlar. 89

F

fâ' il: Özne. 65,77,78,79,80,81,82,85,94,97,98,103,104,119,122,123

fâ' ile-i nâib: Meçhul (edilgen) fiil mevzuu olan kelime 110

fetha: a ve e ünlülerini okutturan hareke. 116

fi'l: Fiil. 65,78,79,80,81,82,85,86,87,88,94,97,98,99,111,112,114,122,123

fi'l-i iltizâmiye: İstek kipi. 115,116

fi'l-i ma' lûm: Etken fiil.77,80,81

fi'l-i meçhûl: Meçhul fiil, edilgen fiil. 77,81

fi'l-i mezkûre: Adı geçmiş, zikredilmiş, anılmış fiil. 99

fi'l-i muzâri': Geniş zaman fiili. 122,123

fürâdî: Tek heceli fiil. 98

H

haber: Yüklem. 70,74,85

hâ-i resmiye: a, e ünlülerini gösteren “he” harfi. Arap alfabesinin 27. harfi. 6,8,15, 17,26,32,44,52,61,76,77,91,93,103

hâl terkibi: -arak, -erek’li zarf fiil. 104,111,112

hâl: Şimdiki zaman. 85,103,106,107,108,118

hareke: Arap alfabesinde ünlülerin okunuşunu gösterenişaret. 16,93,111,115, 116,117

harf-i sâkin: Hareke ile okunmayan harfler. 99

harf-i Ta' rif: Tanımlık. 20,21,54

hemze: Arapçada elifin adı.15,16,29,51,102

hemze-i meksûre: Esre ile yani ı,i ünlülerinden biriyle okunan hemze.15,17,44, 51,52

humâsî: Arap gramerinde kökü beş harfli kelime. 98,99

- hurûf-ı asliye:** Arap gramerinde kelimenin kök harfleri, asli harfler.28,29
- hurûf-ı hecâ:** Sesli herfler. 35,48
- hurûf-ı imlâ:** Türkçe kelimelerde üstün,esre, ötreye karşılık olarak yazılan harf. 6,8, 90,91,93
- hurûf-ı kameriye:** Arapça'da "ay harfleri" diye adlandırılan harflerdir. 21
- hurûf-ı med:** Arapça'da elif.vav, ye uzatma harfleridir.6,7,8,15,17,44,52,76, 77,91,93
- hurûf-ı mezkûre:** Zikrolunan, adı geçen harfler.21
- hurûf-ı munfasıla:** Kendilerinden sonra gelen herflere bitişmeyen harfler. 26,106
- hurûf-ı muttasıla:** Kendilerinden sonra gelen harflere bitişen harfler. 19,26,53,63
- hurûf-ı şemsiye:** Arapça'da "güneş harfleri" diye adlandırılan harflerdir. 21
- hüsn-i hatt:** Güzel yazı yazma sanatı.63

İ

- îbâre:** Bir düşünce anlatan bir veya birkaç cümlelik söz. 10,103,128
- ism-i cem^ç:** Topluluk adı. 36
- ism-i cins:** Cins isim. 7,18,19,85
- ism-i fâ^ç il:** Etken yapılı sıfat-fiil, faaliyet ismi.40,41,57,66,94,111,112
- ism-i has:** Özel isim. 18,19,84
- ism-i işâret:** İşaret ismi. 43,67,71,84
- ism-i mef^ç ûl:** Geçmiş zaman sıfat fiili, edilgen yapılı sıfat-fiil.40,41,57,61,94111,112
- ism-i mekan:** Yer adı. 123
- ism-i mensûb:** Nisbet ismi, -lı ve -ca ekiyle yapılan ve mensubiyet bildiren isimler.57
- izâfet:** Tamlama, ilgi hali. 4,10,18,19,122
- izâfet-i beyâniye:** Tamlananın neyden yapıldığını bildiren tamlama. 11,12,14
- izâfet-i lâfziye:** Tamlananın ism-i fail, ism-i meful, sıfat-ı müşebbehe ve mübalağa-i fail cinsinden bir sıfat olduğu isim tamlaması.18
- izâfet-i lâmiye:** Belirtili isim tamlaması. 5,7,13,14,58,59,121,123
- izâfet-i ma^ç neviye:** Bir şeyin cinsini ve neden yapıldığını gösteren tamlama.18
- izâfet-i teşbîhiye:** Benzerlik bildiren tamlama.14

K

kâvâ'id-i imlâ: İmla kuralları.107

kelâm: Cümle bilgisi, cümle kuralları, söz, cümle.65,108,109,111,123,125

kesre: ı, i ünlülerini okutturan işaret, esre.116,119

L

lâhika: Ek.68,70,72,75,89,90,93,94

lâm: Arap gramerinde bir kelimenin üçüncü harfi. 21

lâm-ı meksûre: Kesreli lam.91

lâm-ı ta'rif: Arapça belirtme edatı. 84

lâzım: Geçişsiz fiil. 97

M

ma' dūd: Sayılan.55

mal' um: Etken fiil. 84

ma' rife: Belirli kelime, belirli nesne. 83,84,85

ma' tūfun ' aleyh: Bağlaçla, bağlama edatıyla kendisine bağlı olan. 75,76,77

madde-i asliye: Taban. 98

mahzūf: Düşmüş ses. 51,66,67,78,79,80,123

masdar: Mastar. 50,71,78,94,97,98,99,108,110,111,112,119

masdar-ı aslî: Fiil kök veya gövdesi.8,98,107

masdar-ı asliyye: Asıl mastar. 93,107

masdar-ı sakîl: -mak ekli mastar. 94

masdar-ı tahfîfî: Hafifletilmiş mastar, -ma ekli mastar.8,105

masdar-ı te' kîdî: Kuvvetlendirilmiş mastar, -lık ekiyle genişletilmiş mastar.8

mâzî-i naklî: Belirsiz geçmiş zaman. 40,41

mâzî-i şühûdî: Belirli geçmiş zaman.40,105,118,119

mazmûm: Zamme ile okunmuş, yani yuvarlak ünlü ile okunmuş harf. 33

mechûl: Edilgen fiil. 122

- mef^ç ul:** 1. (tamlamada) tamlanan, 2.(cümlede) tümleç. 110,79,80,86,87,94,95, 96,103,104,110
- mef^ç ûlün anh:** Çıkma, ayrılma hali. 90,95,122
- mef^ç ûlün bih:** Yükleme hali. 79,86,87,95,96,97,98,122,123
- mef^ç ûlün fih:** Bulunma hali. 86,88,89,95,108
- mef^ç ûlün ileyh:** Yönelme hali. 86,87,88,95,97,105,106
- mef^ç ûlün leh:** “için” son çekim edatı (edat tümleci). 86,90,94,108
- mef^ç ûlün ma^ç ah:** Vasıta hali.86,93,95
- mef^ç ûlün minh:** Çıkma, ayrılma hali. 86,89,90
- mef^ç ûl bih gayrı sarıh:** Bulunma hal eki almış kelime. 96,99,100
- mef^ç ûl bih sarıh:** Yalın veya yükleme hali eki almış kelime. 96,99,100
- mef^tûh:** Üstün ile harekelenen. 93
- meksûr:** Kesre ile işaretlenen yani ı, i ünlüsü ile okunan harf. 43,44,52,86
- menfi:** Olumsuz. 73,110,111,112,113,115,118,119,122,123
- mevsûf:** Tamlanan.37,38,39,40,41,44,45,46,47,48,49,51,52,53,54,55,56,57,58,60, 66,120,122,123
- mezkûr:** Adı geçmiş, anılmış,zikrolunmuş. 103
- muhaffef:** Yazı şekli, yazı stili. 17,52
- muhâttab:** İkinci şahıs. 70,84
- mukarenet edatı:** Bitişik yazılan edat. 93
- muzâf:** Tamlanan.4,5,6,7,8,9,10,11,12,14,15,16,17,18,19,20,21,22,23,29,40,44,45, 50,51,54,55,58,71,72,74,93,95,96,105,119,120,121,123
- muzâfun ileyh:** Tamlayan.4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,18,19,20,21,23,39,40,50,54,55, 58,59,95,120,121,122
- muzâri^ç:** Geniş zaman. 40,122
- mübtedâ:** Özne.66,67,68,69,70,74,75,82,85,121
- müennes:** Dişil kelime. 24,30,31,32,35,48,69
- müennes-i hakîkî:** Gerçekten müennes olan kelime. 25,69
- müennes-i i^ç tibârî:** Müennes olarak kabul edilen kelime.25,29,30,35
- müennes-i i^ç tibârî-i kıyâsî:** Sonunda müenneslik alameti olan “ta” ile “elif” bulunan kelime.25
- müennes-i semâ^ç î:** Sonuna müenneslik alameti olan “ta” ile “elif” bulunmaksızın işitilerek müennes olduğu kabul edilen kelime, kuralsız diş. 25,29,35,48

- müfred:** Tekil.8,31,33,34,35,36,37,38,39,46,49,55,69,70,79,120
- müfred-i ğâib:** Teklik üçüncü şahıs. 7,40,41,104,112,115,119,122,123
- müfred-i müennes:** Teklik dişil şahıs. 46,47,50
- müfred-i mütekellim:** Teklik birinci şahıs. 112
- müfred-i müzekker:** Müzekker bir kelimenin tekili.46,50
- münâdâ:** Başına ünlem getirilmiş olan kelime.82,83,84
- mürekkebât:** Birleşmiş kelimeler. 57
- müsbet:** Olumlu. 72,73,110,111,112,113,115,118,119
- müstakbel:** Gelecek zaman. 40
- müşebbeh:** Benzeyen.59
- müşebbih:** Benzetilen.13
- müşebbih-i bih:** Teşbihte kendisine benzetilen. 13
- müşedded:** Şeddeli. 17,52
- müştak:** Türemiş. 97
- müte' alikat fi' l:** Fiil grubu 85,86
- müte' addî:** Geçişli fiil. 87,97,98,99,100,123
- müte' addî-i kıyâsî:** Kurallı geçişli. 98,122
- müte' addî-i semâ' î:** Kuralsız geçişli. 98
- müteharrik:** Harekeli harf. 86,98,99,115
- mütekellim:** Birinci şahıs. 70,79,84
- mütemmimât-ı cümle:** Cümle tümleçleri. 85
- müzekker:** Erkeği gösteren isim. 24,30,31,32,35,46,48

N

- nahiv:** Cümle bilgisi 1,3,86
- naib fa' il:** Sözde özne. 77,79,80,81,82,85,94,110,122
- nâkıs:** Asli üçüncü harfi illetli olan kelime. 3
- nekre:** Belirsiz isim,belirtisiz isim tamlamasında tamlayan; belirtisiz nesne.84,85, 87
- nidâ:** Ünlem. 82,83
- nokta:** Nokta. 124
- noktafîn:** İki nokta.124

R

râbıta: İki şeyi birbirine bağlayan şey, bağ. 68,,73,74,85,110,111,112,114

rübâ'î: Kökü aslı dört harften oluşan kelime. 98,99

S

semâ'î: Kuralsız. 98

sıfât: Sıfat.37,38,39,40,41,45,46,47,48,49,48,50,52,53,54,56,57,58,66,71,78,85, 105,108,120

sıfat-ı kıyâsiyye: Kurallı sıfat. 122

sıfât-ı müşebbehe: Değişmeyen devamlı bir vasıf ve hali bildiren fiilden türemiş sıfat.57,94,122

sıla: Geçmiş zaman sıfat fiili. 111,112

sıbh-i cem' : Çoklu isme yakın olan kelimeler. 36

sîga(sıyga): Kip. 33,35,36,52,104,111,112,113,114,115,118

sîga-ı 'atfiyye: -ı, -yıp, -mayıp ekleri ile elde edilen zarf fiil. 110,111,112,114

sîga-ı sıla: -dığı, -madığı, -acağı, -mayacağı ekleriyle yapılan sıfat fiil. 9,40,105, 110,119,120

sîga-i ibtidâ'ıyye: -alı, -alıdan beri ekleri ile elde edilen zarf fiil, başlangıç bildiren zarf fiil. 110,115,116

sîga-i inti' hâiyye: -ıncaya kadar, yıncaya kadar ekleri ile elde edilen zarf fiil, sonuç bildiren zarf fiil. 110,116,117,118

sîga-i ta' kîbiyye: -ınca eki ile elde edilen zarf fiil,yüklem olan fiilin bildirilen işin sebebini gösteren zarffiil.110,115,117,123

sîga-i tevkâtiyye: -dıkça eki ile elde edilen zarf fiil, zaman bildiren zarf fiil. 110, 118

sîga-i rabtiyye: Zarf fiiller. 110

sülâsi: Kökü asli üç harften oluşan kelime. 98,99

T

- tâ-i te' nîs:** Dişilik te. 26,27,32,33
- tâ-i zâ'ide:** Zait(aslî harf olmayan) te. 34,50,103
- tamme:** Eksiksiz cümle, yargı bildiren cümle.91
- tavsif:** Nitelendirme, vasıflandırma.85
- te' nis:** Dişi hale getirme. 50
- tefsir:** Yorum getirme. 125
- temrîn:** Alıştırma.10,13,19,22,31,32,37,41,43,53,64,67,70,81,85,
- temsîl:** Bir şeyin aynısını yapma. 125
- temyîz:** Karşılaştırma zarfı. 85,100,101,102,103,107,108
- terâkib:** Terkibler, tamlamalar, ifadeler.47,54,55,62
- terkîb:** Tamlama, birleştirme.3,10,12,15,18,19,22,23,37,39,40,41,48,49,50,51,55, 56,61,72,97,99,108,109,110,121,122,123
- terkîbât:** Birkaç şeyi birleştirip karışık bir şey meydana getirme. 47,82,83
- terkîb-i ' Arabî:** Arapça tamlama.20,23
- terkîb-i ' Arabî-i izâfî:** Arapça isim tamlaması.20,23
- terkîb-i izâfî:** İsim tamlaması. 4,14,16,18,20,23,54,58,59,121,122,123
- terkîb-i izâfî-i Fârisî:** Farsça isim tamlaması.14,18,20,58
- terkîb-i izâfî-i Türkî:** Türkçe isim tamlaması.4
- terkîb-i nâkıs:** Kelime grubu. 4,121
- terkîb-i ta' dadi:** Sayı sıfatıyla kurulan sıfat tamlaması. 55,56
- terkîb-i tam:** Cümle.4,65,121
- terkîb-i tavsîfî:** Sıfat tamlaması. 4,37,38,39,43,53,54,55,57,58,60,61,120,122
- terkîb-i teşbîhî:** Benzetme edatlı edat grubu.13,59,60
- tesniye:** İkil.18, 31,32,
- teşbîh:** Benzetme.13
- tezkîr:** Bir kelimeyi müzekker(erkek) kılma. 50

U

- uslûb-ı ' Arabî:** Arap ifade tarzı.20,22,23,102
- uslûb-ı Farîsî:** Fars ifade tarzı.18,23,52,53

uslûb-ı Türkî: Türk ifade tarzı.23,39,101

usûl-ı tankî: Noktalama işaretleri.124

Ü

üstün: a, e ünlülerini okutturan hareke. 102,107

V

vasfî terkibi: Sıfat tamlaması.57,58,59,60,61,62,63,64

vâv-ı ‘atife: Bağlama vav’ı, u, ü.62,75,76,77,125

vâv-i memdûde: Uzun u. 16,44

virgûl: Virgül. 125

Y

yâ-i meksûre: Kesre ile okunan y(ı,i ile okunan y ünsüzü). 16,17,44

yâ-i muhaffefe: Şeddesiz ye. 22

yâ-i nisbiyye: Nipet eki.47,49

yâ-yı memdûde: Uzun okutan ya harfi.15,16,17,22,44,52

Z

za’id: Ekleme harf. 27,103

zamâir-i şahsiye: Şahıs zamirleri.

zaman-ı istikbal: Gelecek zaman. 119

zaman-ı mazi: Geçmiş zaman. 119

zamîr: Zamir. 79

zamîr-i gaaib: Üçüncü şahıs zamiri. 68

zamîr-i izâfî: İyelik ekleri. 5,6,7,8,10,11,12,13,95

zamîr-i mütkeîlim: Birinci şahıs zamiri. 8,94

zamîr-i nisbî: Zamir kökenli şahıs ekleri. 68,70

zamîr-i şahsî: Şahıs zamiri. 7,10,66,69,70,71,78,79,84

zamme: Yuvarlak ünlüleri okutturan işaret, ötre. 21,116

zarf: Zarf. 88.89

zarf-ı mekân: Yer zarfı.89

zarf-ı zamân: Zaman zarfı. 89

zi'l-hâl: Nitelik zarfı olan kelimenin tamamladığı özne veya tümleş.

SONUÇ

Yapmış olduğumuz çalışma sonucunda Şeyh Vasfi'nin ortaokullar için yazmış olduğu “Nahv-ı Osmanî” adlı dil bilgisi kitabının aynı dönemde yazılmış diğer dil bilgisi kitaplarına göre daha sade bir dille yazılmış olduğunu tespit ettik. Eser Arapça örnek alınarak oluşturulduğu için Türkçenin kuralları ve kelimeleri de Arapçanın kurallarına ve Arapçanın yazılışına uydurularak verilmiştir.

Osmanlı Türkçesinin gramerini basit bir şekilde anlatan bu eserin çeviriyazısı yapılmış ve metinde geçen dil bilgisi terimleri derlenmiştir. Bu terimlerin günümüzde hangi kelimelerle ifade edildiği verilmiştir. Kullanılan terimlerin tamamı Arapçadır. Fakat Farsça edatlar, tamlama şeklinde olan Farsça terimler de bulunmaktadır.

Sonuç olarak da “Nahv-ı Osmanî” adlı dil bilgisi kitabı aracılığıyla o dönemde kullanılan dil bilgisi terimleri tespit edilmiş ve bu terimlerin çoğunun artık günümüzde kullanılmadığını ya da onlara karşılık olarak dilimize Batı tarzı gramerciliğinden girmiş olan kelimelerin kullanılmış olduğunu gördük. Örneğin, Arapça kelimelerde kullanılan dişilik-erkeklik ifade eden terimler Türkiye Türkçesinde hiç kullanılmazken Arapçada *cem'-i mütekellim* terimiyle ifade edilen kelime Türkiye Türkçesinde “*birinci çokluk şahıs*” gibi terimlerle ifade edilmektedir. Buna karşılık bazı terimler ise halen günümüzde kullanılmaktadır. Örneğin, *isim, fiil, sıfat, edat* gibi terimler aynen kullanılırken “*cümle-i fiiliye, cümle-i ismiye*” gibi tamlamalar günümüzde “*isim cümlesi, fiil cümlesi*” gibi kelimelerle karşılanır. Bu gibi terimlerde fazla bir değişikliğin olmadığını saptadık. Bunların yanında Osmanlı dönemi grameri ile günümüz grameri (cümle bilgisi açısından) arasındaki en büyük farkın tamlamalarda olduğunu saptadık. Osmanlı gramerinde isim tamlamaları çeşitlere ayrılırken tamlamanın anlamına bakılırken, günümüzde tamlamanın aldığı eklere göre çeşitlere ayrılır. Mesela Osmanlı gramerinde, tamlananın neyden yapıldığını, tamlananın cinsini bildiren tamlamaya *izâfet-i beyânîye* denir.

gümüş kupa (Türkiye Türkçesinde Takısız İsim Tamlaması)

altın saat (Türkiye Türkçesinde Takısız İsim Tamlaması)

Bursa şehri (Türkiye Türkçesinde Belirtisiz İsim Tamlaması)

çınar ağacı (Türkiye Türkçesinde Belirtisiz İsim Tamlaması)

Benzerlik bildiren tamlamaya ise *izâfet-i teşbîhiye* denir.

göñül köşkü (Türkiye Türkçesinde Belirtisiz İsim Tamlaması)

limon ayvası (Türkiye Türkçesinde Belirtisiz İsim Tamlaması)

ma'rifet güneşi (Türkiye Türkçesinde Belirtisiz İsim Tamlaması)

Osmanlı gramerinde bir diğer tamlama ise *İzafet-i Lamiye*dir.

Duvarın taşı (Türkiye Türkçesinde Belirtili İsim Tamlaması)

Ağacın dalı (Türkiye Türkçesinde Belirtili İsim Tamlaması)

Bahçe duvarı (Türkiye Türkçesinde Belirtisiz İsim Tamlaması)

Kapı halkası (Türkiye Türkçesinde Belirtisiz İsim Tamlaması)

Ancak bu tamlamalar günümüz dil bilgisi kurallarına göre incelendiğinde karışıklıklara sebep olmaktadır. Çünkü kullanılan yöntemler farklıdır. Günümüz dil bilgisi kurallarına göre tamlamalar incelenirken tamlamanın anlamına değil aldığı eklere göre sınıflandırmalar yapılır.

Yine incelediğimiz eserde Osmanlı gramerinde sıfat tamlamaları içerisinde *terkib-i ta'dadi*(adet terkibi,adetler terkibi) diye bir terkinin kullanıldığını gördük. Günümüz dilbilgisi kurallarında böyle bir tamlamanın varlığı söz konusu değildir. Osmanlı gramerinde *terkib-i ta'dadi* olarak kabul edilen tamlama günümüz gramerinde farklı bir tamlama olarak değil, sıfat tamlaması içinde ele alınır.

İncelediğimiz eserde Osmanlı gramerinin günümüz gramerinden bir diğer farkının ise fiilimsilerde olduğunu saptadık. Günümüz gramerinde eklerle ifade edilen bazı fiilimsilerin Osmanlı gramerinde isimlerle ifade edildiğini gördük. Mesela *sîga-ı 'atfiyye*, -ı, -yıp, -mayıp ekleri ile elde edilen zarf fiil; *sîga-i ibtidâi'yye*, -alı, -alıdan beri ekleri ile elde edilen zarf fiil, başlangıç bildiren zarf fiil; *sîga-i inti'hâiyye*, -ıncaya kadar, yıncaya kadar ekleri ile elde edilen zarf fiil, sonuç bildiren zarf fiil; *sîga-i ta'kîbiyye*, -ıncaya kadar ekleri ile elde edilen zarf fiil,yüklem

olan fiilin bildirilen işin sebebini gösteren zarf fiil; *sîga-i tevkâtiyye*, -dıkça eki ile elde edilen zarf fiil, zaman bildiren zarf fiil şeklinde ifade edilir. Yani bazı fiilimsiler çeşitli isimlerle ifade edilmektedir. Ancak burada da şu eksikliği tespit ettik. Diğer zarf fiil ekleri olan *-arak -erek, -ken, -madan -meden, -maksızın -meksizin, -ir -mez, -a -e, -dığında -diğinde* gibi eklere değinilmemiştir. Yine sıfat fiil olarak kabul edilen *sîga-ı sıla, -dığı, -madığı, -acağı, -mayacağı* ekleriyle yapılır. Diğer sıfat fiil ekleri olan *-an, -ası, -mez, -ar, -miş* gibi eklere değinilmemiştir. Dolayısıyla bu konularda da belirsizlikler söz konusudur.

Osmanlı gramerinde tespit ettiğimiz eksiklerden bir tanesi de konuların belli bir tertip düzene göre işlenmeyişidir. Mesela günümüz gramerinde *cümlenin öğeleri* (özne, yüklem, nesne, tümleç); *cümle çeşitleri* (yüklemine göre cümleler, yüklemine yerine göre cümleler, anlamına göre cümleler, yapısına göre cümleler); *fiil çatlıları* (geçişli, geçişsiz, etken, edilgen, dönüşlü, işteş) şeklinde işlenir. Ancak Osmanlı gramerinde bunlar iç içe, hatta karma karışıktır. Kanımızca bunun iki sebebi vardır. Birincisi kullanılan yöntemlerin farklı olması (Arap gramer metodu, Fransız gramer metodu), ikincisi Osmanlı döneminde gramerimizin yeterince gelişmemiş olmasıdır. İlk defa gramer derslerinin rüşdiye mekteplerinde 1858 yılında okutulmaya başlandığını düşünürsek, ikinci sebebin geçerliliği daha da iyi anlaşılır. Zaten gramerimize olan ilgi bu dönemden itibaren gözle görülür bir artış gösterir, eser ve araştırmaların bir çoğu bu dönemden itibaren yapılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla 19.yy'dan günümüze gramerimiz sürekli bir gelişim göstermiştir. Birçok ilmi çalışma yapılmış, kurallar netleştirilmiş, eksikler giderilmiş ve yukarıda bahsettiğimiz düzensizlikler belli bir kalıba sokulmuştur.

KAYNAKLAR

AÇIKGÖZ, Halil, M.Yelten(2005), *Kelime Grupları*, Doğu Kütüphanesi,, İstanbul.

AKSAN, Doğan (1976), *Sözcük Türleri*, TDK, Ankara.

ATABAY, Neşe (2003) Türkiye Türkçesinin Sözdizimi, Papatya Yayıncılık, İstanbul.

BANGUOĞLU, Tahsin (1986), *Türkçenin Grameri*, TDK , Ankara.

BERGAMALI Kadri (2002), *Müeyessiretü'l-Ulüm*, Hazırlayan : Esra Karabacak, TDK, Ankara.

DELİCE, H.İbrahim (2007) *Türkçe Sözdizimi*, 3. Baskı, Kitabevi, İstanbul.

DEVELİ, Hayati (2004), *Osmanlı Türkçesi Grameri 1-2*, 6. Basım, Genel Dağıtım Kitabevi, İstanbul.

DEVELLİOĞLU, Ferit (1997), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 14. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara.

ERGİN, Muharrem (2000), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul.

..... , (1997), *Osmanlıca Dersleri*, 19. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

GÜLENSOY, Tuncer (1995), *Türkçe El Kitabı*, Geliştirilmiş 2. Baskı, Kayseri.

GÜLENSOY, Tuncer, M. Fidan (2004) *Türkçe Yeni Sarf ve Nahiv Dersleri (Midhat SADULLAH)* TDK, Ankara

GÜRSOY-NASKALİ, Emine (1997), *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, TDK Yayınları, Ankara.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1992), *Türk Dilinde Edatlar*, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul.

- HATİPOĞLU, Vecihe (1978), *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, TDK, Ankara.
- KARABACAK, Esra (2007) *Tertib-i Cedîd Kavaid-i Osmaniye(Ahmet Cavdet Paşa)*, TDK, Ankara.
- KARAHAN, Leyla, Ü. Gürsoy (2004), *Kavaid-i Lisan-ı Türki (Tahir Kenan)*, TDK, Ankara.
- KARAHAN, Leyla (2007), *Türkçe’de Söz Dizimi, 12. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara*
- KARAHAN, Leyla (1991), *Türkçe’de Söz Dizimi (Cümle Tahlilleri)*, Ankara.
 .....(1994), “Türkçe’de Birleşik Cümle Problemi”, *Türk Dili*,
 Sayı:505
- KARAÖRS, M.Metin,(2006), *Türk Dilinin Sarf ve Nahvi(Körülüzâde Mehmet Fuad, Süleyman Saib)*, TDK, Ankara
- KORKMAZ, Zeynep (1992), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK, Ankara.
 .....(1968), *Türkiye Türkçesi’nin ki Bağlama ve Şüphe Edatları Arasındaki Yapı ve Görev Ayrılığı*, Necati Lugat Armağanı, Ankara.
 .....(1966), “Gramer Kurallarımızla İlgili Bazı Sorunlar”, *Türk Dili* Temmuz, Sayı:535.
- KURT, Yılmaz (1997), *Osmanlıca Dersleri 1-2, 4. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.*
- MEHMEDOĞLU, Alaeddin, A.Buran, H.Alaeddin Kızı (1994), *Karşılaştırmalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Çağlayan A.Ş., İzmir.
 .....(2001), *Türk Dilinde Bağımlı Birleşik Cümle Söz Dizimi*, Aşiyen Yayınları, Adapazarı.
 .....(2006), *Türkiye Türkçesinde Cümle Öğelerine Yeni Bir Bakış*, Değişim Yayınları, Sakarya.

- .....(2001), “*Türkiye Türkçesinde Bazı Gramer Terim ve Anlayışlar Üzerine*”, Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Dergisi, Sayı:1-2
- ÖZKAN, Mustafa, H. Tören, O. Esin (2006) *Yüksek Öğretimde Türk Dili, Yazılı ve Sözlü Anlatım* Filiz Kitabevi, İstanbul.
- RAMİZ PAŞA, Abdullah (1999), *Emsile-i Türkiye*, Hazırlayan : Emir İçhem İdben, TDK, Ankara.
- SAĞOL, Gülden,E. Şahin, N. Yıldız (2004) *Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisan-ı Osmanî Sarf ve Nahiv (Ahmet Cevdet EMRE)*, TDK, Ankara
- ŞAHİNOĞLU, Nazif (1997), *Farsça Grameri, Sarf ve Nahiv*, İstanbul.
- TİMURTAŞ, Faruk K. (1993), *Osmanlı Türkçesine Giriş*, 11.Baskı, İstanbul.
- ..... , (1987), *Osmanlı Türkçesi Grameri*, İstanbul.
- TOPALOĞLU, Ahmet (1989),*Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Neşriyat A.Ş. , İstanbul.
- TOPARLI, Recep (2003) *İkinci Seneye Mahsus Mufassal Sarf-ı Osmanî*, TDK, Ankara
- TÜRKAY, Kaya (1999), *Kavaid-i Lisan-ı Türkî* (Halit Ziya Bey), TDK Ankara
- TÜRK DİL KURUMU (1941), “Gramer Terimleri”, *Türk Dili Seri Belleten* II/11-12, s.129-156.
- ..... , (2005), *Yazım Kılavuzu*, Ankara.
- ..... , (2005), *Türkçe Sözlük*, 2 C. , Ankara.
- ..... , (1972), *Tarama Sözlüğü*, 8 C. , Ankara.
- ..... , (1963), *Derleme Sözlüğü*, 12 C. , Ankara.

BUGÜNE KADAR YAYINLANAN BAŞLICA DİL BİLGİSİ KİTAPLARI

AKSAN, Doğan (Hazırlayan) (1983), Sözcük Türleri, TDK, Ankara, 2. Baskı, 288 s.

AKSAN, Doğan (1978), Türkiye Türkçesinde Gelişmeli Sesbilim, (Hazırlayanlar: ATABAY, N-ÖZEL, S., ÇAM, A.-PİRALİ, N.), TDK, Ankara.

ATABAY, Neşe-ÖZEL, Sevgi-ÇAM, Ayfer (1981), Türkiye Türkçesinin Sözdizimi, TDK, Ankara, 131 s. (2003), Papatya Yayınları.

ATALAY, Besim (Haz.), (Bergamalı Kadri) (1946), Müyessiretü'l-Ulûm, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul.

BANGUOĞLU, Tahsin (1940), Ana Hatları ile Türk Grameri, İstanbul.

BANGUOĞLU, Tahsin (1959), Türk Grameri I: Sesbilgisi, TDK, Ankara, 306 s.

BANGUOĞLU, Tahsin (1986), Türkçenin Grameri, TDK, Ankara, 2. Baskı, 628 s.

BİLGEGİL, Kaya (1984), Türkçe Dilbilgisi, Dergâh Yayınları, İstanbul

BOZKURT, Fuat (1995), Türkiye Türkçesi, Cem Yayınevi, İstanbul, 552 s.

BURDURLU, İbrahim Zeki (1982), Uygulamalı Cümle Çözümlenmeleri, İstanbul.

DELİCE, H. İbrahim, (2003), Türçe Sözdizimi, Kitabevi, İstanbul, 248s.

DEMİRAY, Kemal (1964), Türkçe Dilbilgisi, Ankara.

DEMİRCAN, Ömer (1996), Türkçenin Sözdizimi, Der Yayınları, İstanbul, X+196 s, (2002) Der Yayınları.

DEMİRCAN, Ömer (1979), Türkiye Türkçesinin Ses Düzeni Türkiye Türkçesinde Sesler, Ankara

DEMİRCAN (1977), Ömer, Türkiye Türkiye Türkçesinde Kök-Ek Bileşmeleri, TDK, Ankara

DENY, Jean (1992), Grammaire de la Langue Turque, Dialecte Osmanli, Paris, 1920, 1216 s.

DEVELİ, Hayati (2001), Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 1-2, Kitabevi.

DENY, Jean (1941), Türk Dili Grameri, (Osmanlı Lehçesi), Çev.: ELÖVE, A.U., İstanbul

DENY, Jean (1995), Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları, (Çeviren: Oytun ŞAHİN), TDK, Ankara, XII+164 s.

DİLMEN, İbrahim Necmi (1930), Türkçe Gramer, İstanbul, 2 cilt.

DİZDAROĞLU, Hikmet (1976), Tümcebilgisi, TDK, Ankara, 522+2 s.(doğru-yanlış cetveli).

DİZDAROĞLU, Hikmet (1988), Türkçede Sözcük Yapma Yolları, Ankara, 1962.

ECKMANN, János, Çağatayca El Kitabı, (Çeviren: Günay KARAAĞAÇ), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, XVI+288 s.

EDİSKUN, Haydar (1992), Türk Dilbilgisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 4. Baskı, 407 s.

ELÖVE, Ali Ulvi (Çeviren), (Jean DENY) (1941), Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi), TDK, İstanbul, XXII+1142+İlâve Doğru-Yanlış Cetveli)+XLI+A-G (İçindekiler).

EMECAN, Neşe (1998), 1960'tan Günümüze Türkçe, İstanbul.

EMRE, Ahmed Cevat (1945), Türk Dilbilgisi, TDK, İstanbul, XIX+613 s.

ERGİN, Muharrem (1987), Osmanlıca Dersleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 9. Baskı, VIII+124+236+16 s.

ERGİN, Muharrem (1985), Türk Dil Bilgisi, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 5. Baskı, XXVIII+407 s.

GABAIN, Annamarie (1988), Eski Türkçenin Grameri, (Çeviren: Mehmet AKALIN), TDK, Ankara, XXIII+313 s.

GENCAN, Tahir Nejat (1966), Dilbilgisi, TDK, İstanbul, XV+412 s, (2001), Ayraç Yayınları .

GÖĞÜŞ, Beşir (1969), Faydalı Dilbilgisi, I-II-II, İstanbul

GÖKNEL, Yüksel (1974), Modern Türkçe Dilbilgisi, İzmir

GRÖNBECH, K. (1995), Türkçenin Yapısı, (Çeviren: Mehmet AKALIN), TDK, Ankara, 148 s.

HACIEMİNOCLU, M. Necmettin (1984), Türk Dilinde Edatlar, Milli Eğitim Bak., İstanbul, 3. Baskı, VIII+335+1 s.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1991), Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller (En Eski Türkçeden Çağdaş Türk Şivelerine Kadar), Kültür Bak., Ankara, 279 s.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1991), Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller, Kültür Bak. Yay., Ankara

HATİBOĞLU, Vecihe (1981), Türk Dilinde İkileme, TDK, Ankara, 2. Baskı, 120 s.

HATİBOĞLU, Vecihe (1981), Türkçenin Ekleri, TDK, Ankara

HATİPOĞLU, Vecihe (1972), Türkçenin Sözdizimi, Ankara

KARAHAN, Leyla (1991), Türkçede Söz Dizimi, Akçağ Yayınları, Ankara.

KARAAĞAÇ, Günay (2003), Çağatayca El Kitabı, Akçağ Yayınları.

KOÇ, Nurettin (1996), Yeni Dilbilgisi, İstanbul.

KONONOV, A. N (1956)., Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo Yazıka, Akademiya NAUK SSSR Institut Vostokovedeniya, Moskva-Leningrad, 569 s.(Tıpkıbasım (2001), Multilingual, İstanbul)

KORKMAZ, Zeynep (1994), Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları, TDK, Ankara, Üçüncü baskı, X+92 s.

KORNFILT, J. (1997), Turkish, London:Routledge.

KUTLUK, İbrahim (1976), Sözcük Türleri I, (D. AKSAN-N.ATABAY-S.ÖZEL ile), Ankara

KÜKEY, Mazhar (1975), Türkçenin Sözdizimi, Ankara

LEES, Robert B. (1961), The Phonology of Modern Standard Turkish, Indiana University, Bloomington, Mouton and Co. The Hague, Netharlands, VII+76 s.

LEWIS, G.L. (1967), Turkish Language, Oxford University Press.

MUNGAN, Güler (2002), Türkçede Fiillerden Türetilmiş İsimlerin Morfolojik ve Semantik Yönden İncelenmesi, Simurg Yayınları.

NASH, Rose (1973), Turkish Intonation, Mouton.

ÖZDEN, Ragıp Hulusi (1938), Tarihsel Bakımdan Öztürkçe ve Yabancı Sözcüklerin Fonetik Ayraçları I, İstanbul, 21 s.

ÖZEL, Sevgi (1976), Sözcük Türleri II, (D. AKSAN-N.ATABAY ile), Ankara.

ÖZEL, Sevgi (1977), Türkiye Türkçesinde Sözcük Türetme ve Birleştirme, Ankara.

SELEN, Nevin (1979), Söyleyiş Sesbilimi, Akustik Sesbilimi ve Türkiye Türkçesi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

SWIFT, Llyod B. (1963), A Reference Grammar of Modern Turkish, Indiana University, Bloomington, Mouton and Co. The Hague, Netharlands, 267 s.+4 Analyses (Tables).

ŞİMŞEK, Rasim (1987), Örneklerle Türkçe Sözdizimi, Trabzon.

TANSU, Muzaffer (1941), Türk Dilinin Entonasyonu: Tecrübi Etüd, Ankara.

TANSU, Muzaffer (1963), Durgun Genel Sesbilgisi ve Türkçe, Ankara.

TEKİN, Talat (1988), Orhun Yazıtları, TDK, Ankara, XIV+200+23+4 s.(Yazıtların Kopyası)

TEKİN, Talat (1994), Türkoloji Eleştirileri, Doruk Yayınları, Ankara.

TEKİN, Talat (1995), Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler, Kültür Bak. Simurg, Ankara, 192 s.

TİMURTAŞ, Faruk K. (1987), Osmanlı Türkçesi Giriş I (Eski Yazı—Gramer—Aruz—Metinler), Umur Reklamcılık ve Matbaacılık, İstanbul, 9. Baskı, XVI+232+176 s.

TİMURTAŞ, Faruk K., Osmanlı Türkçesi Grameri III (Eski Yazı ve İmlâ—Arapça—Farsça—Eski Anadolu Türkçesi), Umur Reklamcılık ve Matbaacılık, İstanbul, 3. Baskı, XV+469 s.

TİMURTAŞ, Faruk K. (1983), Osmanlı Türkçesi Grameri III , (5. Baskı), Umur Reklâmcılık, İstanbul

TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1994), Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl (Gramer-Metin-Sözlük), Enderun Kitabevi, İstanbul.

ŞAHİN, Hatice (2003), Eski Anadolu Türkçesi, Akçağ Yayınları.

UNDERHILL, R. (1976), Turkish Grammar, Mass:The MIT Press. ⁴

---

⁴ Arş. Gör. Çimen ÖZÇAM "Türkiye Türkçesi ile İlgili Gramer Çalışmaları, Bibliyografya Denemesi" , Türk Dünyası Araştırmaları, Ekim 1997, S.110, syf.121-163
 Bernard Lewis, Modern Türkiyenin Doğuşu, TTK 1998, Syf,481-505
 Prof.Dr. Faruk Kadri Timurtaş, Osmanlı Türkçesi Grameri III, Alfa yayınları2005, Syf.446-460
 Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK 2007, Syf. IX- XXII
 Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Türkçe El Kitabı, Bizim Gençlik Yay 1995. Syf. 114-116
 Prof .Dr. Ahmet B. Ercilasun, Türk Dili Tarihi, Akçağ Yay 2006. Syf. 477-486

EK 1 : NAHV-I OSMANĪ ADLI ESERİN ORİJİNALI

(۱۲۸)

مساوی دیدیکمز شو (=) اشارت ده مفسر ایله مفسر
منه آره سنه وضع اولنور :

ائمه اربعه = ابو حنیفه ، شافعی ، ملک ابن انس ، احمد
بن حنبلدر .

اژدر دم بریده = قویروغنی کسلمش اژدر .

§

تمرین — عبارات آتی ده کی اشارت لر تعیین اولنه جق :

(جناب حق ، چالشقان قولنی هیچ بر زمان مایوس
براقاز . بدبخت او کی مسه در که تحصیل کمالی کری بر اقریده او یون
ایله اوقاتی اماته ایدر ! ساکت — عجز ایله تعیب اولنسه ده —
سلامت بولور . متکلم — کوه زه لکله تعیب اولنمقله برابر —

§

نادم اولور . « فیثاغورس » ، تحصیل علم ایتک ایستدیکی خالد
متعلم کورنمکدن اوتانان بر اختیارک یوزینه باقوب دیمش که :
« ای اختیار ! عمر نکل آخرنده اولکنده اولدیغکندن افضل
اولغنی ایستمز میسک ؟ » خامه زن = اوزرنده قلم کسه جک
آلت ، مقطع .)

§ .

تمرین — زیرده کی عباره لره لازم کلن اشارت لر وضع
اولنه جق :

(او غلم نیچون سوز دیکلامیورسک جناب حق بیوریور که
بیلن بیلمین ایله مساوی اولورمی تفرجگاه سپیری اونه ذکی
چو جق پدریکه رعایت ایدر ایسه ک دنیا ده ده آخرت ده ده سعادت
بولورسک)

(۱۲۷)

ایله اعتراض اولنه بیله جک عباره لرك ایکی طرفنه قوندیغی حالدده شمدی اکثریا کیمه مقامنده قوللانیلیور . برده کیمه مقامنده بعضاً [ ] ﴿﴾ اشارتلی استعمال اولنور . بونلردن [ ] اشارتی اکثریا مثاللرک ، ﴿﴾ اشارتی ده سرنامه لرك ایکی طرفنه قوننور .

بو کتابده اکثریا مثاللر ایله سرنامه لره مذکور اشارتلی وضع اولنمشدر .

§

تیره دینیلن (—) اشارت سؤال وجواب ابتداسنه و عباره آره سننده سوق اولنان جمله لرله قیود احترازیه نك ایکی طرفنه وضع اولنور . عباره دن جمله ، قیود احترازیه قالدیر یله جق اولورسه معنی بوزلماز :

— هانکی مکتبه کیدیورسک ؟

— فاتح رشدییه سنه .

— نه اوقیورسک ؟

— نحو عثمانی .

یولجی — خرسز قورقوسیه — کندی مالنی دوشونور .

آرقه سی یاره لی مرکبه هیچ آجماز .

§

پراغراف دینیلن (§) اشارت ایله مثاللر ، فقره لر ،

بندلر آریلیر .

§

(۱۲۶)

جمل استفهامیه الحاق اولنور :

کوزلجه دوشون! دیکینسز کل وارمیدر؟

§

آلهی! حضور عظمتکده خاضع بر بی چاره‌یم، بی عذابکدن
آزاد ایتزمیسک؟

§

(!) اشارتی ده اکثریا، تعجب و تأسف مقامنده قوالانیلیر .

تعجبه مثال :

سامری کیمدرکه ید بیضایه غلبه ایتسون !

تأسفه مثال :

کاشکی کوزمز یوزیکی هیچ کوره‌میدی !

بعضاده منادایه لاحق اولور :

افدیلر! درسرکزه چالیشکز !

§

کیمه دیدیکمز شو (« ») اشارت ده عباره آره‌سنده

اکثریا کوزه چارپه‌سی مطلوب اولان کله‌لر ایله عباراتک ایکی

طرفه وضع اولنور. برر مثال :

لایقی « سقمونیا » اولان کیمسه‌یه « بال طاتلیدر ، شکر

اعلادر. » دیمه .

« باقی قالان بوقبه‌ده برخوش صدا ایش »

مصراع برجسته‌سی باقی مرحومکدر.

§

معترضه نامی ویریلن [( )] اشارتی اوللری یا کلش کله‌لر

(۱۲۵)

تمثیله مثال :

(تك ، تمنى التزامی اداتیدر . بر خصوصك بالالتزام تمنى
اولندیغنی کوسترر :

« کشی بردرس اوکرنسونده تك دشمندن اوکرنسون »

تفسیره مثال :

[ابن الرومی براعمالك بی ادبانه اداره کلام ایتمکده اولدیغنی
ایشیدنجه دیمشکه :

بوندن نصل حیا اومیلور؛ حریفك اوتانه جق یری یوق .]

§

ویرکول دینیلن (،) اشارتی ده اکثریا واو عاطفه مقامنده

استعمال اولنه رق کلمه وکلام آره سنده وضع اولنور .

کلمه آره سنه وضعنه مثال :

(صداقت ، استقامت ، حمیت اخلاق حمیده دندر .)

کلام آره سنه وضعنه مثال :

خالقم ! التجا کاهم آنجق سنسك . عسر حالنده ده یسر

حالنده ده سکا مراجعت ایدرم ، سکا یالوار یرم .

مسند الیه ده الحاق اولنور :

— شو چوجق ، اقرانه نسبتله پک ذکیدر .

— فلان ، برقاج کونه قدر بروسه یه کیده جک ایمش .

— یوز صویي مقابلنده پاره ویرن ، تاجر درر .

§

(؟) اشارتی — انکاری اولسون ، اقراری اولسون —

(۱۲۴)

- § هر کس اکدیکنی بیچر.
 § خیر ایشده استخاره‌یه حاجت یوقدر.
 § عزیزم! استحسان قبایح برهان جهالتدر:
 § ادبی اولیان صحبتیه لایق دکلدر.
 § ناجنس ایله صحبت روحه عذاب الیمدر.
 § ای عاقل! ثمره‌سی ندامت اوله‌جق هیچ بر ایشده بولنمه!
 § عاقل، مذبو حک حرکاتنه اعتراض ایدرمی؟
 § صولوغنی ضبط ایده‌مین طالغیجلق ایده‌مز.
 § یانمیان مومک پروانه‌سی اولماز.

—◆◆◆—

(اصول تنقیط)

یازی قولایلقله او قونوب آکلاشلق ایچون آخر جمل
 ایله بعض کلمات و ترکیباتک آره‌لرینه اشارت مخصوصه وضعته
 (اصول تنقیط) دینور.

لسانمزده مستعمل اشارت مخصوصه شونلردر:

[. : ، ! « » ( ) — = §]

نقطه دیدیکمز [.] اشارتی هر جمله‌نک نهایتته وضع اولنور
 [اصول تنقیطک لسانمزده اولدیفنی کبی عربی و فارسید
 دخی لزوم استعمالی وارسته بیاندر.]

§

نقطتین دیدیکمز [:] اشارتی ایسه تمثیل و تفسیر ایچون

(۱۲۲)

(نامتاهی) صفت قیاسیه در، موصوفی (فیض حق) ترکیبیدر.

* *

(تقلید زاغ کبک خرامانی کولدیرو)

مصراعی ده فاعل ایله فعلدن ترکیب ایتمش بر جمله فعلیدر.

(تقلید زاغ) ترکیبی فاعلدر. بو ترکیب فارسی اصولیه یاپلمش بر ترکیب اضافیدر، اضافتی ده لامیه در، (تقلید) کلمه سی مضاف، (زاغ) کلمه سی مضاف الیه در. ترکیبیه (زاغک تقلیدی) دیه تحویل اولنور. (کولدیرو) کلمه سی فعل مضارع مفر دغائبدر (در) اداتیه یاپلمش متعدی قیاسیدر. مفعول بهی (کبک خرامانی) لفظیدر. (کبک خرامان) فارسی اصولیه یاپلمش بر ترکیب توصیفیدر. (ککک) دیمک اولان (کبک) کلمه سی موصوف. صالندیچی دیمک اولان (خرامان) کلمه سی ده صفت مشبهه در.

* *

(اطبادن درد صاقلانماز)

بو جمله، فعل ایله نائب فاعلدن ترکیب ایتمشدر. درد، نائب فاعلدر. (صاقلانماز) مضارع منفینک مفرد غائبنک مجهولبدر. (اطبادن) لفظی ده بو فعلک مفعول عنیدر (اطبا) طیینک جمع مکسریدر. (دن) ادات بیاندر.

* *

(سازلنی آتش احاطه ایدنجه ارسلان قاچار.)

بو عباره جمله شرطیه ایله جمله جزائیه دن ترکیب ایتمشدر.

(۱۲۱)

(مفرد)	(جمع)
کوردیکی	کوردکلری
کوره جکی	کوره جکلری

§

تمرین — زيرده کی صیغه صله لرك صورت تشکلری بیان
 ایدیله جك و ایچلرندن صفت سببیه اوله رق قوللانیلانلرله موصو-
 قلری تعیین اولنه جق و جمعلریله مضاف الہلری کوستریله جك :
 (یاقه جفی — آکلایه جفی — صورمدینی — کوردیکی —
 سوزه جکی — کیه جکی — ازیرلدیکی — آنلرک — او قودقلری
 کتاب — سزک بیلمدیککر — مسئله — بنم کیده جکم مملکت —
 شو افسدینک ویردیکی جواب پک یولنده در . بو بکک ادیب
 اولدینی سوزندن بللی)

اصول تحلیل

اصول تحلیل — بر ترکیک — تام اولسون ، ناقص اولسون
 — جزئلرینی آیروب نه حالده بولندقلرینی تعیین ایتمکدن عبارتدر .
 مثلا: (فیض حق نامتناهیدر .) عباره سی مبتدا ایله خبر ،
 ادات خبردن ترکیک ایش بر جمله اسمیه در .
 (فیض حق) ترکیبی مبتدادر . بو ترکیب فارسی اصولیه
 یاپلمش بر ترکیب اضافیدر . اضافتی ده لامیه در . (فیض) کله سی
 مضاف ، (حق) کله سی مضاف الہدر . ترکیبیه (حقک فیضی)
 دیه تحویل اولنور ، (نامتناهی) خبر ، (در) ده ادات خبردر .

(۱۲۰)

— صنفك برنجیلکنی قازانه جنی محققدر.
 صیغه صله اکثریا صفت سبیه مقامنده قوللانیلیر:
 سویلدیکی سوز — یازه جنی کتاب
 شو مثلردن ده آ کلاشلدینی اوزره صفت سبیه مقامنده
 استعمال اولنان صیغه صله لر برر موصوفه صفت اوله رق مجموعی
 ترکیه ترکیب توصیفی قیلندن عد اولنور.
 صفت سبیه مقامنده قوللانیلان صیغه صله لر مضاف اولور لر:
 آنک یازدینی کتاب — زم سویلدیکمز سوز
 شو مثلردده (یازدینی — سویلدیکمز) لفظی صیغه صله نک
 مضاف حاللریدر. بونلر صفت سبیه اولدقلرندن موصوفلری ده
 (کتاب — سوز) کله لریدر.

— اخطار —

مصدرلرک آخرلرینه (ده) لفظی علاوه ابدیلوب (اولمق)
 کله سنک صیغه صله سیله ترکیب اولنورسه زمان حالی متضمن
 بر صیغه صله اولور:

او قومقده اولدینی — کوستر مکده اولدینی
 بعضاً (اولدینی) یرنده (بولندینی قوللانیلیر):
 او قومقده بولندینی — کوستر مکده بولندینی
 اوللری بو مقامده بعضاً (ایدلیکی — ایدوکی) لفظلری
 استعمال اولنورمش. شمدی بو صورتلر مهجوردر.
 صیغه صله نک جعلرنده (ی) لری حذف و (غ) فافه
 قلب اولنور:

— ۱۱۹ —

(سزدك - يازدق - آلدق - آرادق - ياشادق - صوندق
- طاشيدق - سودك - ايلدك - بسلهدك)

§

(صيغه صله)

صيغه صله - ايكي صورتله تشكىل ايدر.

۱ - ماضى شهودينك - مثبت اولسون، منفي اولسون -
مفرد غائبنه خفيفلرده «كى»، ثقيللرده «غى» علاوه اولنهرق
تشكىل اولنور:

(ماضى شهودينك مفرد غائبى) (صيغه صله)

چيزدى - چيزمدى   چيزديكى - چيزمديكى
يازدى - يازمدى   يازديغى - يازمديغى

۲ - مستقبلك - مثبت اولسون، منفي اولسون - مفرد
غائبينك آخرى مكسور قينوب كسره يه علامت اولمق اوزره
بر «ى» يازيلهرق تشكىل و آخرنده قاف وار ايسه غينه تبديل
اولنور.

برر مثال :

(مستقبلك مفرد غائبى) (صيغه صله)

كله جك - كليه جك   كله جكى - كليه جكى

يازه جق - يازميه جق   يازه جغى - يازميه جغى

برنجيسى زمان ماضى يي، ايكنجيسى زمان استقبالى متضمن

وفاعله مضاف مصدر قيلندندر:

— احمد افنديك ذكى اولديغى ناصيه سندن آكلاشيلور .

(۱۱۸)

باشقه یرده کورلیور. المزده «قدر» کلهسی وار ایکن «دکین» ی
 - لزوم کورمدجکجه - استعمال ایتمه ملی یز :

§

تمرین - آشاغیده کی مصدر لر دن صیغه انتهاییه تشکیل
 اولنه جق :

(ط - اورانمق - کوندرمک - یالوارمق - صیچرامق -
 ساتاشمق - گوشه مک - اورپر مک - اوقشامق - کوسمک -
 طوغمق - دیکمک)

§

(صیغه توقیتییه)

صیغه توقیتییه - ماضی شهودینک - مثبت اولسون ، منفی
 اولسون - جمع متکلمنه «جه» الحاق ایدیلرک وجوده کتیریلن
 کلهیه دینور :

(سویلدکجه ، سویلمدکجه - اوقودکجه ، اوقومدکجه)

بو صیغه بر جمله شرطیه ده بولنور و مضمونی هر نه زمان وقوع
 بولورسه مضمون جزانک ده بهمه حال وقوع بوله جغنی بیلدیرر.
 مثلا : (انسانک چالشدکجه ذکاوتی آرتار .) سوزنده کی
 (انسانک چالشدکجه) عباره سی جمله شرطیه ، (ذکاوتی آرتار)
 عباره سی ده جمله جزائییه در.

§

تمرین - آشاغیده کی ماضی شهودیلر دن صیغه توقیتییه
 تشکیل اولنه جق :

(۱۱۷)

قالان کله نك، آخري نه متحرك ايسه «نجيه» ساكن ايسه
 حرکه لنه رك «نجيه» لفظلری علاوه و بونلره (دك - قدر)
 ادات انتھالرندن بری الحاق قیلنان کله یه دینور.
 «دك» لی صیغه انتھاییلر نظمه مخصوصدر. «قدر» لی
 صیغه انتھاییلر ايسه نظم ایله پك ایتلاف ایده مدکلری ایچون
 نثرده مستعملدر.

برر مثال:

«نهلر کورر سرغوره شراب اولنجه یه دك»

§

— افندی کلنجه یه قدر صبر ایت .

— اخطار —

اوللری صیغه انتھاییه اوله رق (کیرنجه - باشلانجه)
 کله لری ده قوللانیلیرمش . شمدی (کیرنجه - باشلانجه) کبی
 کله لر یالکز صیغه تعقیبه اوله رق استعمال اولنیور.

— استطراد —

(دك - قدر) ادات انتھالی اسملر ده لاحق اولوب
 «دك» نظمه، «قدر» هم نظمه، همده نثرده استعمال ایدیلیلر
 بعضاً (دك - قدر) کله لری «تا» ایله تأکید اولنور.

اوللری صیغه انتھاییلر (دك - قدر) کله لریله یاپلدیگی کبی
 (دکین) لفظنك الحاقیله ده تشکیل اولنور و بو لفظ اسملر ده
 لاحق اوله رق استعمال ایدیلیلر مش:

شمدی بو لفظ یالکز محررات رسمیه ده استعمال اولنوب

(۱۱۶)

اولسون - مفرد غائبه «لی» الحاق ایدیلهرک وجوده کلن
 کلهیه دینور: ایدهلی - ایتیمیلی
 بو صیغهیه بعضاً (دن بری) لفظی الحاق اولنور:
 کیده لیدن بری

— استطراد —

«لی» نسبت و صاحبیت اداتی اوله رق فتحه و یا کسره دن
 عبارت برحرکه سی بولنان، یاخود صوک حرکه سی فتحه و یا
 کسره اولان اسملرده لاحق اولور:

تल्ली، یرلی - بروسه لی، آمدلی

فقط ضمه دن عبارت برحرکه سی بولنان و یا صوک حرکه سی
 ضمه اولان اسملر ایله القاب رسمیه یه «لو» صورتنده لاحق
 اولور: زورلو - استانبوللو - عزتلو

صیغه مذ کوره یه «دن» سز «بری الحاق» جائز دکلسدر .
 مثلاً: (کوره لیدن بری) موقعنده (کوره لی بری) دینلمز .
 تمرین - آشاغیده کی فعل التزامیلردن صیغه ابتدائییه
 تشکیل اولنه جق:

(کوره - یازمیه - آکلایه - بیله - کسه - کله -
 باقه - سویلمیه - چیقہ - یازه - قاچه - کیره - آکلایه)

﴿ صیغه انتهاییه ﴾

صیغه انتهاییه - مصدرلردن (مق مک) آتلدقن صکره

(۱۱۰)

اولسون - ادات مصدر آتلدقن صكره قالان كلمه نك آخريته
ساكن ايسه حركه لنه رك «نجه» ، متحرك ايسه «نجه» علاوه
ايديلان كلمه يه دينور:

كلنجه، قيرنجه - سويلينجه. اوقوينجه

— اخطار —

اوللرى صيغه تعقيبيه اوله رق (كليجك - قيريجق -
سويليجك - اوقويجق) كبي كلملر قوللانيليرمش، شمدي
بو صورت مهجوردر.

بعضاً (اولنجه - وبولنجه) كبي كلملر (اولدقده - بولدقده)
معناسنده استعمال ايديلير مثلاً:

«بر كره طوقونسهك تلنه ساز درونك»

«بيك درلو نوازشله دوزلمز بوزولنجه»

ييتنده كى (بوزولنجه) كلمه سى ، (بوزولدقده) موقعنده
ايراد ايدلمشدر.

تمرين - زيرده كى مصدر لر دن صيغه تعقيبيه تشكيل اولنه جق:

(كورمك - آكلامق - ازمك - اوقومق - چيقارمق -

كسمك - يازلمق - قاجق - باغرمق - ديكمك - دلمك -

اورسهلك - قاماشمق - طاملامق - تتره مك - سرپمك -

صاللامق)

(صيغه ابتدائيه)

صيغه ابتدائيه - فعل التزامينك - مثبت اولسون ، منفى

(۱۱۴)

صیغه عطفیه به بعضاً « ده » الحاق اولنور . بو « ده »
لفظی صیغه مذکوره به بتیشدیرلمز ، آیری یازیلیر:

کوروبده - سویلیوبده

نظمده صیغه عطفیه - یرینه کوره - مربوط بولنه بیله جکی
افعال و کلماتدن تأخیر اولنه بیلیر:

«ایلر بنی طور موب زیارت»

«بیت الحزنمده بیک مسرت»

ایشته بو بیتده (طورمیوب) صیغه عطفیه سنک مربوط
بولندیغی (ایلر) فعلی کندندن اول کلمشدر.

تمرین — آشاغیده کی جمله لرده بولنان صیغه عطفیه لرك
نصل تشکیل اولندقلری و هانکی صیغه لره مربوط بولندقلری
بیان ایدیله جک:

(اوغلم! تحصیل کمال ایدوب آدم اولمه نك جاره سنه باق -
احمد افندیك اورایه کیدوب کله سی تام بر ساعت سورر -
بر هفته یه قدر محمد افندی بروسه یه کیدوب کله جک - سنک
بومسئله یی آ کلا یوب آ کلامدیغك نه دن معلوم - بورایه کلوبده
نه یاپه جقسك؟ - بوکون زقاقه چیقمیوب درسه چالشه جغم -
سوزمی دیکله میوب او یون ایله مشغول اولورسه ك پشیان
اولورسك)

(صیغه تعقیبه)

صیغه تعقیبه — مصدر لر دن - مثبت اولسون ، منفی

(۱۱۳)

(طریق تعلّمده جدآ چالشمیوب مجالس عرفایه ملازمت
ایدلمدکجه انسان کامل اولمق مشکدر.)

(برشا کرد اویون ایله مشغول اولوب درسنه چالشمدینی
حاله آدم اوله ماز)

بو عباره لرده کی (قالدیروب - چالشمیوب - اولوب) صیغه
عطفیه لری (قالدیران - چالشمدکجه - اولدینی) تقدیرنده در .
بعضاً صیغه عطفیه نك مربوط اولدینی کله منفی اولورده
صیغه عطفیه مثبت اولدینی حاله منفی حکمنده بولنور؛

(تنبیل اولوب اویون ایله وقت کچیرمه، درسه چالش)
ایشته بو عباره ده کی (اولوب) صیغه عطفیه سی مثبت اولدینی
حاله منفی حکمنده در. چونکه عباره (تنبیل اوله - اویون ایله
وقت کچیرمه) تقدیرنده در.

— تنبیه —

صیغه عطفیه نك مابعدنده افعال و کلمات مذکورده دن بر قاچ
دانه سی بولنه بیلیر. صیغه مذ کوره بولردن هر وقت برنجیسنه
ربط اولنماز، بعضاً مقامه مناسب هانکیسی ایسه آ کا مربوط اولور
(... بنم ایچون اک موافق حرکت قطعياً مقابله یه تصدی
ایتمیوب اوله بر حکیمک بنی نصل مؤاخذه ایتمکده اولدینی
کوره رک ممکن مرتبه حصه یاب انتباه اولمقدن عبارتدر.)
ایشته بو عباره ده کی (ایتمیوب) صیغه عطفیه سی (ایتمکده
اولدینی) تقدیرنده دکدر، کوره رک حکمنده در. یعنی
«ایتمیه رک» دیمکدر.

(۱۱۲)

فعل مثبت اولورده صیغه عطفیه منفی ، فعل منفی اولورده صیغه عطفیه مثبت اوله بیلیر :

(فلانک اسمی ذکر اولنوب نرملی اولدینی کوسترلمه مشدر .)
بوجلهده فعل منفی اولدینی حالده صیغه عطفیه مثبت اوله رق ایراد ایدلمشدر . عبارده (فلانک اسمی ذکر اولنمش ونرملی اولدینی کوسترلمه مشدر) تقدیرنده در .

برده تعقیب ایدن فعلک مثلاً مفرد غائب اوله سیله صیغه عطفیه نکه ده مفرد غائب حکمنده بولنمه سی لازم گلز ، بعضاً فعل ، مفرد متکلم اولورده - سوق کلام اقتضاسنجه - صیغه مذکورده مفرد غائب حکمنده بولنور :

(دنیاده نه قدر ا کدار وار ایسه جمله سی باشمه اوشوب بی اختیار زقاقه فیرلادم .)

ایشته بو عبارده کی (اوشوب) صیغه عطفیه سی (اوشدی) تقدیرنده در .

فقط فعل جمع اولوب ده صیغه عطفیه نکه مفرد حکمنده بولنمه سنه مساع یوقدر .

صیغه عطفیه - اسم فاعل ، اسم مفعول ، مصدر ، حال ترکیبی ایله صله ، ربط صیغه لرندن برینه مربوط اولورسه یا ایکسی ده مثبت ، منفی ویا بری مثبت ، دیکری منفی اوله بیلیر .

بر قاج مثال :

(خاندان عباسی شعبه سنی اورته دن قالایروب ملوک عثمانیه بی خلیفه انام ایدن سامطان سایمدر .)

§

(۱۱۱)

آخرينه ساکن ايسه حرکه لنه رک (وب)، متحرک ايسه (يوب)
علاوه قيلنان کلمه په دينور :

يازوب — او قويوب

— اخطار —

بو صيغه کلامه حسن ويرمک ايجون قوللانيلوب بر فقره ده
ايکيدن زياده سي خوش کورلمز. حتی لزوم کورلمدکجه بر فقره ده
بردن زياده صيغه عطفیه بولندر ماملیدر.

صيغه عطفیه، افعال بسیطه و مرکبه دن ويا اسم فاعل
اسم مفعول، مصدر و حال ترکیبی ایله صله، ربط صيغه لرندن
برينه مربوط بولنور.

افعال بسیطه و مرکبه دن برينه مربوط بولنور سه او فعل
هانکی زمانه دلالت ایدرسه بونده دخی او زمان اعتبار.

مثال :

— جاهلر سائقه جهالته موقع اعتباردن دوشوب هر کسک
منفوری اولورلر.

ایشته بو جمله ده (دوشوب) صيغه عطفیه سی مابعدنده کلن
(اولورلر) فعلنک دلالت ایتدیکی زمانه دلالت ایدر. عباره
(جاهلر سائقه جهالته موقع اعتباردن دوشوب هر کسک
منفوری اولورلر) تقدیرنده در.

هر وقت فعل مثبت اولورسه صيغه عطفیه نك ده مثبت، فعل
منفی اولورسه صيغه عطفیه نك ده منفي اولسي اقتضا ایتز. بعضاً

(۱۱۰)

(ایسه) لفظیله مشتقاتی اکثریا وقوعی مشکوک اولان
امورده استعمال اولنور .

مثال :

— نصیحت دیکلر سهك آدم اولور سین .
ابسته بوجمله ده نصیحتك دیکلر سهكی امر مشکوکدر .

§

تمرین — آشاعیده کی عباره لرده بولن ان جمله شرطیه لر
ایله جمله جزائیله لر تعیین اولنه جق و جمله ایله کلام بیننده کی فرق
کوستریله جک :

(صاحب کمال اولور سهك هر یرده رغبت کورر سین —
کنجلیکده چالشیر ایسهك اختیارلقده راحت ایدرسك — یاز
کلدیکی زمان صولره کیده لم — درسکه چالشماز سهك بن ده سنی
سوم — سن شاعر ایسهك بن ده کاتبم — اوکلیر ایسه بن کیدرم)

§

﴿ صیغ ربطیه ﴾

لسانمزده کلامی ربط و وصل ایتمک اوزره مستعمل برطاقم
صیغه لر واردر . بولر ، (صیغ ربطیه) عنوانیله یاد اولنور لر .
فاعله ، نائب فاعله نسبتلری معتبر اولماقلا برابر بعضاً مفعوله
تعلق ایدر لر .

صیغ ربطیه — آلتی نوعدر : صیغه عطفیه ، صیغه تعقیبیه ،
صیغه ابتدائییه ، صیغه انتهاییه ، صیغه توقیتییه ، صیغه صلّه .

(صیغه عطفیه)

صیغه عطفیه — مصدر لر دن — مثبت اولسون ، منفی
اولسون — ادات مصدر حذف ایدلا کدن صکره قالان ماددنک

(۱۰۹)

مشغول اولورسه) و : (تحصیل کمالدن کری قالیر) ترکیبینه
 جمله دیندیکی حالدده کلام اطلاق اولنه ماز .
 بو ترکیبیرک برنجیسنه « جمله شرطیه » ایکنجیسنه ده « جمله
 جزائییه » تعبیر اولنور .

— اخطار —

(ایسه ، ایسه لر ، ایسه ک ، ایسه کز ، ایسه م ، ایسه ک)
 لفظلرندن ویا بونلرک مخففلرندن بریله نهایت بولان جمله شرطیه لر ،
 بعضاً شرط اداتی اولان « اکر » کله سیله مصدر بولنور :
 (اکر بیوک آدم اولق ایستر ایسه ک اوقاتی تحصیل معارفه
 صرف ایت .)

ایشته بو مثالده « ایسه ک » لفظیله نهایت بولان جمله شرطیه
 « اکر » اداتیله تصدیر اولنمشدر .
 (اکر) ک (کر) صورتنده تخفیفی . نظمه مخصوصدر ،
 نژده یوریمز .

(وقت) ، (زمان) ، (ده) لفظلرندن بریله نهایت بولان
 ترکیبیر ، بعضاً (جمله شرطیه) اولورلر .

مثال :

— بهار کلدیکی وقت سیره کیده لم .

ایشته بو کلام (بهار کلدیکی وقت) جمله شرطیه سیله (سیره
 کیده لم) جمله جزائییه سندن ترکب ایتمشدر .

(۱۰۸)

بولہرق استعمال ایدلکده اولان کلمات عربیہ ، یا صفتدر ،
یا دکلدر .

صفت ایسه «حال»در . مثلاً : (ماشیا کلدک) جملہسندہ
حال اولان « ماشیاً » لفظی یویجی معناسنه کلن « ماشی »
صفتدن یاپلمشدر .

بعضاً تاویل ایله اسملرده حال اولورلر . مثلاً : (شفاهاً
سویلوم) جملہسندہ حال اولان « شفاهاً » ، « مشافهاً » تاویلندہ
اولہرق بوجملہده حال واقع اولمشدر .

صفت دکل ایسه یامصدر اولور ، یا اسم .
مصدر ویا اسم اولورسه «جه» تقدیر اولنہ بیلدیکی صورتده
«تمیز» اولور .

«جه» تقدیر اولنہ میوبده «ده» تقدیر اولنہ بیلیرسه
مفعول فیہ ، «ایچون» تقدیر اولنہ بیلیرسه مفعولله اولور .
حال موقعنده بعضاًده (بغير حق - من غير عمد) کبی
تعبیرات عربیہ ایراد اولنور .

§

— جمله ایله کلام بیننده کی فرق —

هر جمله یه کلام دینمز ، فقط هر کلامه جمله دینور .
مثلاً : (الله بردر) ترکیبنه جمله دینلدیکی کبی کلامده دینیلیر
قفط :) بر چوجق اویون ایله مشغول اولورسه ، تحصیل کالدن
کری قالیر (عباره سنی لشکیل ایدن) برچوجق اویون ایله

(۱۰۷)

صورتنده یازمق جائز دکلدر.

۵ — مصادر اصلیه نك آخرینه «سزین» علاوه اولنه رقی

تشکیل اولنور:

— صور مقسزین برشی او کرنیله مز.

— کور مکسزین برشی دیه مم.

۶ — عربی تمیز کی تشکیل اولنور:

— زید ضاحکاً کلدی.

— عمر و باکیا کیتدی.

بو جمله لرده کی (ضاحکاً — باکیا) قاعده عربیه اوزره

حالد. «ضاحکاً» کوله رک، «باکیا» آغلایه رقی دیمکدر.

تمیزده جریان ایدن قواعد املا بونده ده بتمامها جاریدر.

§

تمرین — زیرده کی عباره لره حال اولوب اولمدینی و اولدینی

تقدیرده نه صورتله تشکیل ایدلکری بیان اولنه جق و ذی الحالی

کوستریله جک:

[اکید تنیه اولندی — ویردیگکز سوزه اعتماداً کلام

— پیغمبریمزک اثرینه اقتفاء طالب رضای آلهی اولیورز —

او مکده ایکن بن مدینه ده ایدم — قایغه بینه رک عزیمت ایتدی —

تحصیلی معارفه سعی ایتدیگک حالد آدم اوله مازسک — چالشمقسزین

برشی او کرنلمز — چالشه عربجه بی الده ایتدم.)

— تمه —

لسانمزده منصوب و مشون اوله رقی یعنی آخرنده ایکی اوستون

(۱۰۶)

حالك مفعول اليه (مبنى - بناء) لفظلرندن برى الحاق
اولنورسه حال اولور:

— سن تنبل اولديغنه مبنى آفرين آله ميورسك.

— هر كس سنى چالشقان اولديغنه بناء سوييور.

هر ايكي صورتله ده ياييلان حاللر معنای تعطيلي متضمن اولور.

§

۴ — بعض كلمه لرك آخريه (ايكن) لفظى علاوه اولنهرق

تشكيل اولنور:

— او اوقور ايكن بن يازيور ايدم

— بن مفتى ايكن او قاضى ايدى.

— بن مکتبده ايكن او جامعده ايمش.

— بن زنكين ايكن اوزو كورت ايدى.

— او كاغدجى ايكن بن كتابجى ايدم.

— او كلمكده ايكن بوكيديوردى.

— تنبيه —

(ايكن) ك (ا، ي) سى حذف اولنهرق (كن) صورته

قونور. فقط بوسورتده لاحق اوله جنى كلمه نك آخرنده حرف

منفصله دن برى بولمسه مشروطدر. مثلا (او كلير ايكن بن

كيديوردم) جمله سنده كى «كلير ايكن»، «كلير كن» صورته

قونه بيلير. بويله اولمازسه «ايكن» ك تخفيفى تجويز اولنماز.

مثلا: «كاتب ايكن» يرنده «كاتبكن» ديمك ويا «كاتب كن»

(۱۰۵)

— احمد افندی رسیده چیزه بوزه خیلی مهارت کسب
 ایتدی). (چیزه بوزه) . (چیزه رق و بوزه رق) تقدیرنده در.
 بعضاده (چیزه رك، بوزه رق) صورتنده استعمال اولتور.
 هرایکی صورتنده ادات عطف اولان «و» حذف ایدیلیر.
 اثباتی شیوه لسانه مغایردر. یعنی (دوشه قالقه) یاخود (دوشه رك
 قالقه رق) دینیلیرده (دوشه و قالقه) یاخود (دوشه رك و قالقه رق)
 دینلمز.

§

۲ — عدد اصلیلر ایله اسما و صفاتدن بعضلری مکرر ذکر
 اولنه رق تشکیل اولتور:

— افدیلر! برر برر کلیکز.

— چوجقلر کومه کومه اوطورمشلر.

— یوزمه شاشقین شاشقیر نه باقیورسك.

§

۳ — ماضی شهودینك جمع متکلمندن یاپیلان «صیغه
 صله» نك آخرینه (حالده) لفظی علاوه اولنه رق تشکیل اولتور:
 — برشا کرد چالشمدیغی حالده نصل صنف کچه بیلیر؟
 «چالشمدیغی»، ماضی شهودینك جمع متکلمندن اصاغه
 ایدلمش بر صیغه صله در . بوکا (حالده) لفظی الحاق اولنه رق
 حال یاپلمشدر.

بعضاً (حالده) مقامنده (تقدیرده صنفدن دوزرسك.

برده صیغه صله نك مفعول الیهیه مصدر تخفیفنك مضاف

(۱۰۴)

— عمر کولهرك كليوو .

— بن خرسنز قاچرکن کورددم .

بوجهلرده کی (کولهرك — قاچارکن) حالدر . (کولهرك)
لفظی فاعل اولان «عمرک»، (قاچارکن) لفظی ده مفعول اولان
«خرسنزی» ک هیئتی کوسترییور .

شونی ده بیللملی که: حال، کیمک هیئتی کوسترییورسه آکا
(ذی الحال) تعیر اولنور . یوتقدیرجه برنجی مثالدر (عمر)،
ایکنجی مثالده ده (خرسنزی) ذی الحال اولمش اولور .

— تنبیه —

لسانمزده «حال» بش صورتله تشکیل اولنور:

۱ — فعل التزامینک مفرد عابته ، خفیفلرده (رک) .

ثقیللرده (رق) الحاقیه یاسیلیر:

— عمر، بو یازی بی اوزنهرك یازمش .

— زید، کتابه باقهرق او یویه قالمش .

ایشته (اوزنهرك — باقهرق لفظلری بو وجهه ایله تشکل

ایتمشلدر . بوسورتله یاپیلان صیغه لره (حال ترکیبی) دینور .

فعل التزامینک مفرد غائبی عیناً تکرار اولنورسه حال اولور:

— زید، چالسه چالسه صنفک برنجیسی اولدی .

ایشته بوجهلده «زید» ک هیئتی اولان (چالسه چالسه)

لفظی حالدر .

— تنبیه —

بعضاً بویله «حال» واقع اولان لفظلر بربرینک عینی اولماز

(۱۰۴)

اگر تمیز بایله جق کلمه نك آخرنده ناء اصلیه وارسه شکلی
بوزلمقسزین برالف علاوه اولنه رق اوزرینه ایکی اوستون وضع
ایدیلیر:

— بو آکا نباتاً فائقدر:

کلمه نك آخرنده تاء اصلی اولیوبده زائد اولورسه تمیز
حالنده — ایستره هاء رسمیه شکلنده بولسون، ایسترسه تاء
طویله یه تبدیل ایدلمش اولسون — اصلنه ارجاع اولنه رق اوزرینه
ایکی اوستون قونور:

— بو عباره قاعده بوزوقدر.

— بو سوز حکمة مردوددر.

بو جمله لرده کی (قاعده حکمة) لفظلری تمیزدر . بونلر
(قاعده — حکمت) کلمه لرندن یایلمش لردر . ایشته مذکور کلمه لرك
آخرتده تاء زائده دن بوزلمه هاء رسمیه ایله تاء طویله واردر .

§

تمرین — عبارۀ آتیله ده کی تمیزلر تعیین اولنه جق و هانکی
قاعده ایله ایلدفلری کوستریله جک:

(بونفر جرأة اوته کنه فائقدر — بدایة اقامه دعوی ایلدی —
احمد افندی اخلاق جهتیله اقرارنسه ترجیح اولنور — بو
افندی درایجه شایان ستایشدر .)

﴿ حال ﴾

حال — فاعلك و یا مفعولك هیئت کوسترن لفظه دینور .

(۱۰۲)

جهتله نادر الاقرا ندر. دینلسه معنایه خلل کلمدیکندن
ادات تمیزدر. فقط (عمر افندی عربجه پک آز بیلیر .)
جمله سنده کی «جه»، «جهتله» لفظنه تبدیل ایدیله مز، ایدیله جک
اولسه بر معنی چیقماز. چونکه «عربجه» ده کی «جه» ادرات
نسبتدر.

(اسلوب عربی اوزره تمیز)

اسلوب عربی اوزره تمیز — عربی اسمله مصدرلرک
آخرینه برالف واوزرینه ایکی اوستون قونه رق تشکیل اولنور
— احمد افندی، بنده کزدن سنأ بیو کدر .
— محمد افندی علماً دکل اخلاقاً اقرارینه ترجیح اولنور ،
ایشته بو جمله لرده کی (سنأ — علماً — اخلاقاً) لفظلری
تمیزدر . بونلر (سن جهتله — علم جهتله — اخلاق جهتله)
دیملر:

— تنیه —

اسلوب عربی اوزره تمیز اوله جق کلانک آخرنده الف
مقصوره وارسه — هیئت بوزلیه رق — اوزرینه یالکر ایکی
اوستون وضع اولنور:
— بو آندن معنی کوزلدر.

اگر آخرنده الف ممدوده وارسه، محذوف اولان همزه سی
اعاده اولنورق اوزرینه ایکی اوستون قونور:

— اسبشفاء بر آز زمزم شریف ایچدی .

(۱۱)

بکہ معلومات جہتندن فائق اولدینغی کوستریور. یالکز: (احمد
 افندی محمد بکہ فائقدر) دینلمش اولسه احمد افدینک محمد
 بکہ نہ جہتندن فائق اولدینغی آ کلاشیہ میوب قاپالی قالیردی .
 ایشته بو ابہامی یعنی قاپالی قالشی ازا ایچون جملہ مذکورہ
 «معلوما تجہ» قیہینک اتیانہ لزوم کوملمشدر .

لسانمزدہ تمیز اسلوب ترکی ، اسلوب عربی اولمق اوزرہ

(اسلوب ترکی اوزرہ تمیز)

اسلوب ترکی اوزرہ تمیز - اسم لہ اسم حکمنده اولان
 بعض کلمہ لک آخرینہ «جہ» ویا «جہنلہ» لفظی علاوہ اولنہ رق
 تشکیل اولنور:

— عبدالله افندی. مصطفی بکدن سنجہ بیو کدر .

— نوری افندی ذکاوت جہتیلہ نادر الامثالدر .

— اخطار —

اسم لہ اسم حکمنده کی کلمہ لہ لاحق اولان «جہ» ادات
 تمیز اولدینغی کی «نسبت» اداتی دہ اولور .

ادات تمیز اولان «جہ» بی ، ادات نسبت اولان «جہ» دن
 فرق ایتمک ایچون «جہتلہ» لفظنہ تبدیل ایتمک کفایت ایدر .
 مثلا: (احمد افندی درایتجہ نادر الاقراندر،) جملہ سندہ کی
 «جہ» ، «جہتلہ» لفظنہ تبدیل ایتمک (احمد افندی درایت

(۱۰۰)

یدرمکدن یدرتمک
 اوقومقدن اوقوتدرمق } کبی

بونلر واسطه نك تعددینی اشعار ایدر لر .

(آزملق - آتمق - ایچمک - اوچمق - یاتمق - یتمک -
 پیشمک - چیقماق - چوکمک - دوشمک - شاشمق - شیشمک
 - طاشمق - طویمق - قویمق - قاجمق - کچمک - کوچمک
 - کورمک - یاتمق) مصدر لرینک تعدیلری قاعده نك خلافتده
 اوله رق : (آزیتمق - آتمق - ایچیرمک - اوچورمق -
 باتیرمق - بیتیرمک - پیشیرمک - چیقارمق - چوکرمک -
 دوشورمک - شاشیرمق - شیشیرمک - طاشیرمق - طویورمق
 - قویارمق - قاجیرمق - کچیرمک - کوچور - کوسیرمک
 یاتیرمق) صورتنده کلیر .

— تانیه —

تعدیلر ، یالکیز مفعول به صریحه تعلق ایتمیوب بعضاً
 هم مفعول به صریحه ، هم ده مفعول به غیر صریحه تعلق ایدر .

•••

(تمیز)

تمیز - زانده یا خود نسبتده اولان ابهامی قالایروب تفسیر
 ایدن لفظه دینور .

مثلا : (احمد اقدی محمد بکه معلوماتجه فائقدر .)

جمله سنده کی (معلوماتجه) لفظی تمیز اولوب احمد اقدینک محمد

— ۹۹ —

بیامکدن ، بیلدیرمک
 یازمقدن ، یازدرمق
 سویلمکدن ، سویلتمک
 او قومقدن ، او قوتمق

— اخطار —

مثلاً : (برادری حجازه کوندردم .) ترکیبی بر جمله فعلیه دره .
 ایشته بوجمله ده متعدی اولان « کوندردم » فعلی هم مفعول به
 صریح ، هم مفعول به غیر صریح آلمشدر . فعل مذکورک
 مفعول به صریحی « برادری » غیر صریحی ده « حجازه » لفظیدر .
 بالکمز مفعول به صریح الان فعللره (متعدی ناقص) ،
 هم مفعول به صریح ، هم ده مفعول به غیر صریح آن فعللره ده
 (متعدی کامل) دینور .

ثلاثی ، رباعی خماسیلر ده ادات مصدرک ماقبلی « ر » دن
 باشقه حرف ساکن ایسه « در » ساکن اولوبده « ر » ویا
 متحرک ایسه « ت » علاوه قننیر :

(اینانمق) دن (ایناندرمق)

(ایمرنمک) دن (ایمرندرکم)

(شمارمق) دن (شمارتمق)

(قورتار) دن (قورتارتیق)

« در » ایله متعدی یاپیلان مصدرلره « ت » ، « ت » ایله
 متعدی یاپیلان مصدرلره ده « در » علاوه اولنهرق برقات ده
 متعدی یاپیلیر .

— ۹۸ —

کلمه سی فاعل ، (بارداغی) لفظی مفعول به ، (قیردی) ده فعلدر . بوجهده (قیردی) فعلی ، متعدی اولدیغندن مفعول به اقتضا ایتمشدر . چونکه فاعلدر صادر اولان قیرمقلق فعلی کندی نفسنده قالمیور ، (بارداغی) لفظنه تعلق ایدیور .

— تنیه —

متعدی ایکی قسمدر : سماعی قیاسی .

۱ — متعدی سماعی — بر ادات واسطه سیله یاپلمیوب اصلنده متعدی اولان کلمه لردر .

۲ — متعدی قیاسی — بر ادات واسطه سیله متعدی یاپیلان کلمه لردر .

ترکجهده ادات تعدیه (در — ت) کلمه لریدر .

ترکجه مصدرلره ماده اصلیه لرینک اوقونشلمری اعتباریه

بش قسمدر : فرادی ، ثنائی ، ثلاثی ، رباعی ، خماسی .

مادیه اصلیه سی اوقونشلمده بر حرفلی اولانلره فرادی ،

ایکی حرفلی اولانلره ثنائی ، اوچ حرفلی اولانلره ثلاثی ، درت

حرفلی اولانلره رباعی ، بش حرفلی اولانلره خماسی تعبیر اولنور .

فرادیلر (در) ایله متعدی یاپیلیر :

دیمکدن ، دیدرمک } کبی
یمکدن ، یدرمک }

ثنائیلرده ادات مصدرک ما قبلی ساکن ایسه « د » متحرک

ایسه « ت » علاوه اولنور :

— ۹۷ —

﴿ لازم - متعدی ﴾

مسند اولان « فعل » بعضاً لازم ، بعضاً متعدی اولور .

﴿ لازم ﴾

مصدرک معناسی فاعلک برحالی اولوب مفعول به اقتضا
ایتمزه اومصدر و آندن اخذ اولنان فعلره لازم دینور .
مثلاً : (چوجق اویودی) جمله سنده « چوجق » کلمه سی
فاعل ، « اویودی » کلمه سی ده فعلدر . بوجمله ده « اویودی » فعلی
لازم اولدیغندن مفعول به اقتضا ایتمه مشدر . چونکه فاعلن
صادر اولان اویومعلق حالی کندی نفسنده قالیور ، باشقه سینه
تجاوز ایتمور .

— تنبیه —

بعض لازمدر ، مفعول به غیر صریح آلیرلر .

مثلاً : (چوجقلر آغاجه چیقمشلر) ترکیبی بر جمله در .
بوجمله ده (چوجقلر) کلمه سی فاعل ، (آغاج) لفظی مفعول الیه
(چیقمشلر) ده فعلدر .

ایشته (چیقمشلر) کلمه سی لازم ایسه ده مفعول الیه اولان
(آغاجه) لفظنه تعلق ایتمشدر .

﴿ متعدی ﴾

مصدرک معناسی فاعلک برایشی اولوب مفعول به اقتضا

ایدیسه اومصدر و آندن مشتق اولان فعلره متعدی دینور .

مثلاً : (اوشاق باردای قیردی) جمله سنده (اوشاق)

فعلدر .

— ۹۶ —

برایکی مثال :

« موافقدرینه البت مزاجه شیوه حکمت »

« طیبیک اولسه ده کذبى مر یضک صحتن سویلر »

§

« حسب حالک اتمه هر دانادانه عرض »

برنجی مثالده (صحتن) لفظی مضافک مفعول به حالیدر .
 اصلی « صحتنی » اولوب ضرورت وزن ایچون علامت مفعول اولان
 « ی » حذف اولنه رق « صحتن » صورتنه قونمشدر :
 ایکنجی مثالده « حالک » مضافک مفعول به حالیدر ،
 بونکده اصلی « حالکی » اولوب ضرورت وزن ایچون علامت
 مفعول حذف اولنه رق « حالک » صورتنه قونمشدر ،
 اوللری نثرده ده مضافک مفعول به حالندن علامت مفعول
 حذف اولنورمش ، شمدی بوضورت قعیاً جائز دکلدر .
 مفعول بهه ، مفعول به صریح ، ماعداسنده مفعول به غیر
 صریح نامی ویریلیر .

§

تمرین - آشاغیده کی جمله لرده بولنان مفعوللر کوستریله جک .
 (هر کسک قدری همتنه کوره اولور - هر کس اکیکنی
 یچر - آشانک جورى نك بیکانه نك رعایتندن اولادر - ادبی
 اولیان صحبت اتمکه لایق دکلدر - اشرا ایله دوشوب قالقان
 ایلیک کورمز - هنرلی شا کردک استادینه نازی کچر - کیجه
 یاتاغمده دخی کمالدن خالی قالم ، دیباده کی صورت بکا سکوت
 درسی ویرر - کسلمش دال بهاره التفات اتمز)

— ۹۵ —

— سوزیکزه امنیت اولنور .

— سمتمزدن خشنودز .

ایشته بومتالرده (پدرمی - سوزیکزه - سمتمزدن)
لفظلری مضافک مفعول حاللریدر . پدرمی مفعول به . سوزیکزه
مفعول الیه ، سمتمزدن مفعول عنهدر .

مضاف الیه اسم ویاضمیر غائب اولان مضافلرک مفعول به .
مفعول الیه ، مفعول فیه ، مفعول عنه حاللری برجه آتی
تشکیل اولنور .

آخرنده ضمیر اضافی اولان « ی » حذف اولنهرق یرینه
بر « ن » کتیرلرکدن صکره اسملرکی مفعول بهده « ی » ،
مفعول الیهده « ه » علامتلیله مفعول فیهده « ده » ، مفعول
عنهد « دن » کلهلری الحاق اولنور .

برر مثال :

(پدر و مادریکک نصیحتنی طوت - آنلرک امرلرینه
اطاعت ایله - الله یولنده بولون - خواجه، افدینک سوزندن
چیفمه)

اسملرک مفعول له ، مفعول معه حاللرنده جربانایدن قاعده
مضافلرده بعنه جاریدر .

(مهمه)

نظمده مضافلرک مفعول به حالندن علامت مفعول اولان
« ی » بعضاً حذف اولنور .

(۹۴)

مصدر ثقیلرده « له » ادات تعلیل اولدینی زمان قاف غینه
تبدیل ایدیلیر .

— احمد افدینک بوبابده کی فکری طوغری اولغله شایان
آفریندر .

ادات تعلیل اولان « ایله » ایله « له » نک لاحق اولدینی
کلمه یه « مفعول له » دینور .

— مهمه —

مصدر ایله اسم فاعل ، اسم مفعول ، صفت مشبهه نک
فاعله ، نائب فاعله نسبتلری یوقسه ده بعضاً فعلر کی مفعول آلرلر .
برر مثال :

— والدینی اینجتمه مک واجبدر .

— هر سوزه قاریشان ابدالدر .

— مکتبده اوقونان کتاتلر پک منظمدر .

— انسان ایچون اک کوزل مسلك ، تحصیلدر .

ایشته بومباللرده (اینجتمه مک) مصدر ، (قاریشان)
اسم فاعل ، (اوقونان) اسم مفعول ، (کوزل) صفت مشابه
اولدیغندن (والدینی — سوزه — مکتبده — انسان ایچون)
مفعولینه تعلق ایلمشلردر .

مضاف الیهی مخاطب ، متکلم ضمیری اولان مضافلر ، طبق
اسملر کی مفعول اولورلر :

(۹۳)

« ی » دن ماعدا حرفی مد، حروف املادن بریله ویاها،
رسمیه ایله نهایت بولای کلمه یه الحاق ای دیله جک « ایله »، تخفیف
اولنه ماز .

کلمه نك آخرنده حروف مددن ویا حروف املادن « ی »
بولنان کلمه لره « ایله » اداتی ایکی صورتدهده الحاق اولنه بیلیر :

کمی ایله - کمیله

مفتی ایله - مفتیله

دستی ایله - دستیله

فقط او اخیرنده « ی » ویا « سی » بولنان مضافلره « له »
صورتنده الحاق اولنور . متلا : (پدری ایله ، عمجه سی ایله)
دیمک جائز ایسه ده (پدریله ، عمجه سیله) دینلمک اولادر .

« ایله » نظمه مخصوص اولمق اوزره صوک حرکه سی
مفتوح اولان کلماته « یله » صورتندهده لاحق اولور :

« یارب نه مطیه یله کزر قالب عالم »

« لا »

مقارنت اداتی اولان « ایله » یه بعضاً تأکید ایچون
« برابر » لفظ فارسیسی علاوه اولنور :

— محمد افندی ذکی اولمقله برابر چالشفانده ایدی .

« له » بعضاً مقارنت ، وساطت ، تعلیل اداتی اوله رق
مصدر اصلیره لاحق اولور .

مصدر اصلی یه لاحق اولان « له » ادات وساطت اولورسه

« برابر » لفظی علاوه ای دیله من

(۹۲)

— اخطار —

(چونکہ) بعضاً ادات توقیت اولہرق « مادامکہ » موقعندہ استعمال اولنور وسوز باشندہ بولنور :
 — چونکہ آدم اولق ایستورسکز ، نیچون مکتبدن قاجیورسکز ؟

(مقعول معہ)

مقعول معہ — آخرینہ (ایلہ) ادانی علاوہ قیلنن کلمیہ دینور . متلاً : (ہر ایش سعی ایلہ بیبر) جملہسندہ کی (ایلہ) اداتنک لاحق اولدینی (سعی) کلمہ سی مقعول معہ در .

— مهمہ —

« ایلہ » : (مقارنت — وساطت — وتعلیل) اداتیدر .
 ایکی شیئی بربرینہ مقارن کوستررسہ ادات مقارنت اولور :
 جہانہ عبرت ایلہ نظر قیل .
 برشیئہ دیگرشیئی واسطہ کوستررسہ ادات وساطت اولور :
 بو حال قلم ایلہ توصیف اولنہ ماز .
 برشیئی دیگر شیئہ سبب کوستررسہ ادات بعلیل اولور :
 کوکل ، بی تابئی فراق ایلہ آہ ایتمز اولدی .

— اخطار —

بعضاً « ایلہ » تخفیف اولنہرق « لہ » صورتہ قونور :

— یالکز سوزلہ ایش بیتمز .

« ایلہ » نک بوصورتلہ تخفیفندہ قاعدہ آتیہ یہ رعایت ایدمک

لازمہ دندر : Digitized by Microsoft®

(۹۱)

برده « ایچون » آخرنده حرف مد ، حروف املان
بری ویاهاء رسمیه اولیان کله لرده تخفیف اولنه رق « چون »
صورتنه قونور . بوصولت نظمه و حالت اضافه مخصوصدر .
کله نك آخرنده « ی » دن ماعدا حروف مد ، حروف
املادن بری بولنور ویاهاء رسمیه اولورسه « ایچون تخفیف
اولنه ماز .

— تمه —

لسانمزده مستعمل (لسبب - لغرض - لحکمة -
لمصلحة - لله ورسوله) کبی بعض اعتبار عربیه ده کی لام
مکسوره « ایچون » معاسنه ادات تعلیلدر . لام مذکوریه
بعضاً « اجل » کله سی الحاق اولنور :

لاجل المصلحة

لاجل الامتحان

لاجل الزيارة

فارسیده ادات تعلیل اولان « برای » کله سی ده لسانمزده
استعمال اولنور :

(برای مصلحت - برای خاطر - برای تجربه)

« چونکه - زیرا » کله لری ده ادات تعلیلدر . برحکمک

علتنی بیان ایچون سوق اولنان جمله لره ادخال اولنورلر :

- خواجه افندی سنی سومیور . چونکه درسه چالشمیورسک .

- چالشمقندن کری طور ماملی ، زیرا ترقی چالشمقده اولور .

(۹۰)

برقاج مثال دها:

- احمد افندی بروسه دن ککش
- بوسباح اودن برده چیقدم
- دون روزکاردن پنجره آچهمدق
- بو کتابدن چوق استفاده ایتدم
- مفعول منه، «مفعول عنه» ده اطلاق اولنور.

— تنیه —

«دن» اداتنک فارسیده مقابلی «از»، عربیده «من — عن»
کله لریدر. لسانمزده بو کله لر بعض تعبیراتده مستعملدر:

برر مثال:

- ازدل و جان سزی سورم.
- احمد افندی من جهة بنی اضرار ایتدی.
- محمد افندی بوسوزی عن جهل سویلدی.
- مفعول له —

مفعول له — آخزینه «ایچون» اداتی علاوه اولنان کلمه یه
دینور.

مثلا: (بونی برادر ایچون آلم) جمله سنده کی «ایچون»
ادات تعلیلنک لاحق اولدینی «برادر» کلمه سی «مفعول له» در.

— مهمه —

ایچون — نظمه مخصوص اولمق اوزره — آخزنده «ی»
حرل املاسی بولنان کلماته نحیف اولنهرق «چون» صورتندده

الحاق اولنور: Digitized by Microsoft®

(۸۹)

(بیل - آی - کون) کبی ازمنه اسملرینه (ظرف زمان) ،
 (مکتب - او - اوپه) کبی امکانه اسملرینه ده (ظرف مکان)
 اطلاق اولنور .

(ده) اداتی بویله ازمنه وامکنه اسملرینه لاحق اوله بیله جکی
 کبی بونلردن معدود اولمیان کله لره ده لاحق اوله بیلیر . بعضاً
 ظرف زمانلردن (ده) اداتی حذف ایدیلیر .
 — بو کون امتحان اوله جغم .

بو جمله ده (کون) کله سی ظرف زماندر . آخرنده کی (ده)
 حذف اولنمشدر . اعاده سی جائز دکلدر . (بو کون امتحان اوله جغم)
 مقامنده (بو کونده امتحان اوله جغم) دینیله مز .
 بعضاً ده ظرف زمانلردن (ده) اداتنک حذفی جائز اولماز .
 مثلاً: (بویله برکونده نصل شاد اولمییم) موقعنده (بویله برکون
 نصل شاد اولمییم) دینیله مز .

(فی - در - اندر) ادات ظرفلرینک داخل اولدقلری
 کله لره مفعول فیه دینیله جکی کبی (ظرف) ده تعیر اولنور :
 آخرنده ایکی اوستون بولنان: (ظاهرأ - باطنأ) کبی بعض
 تعیرات عربیه ده (مفعول فیه) اوله رق قوللانیلیر .

﴿ مفعول منه ﴾

مفعول منه — آخرینه (دن) اداتی غلاوه قیلنان کله یه
 دینور . مثلاً: (بوسنه مکتبدن برنجی اوله رق چیقدم) جمله سنده کی

[(مکتبدن) لفظی مفعول منهدره . Digitized by]

(۸۸)

(کتابه باقدم - مکيه کیتدم)

برنجی جمله ده «باقدم» فعلنک مفعول الیهی اولان « کتاب »
 کله سنک آخربنه ساکن اولدیغی ایچون مفتوح قیلنهرق یر «ه»
 یازلمش، ایکینجی جمله ده « کیتدم » فعلنک مفعول الیهی اولان
 « مکه » کله سنک آخربنه متحرک اولدیغی ایچون «یه» علاوه
 قیلنمشدر :

(درسه چالش - حقه یه مرکب قوی - خواجه افندی یه
 رعایت ایلیک - والده یه اطاعت ایتملی)

— تنیه —

بر کله نک «مفعول الیه» اولدیغی آ کلامق ایچون (کیمه -
 نه یه) سؤاللرندن برینی ایراد ایتمک کافیدر .
 مفعول الیه اولان لفظ بو سؤاللردن برینه جواب اولور .
 ایشته (پدره راست کلدنم) جمله سنده مفعول الیه اولان (پدره)
 لفظی (کیمه) ، (هوایه کوکندم) جمله سنده مفعول الیه اولان
 (هوایه) لفظی ده (نه یه) سؤالنه جواب اولور :
 راست کلدنم، کیمه؟ پدره، کوکندم، نه یه؟ هوایه.

— مفعول فیه —

مفعول فیه — آخربنه (ده) ادات ظرفی علاوه اولسان
 کله یه دینور. مثلا: (چالشقان طلبه مکتبه صیقلماز.) جمله سنده کی
 (مکتبه) لفظی مفعول فیه در.

(۸۷)

جملہ سندہ مفعول بہ اولان (محمدی) لفظی (کیمی) ، (مکتوبی کوندردم) جملہ سندہ مفعول بہ اولان (مکتوبی) لفظی (نہی) سوالہ جواب اولیور: کوردم، کیمی؟ محمدی. کوندردم، نہی؟ مکتوبی .

مفعول بہدن بعضاً علامت مفعول حذف اولنور :

(کتاب او قودم - یازی یازدم) فعللری متعددر . هر متغدینک بر مفعول بهی اولور . « او قودم » فعلنک مفعول بهی « کتاب » کلمه سی ، « یازدم » فعلنک مفعول بهی ده « یازی » کلمه سیدر . مفعول بہ اولان (کتاب - یازی) کلمه لرندن علامت مفعول حذف ایدلمشدر . بو جمله لر : (کتابی او قودم - یازی بی یازدم) تقدیرنده در .

مفعول بہدن علامت مفعولک حذفی نکره لره مخصوصدر . (کتاب او قودم - یازی یازدم) جمله لرنده « مفعول بہ » اولان (کتاب - یازی) لفظلری نکره اولدقلرندن آخر لرنده کی علامت مفعول حذف اولنمشدر .

بر قاج مثال دها :

(صو ایچدم - مثل دیکلیور - اوزوم یدم - اوروج طوته جنم)

— مفعول الیه —

مفعول الیه — آخرینه ساکن ایسه مفتوح قیلنهرق علامت اولوق اوزره « ه » ، متحرک ایسه « یه » علاوه اولنان کلمه یه دبنور .

(۸۶)

— متعلقات فعل —

متعلقات فعل — فعللری بر صورتله تقیدایدن مفعوللردر.

﴿ مفعول ﴾

مفعول — آلتی نوعدر : مفعول به، مفعول الیه، مفعول
قیه، مفعول منه، مفعول له، مفعول معه .

— مفعول به —

مفعول به — آخرینه ساکن ایسه مکسور قیلنه رق علامت
اولق اوزره (ی)، متحرك ایسه (بی) علاوه اولنان کلمه یه دینور.
مثلا: (بو سنه نحوی بیتره جکر) جمله سنده (بیتره جکر) فعلنک
مفعول بهی اولان (نحو) کلمه سنک آخرینه ساکن اولدینی ایچون
مکسور قیلنه رق علامت اولق اوزره بر (ی) یازلمش و (شو)
لوحه پی برادرم یازدی) جمله سنده ده (یازدی) فعلنک مفعول
بهی اولان (لوحه) کلمه سنک آخرینه متحرك اولدینی ایچون (بی)
قیلنمشدر.

بر قاج مثال :

(کتابی ویریکز — اوغلم! دستی پی طولدر — بو خانه پی بن
آدم — صوبایی یاقک)

— تنیه —

بر کلمه نک (مفعول به) اولدینی آ کلامق ایچون (کیمی) —
نه پی (سواللرندن برینی ایراد ایتک کافیدر (مفعول به) اولان
لفظ بو سواللردن برینه جواب اولور. ایشته (محمدی کوردوم)

(۸۵)

عربیده نکره علامتی ایکی اسره در که کلمه نك آخرینه وضع اولنور .

لغرض = برغرض ایچون

لنکته = بر نکته ایچون

بر صفتله توصیف اولنان اسم جنسله تخصیص کسب ایدر لر .
 بونلره (نکره مخصصه) تعیر اولنور . مثلا : (تربیه لی چوجق سویلیر) . جمله سنده کی (چوجق) کلمه سنه - تربیه لی صفتیه تخصص کسب ایتدیکندن - نکره مخصصه دینور .

§

تمرین - آشاغیده کی جمله لرده بولنان معرفه لر ایله نکره لر تعیین اولنه جق :

(عالم آدم شایان حرمتدر - احمد بکک مخدومی پک
 چالشقانددر - بنده کز آکا برشی سویلمدم - اوبانچه پک کوزلددر
 - بو چوجق پک تربیه لیدر - استانبول دارالعرفانددر) .

—•••—

فاعل، نائب فاعل ایله فعله ، مبتدا ، خبر ایله رابطه یه
 (ارکان اصلیه یه دنیلیر) .

بونلر - یرینه کوره - بر طاقم قیدلر ایله تقیید اولنور لر .
 بر جمله ده قید نه قدر چوق اولورسه فائده سی او قدر اتم اولور .
 قیود مذکوریه «تممات جمله» دینور .

﴿تممات جمله﴾

تممات جمله - اوچدر : متعلقات فعل ، تمیز ، حال .

(۸۴)

مثلاً: [علی] معرفه در. بر ذات معینک علمیدر. بو کله،
تلفظ اولدینی زمان متکلم ایله مخاطب بینده معلوم اولور.
اسم خالص معرفه یعنی کبی ضمیر شخصیلر، اسم اشارتلی
لام تعریفلی کله ایله منادالرده معرفه در.
اسم جنس لک اولنه [او] کله سی ویا [معهود] لفظی علاوه
اولنه جق اولورسه معرفه اولور:

[او قلمی کتیر! - معهود او صائلدیمی؟]
بو جمله لرده کی [قلم - او] کله لری اسم جنس اولدق لری
حالده [او - معهود] لفظلریله مصدر بولندقلر ندن تعریف کسب
ایتمش لردر.

بعضاً (او) موقعنده (اول) استعمال اولنور.
اسم جنس لری، برده معرفه یه اضافتله تعریف کسب ایدر لری.
مثلاً: (احمدک پدری عاقلدر.) جمله سنده کی (پدر) کله سی
اسم جنس اولدینی حالده معرفه اولان (احمد) کله سنه اضافتله
تعریف کسب ایتمشدر. یعنی معرفه اولمشدر.

✽ نکره ✽

نکره - بر شی غیر معینه وضع اولنان کله یه دینور.
مثلاً: (ارکک) کله سی نکر در. بو کله عقلا دی ذکورک هر
فردینه اطلاق اولنه بیلدیکندن غیر معیندر.
لسانمزده نکره اداتی (بر) کله سیدر.
کله نک اولنه (او) کتیریلنججه معرفه اولدینی کبی (بر)

کتیریلنججه ده نکره اولور

(۸۳)

[ای شیخ-ای شیخ الشیوخ]، [ای مرد-ای مرد نیکبخت]،
[ای قومشو - ای قومشونک سوکیلیسی]
«ای» اکثراً حذف اولنور :

افندی! درسکه چالش .

اوغلم! سوزمی دیکلر سهك آدم اولور سهك.

[افندی - اوغلم] لفظلری منادی اولوب ادات ندالری
حذف اولنمشدر. بونلر [ای افندی! - ای اوغلم] تقدیرنده در.
[ای] کبی [هی] ده عربی، فارسی، ترکی کلمات و ترکیبته
داخل اوله بیلیر سده اولنه [به] علاوه اولنهرق اکثراً مقام
تحقیرده استعمال اولنور :

به هی احمق! - به هی جاهل!

[یا] ادات نداسی یالکز عربی کلمات و ترکیبته داخل اولور:

یابنی - یا بنی الرحمه

[ایا] کلمه سی ایسه لسائمزده ترکیبات فارسیه ده مستعملدر:

ایا پادشاه جهان

بو صورت نظمه مخصوص کییدر.

فارسینک اهات نداسی اولان [ا] ده لسائمزده بعضاً

قوللانیلیر .

پادشاه - خدایا

(معرفه)

معرفه - برشی معینه وضع اولنان کلمه به دینور .

(۸۲)

روزگار کسادی - یاغور یاغور - هوا سیسندی - اوزوملر
 قاراردی - یمک پیشیور - جامعه کیده لم - بورایه کل - سوز
 دیکلیک - درسزلی بللیه لم - دون بزه کلشسکز - صنفک
 برنجیسی اولمق ایسته یین درسه چالیشیر - وقتنی اویون ایله کچیرن
 پشیمان اولور)

— اخطار —

مبتدا ایله فاعل، نائب فاعله [مسندالیه] خبر ایله فعله ده
 [مسند] تعبیر اولنور:

— الله ، کریمدر .

— خواجه افندی کلدی .

— درس اوقوندی .

مبتدا اولان « الله » ، فاعل اولان « خواجه » نائب فاعل
 اولان « درس » کله لرینه « مسندالیه » دینلدیکی کبی « کریم » خبریله
 « کلدی - اوقوندی » فعل لرینه ده « مسند » دینیلیر،

(منادی)

منادی (ای - هی - یا - ایا) ادات ندالرینسک داخل
 اولدقلری کلمات و ترکیبانه دینور. مثلا: (ای اوغل! آدم اولمق
 ایسترسه ک تحصیل کالدن بر آن خالی اوله) جمله سنده کی « ای » ،
 ادات ندا، « اوغل » ده منادادر .

— ای —

ای کلمه سی عربی، فارسی، ترکی کلمات و ترکیبانه داخل اولور:

(۸۱)

— خواجه افندی گلدی .

— اذان اوقوندی .

برنجی جمله ده کی [خواجه افندی] لفظی ، [کیم] سؤالنه
 جواب اوله بیله چکندن فاعلدر . ایکنجی جمله ده کی [اذان]
 کله سی ده ، [نه] سؤالنه جواب اوله بیله چکندن نائب فاعلدر :
 کلدی ، کیم ؟ خواجه افندی . اوقوندی . اوقوندی ، نه ؟ اذان .
 اکر فعل . معلوم ایسه [کیم — نه] سؤالرندن برینسه
 جواب اوله بیله چک کله یه فاعل ، مجهول ایسه نائب فاعل
 دیرسک .

ایشته «کلدی» فعلی معلوم اولدیغندن «خواجه افندی» یه
 فاعل ، «اوقوندی» فعلی ده مجهول اولدیغندن «اذان» کله سنه
 نائب فاعل دینلدی .

§

تمرین — آشاغیده کی جمله فعلیه لردن هانکیسنک فاعل ایله
 فعل معلومدن ، هانکیسنک نائل فاعل ایله فعل مجهولدن ترکیب
 ایتدیکی کوستریله چک و مخذوف اولان فاعلدر دخی تقدیر
 اولنه چقدر :

(شکوفه لر صولدی — آی طوتلدی — نماز قیلندی — مکتبه
 قید ایدلدم — عالم هر یرده حرمت کورر — بونی عمر افندی یازدی —
 جاملر سیلندی — احمد سلانیکه کیتدی — بو بختی قولایجه او کوندک —
 بز بر ایکی کونه قدر امتحانه کیر چکیز — جوجق آغلا یور —

(۸۰)

نائب فاعلدر . بوجملهده مقصد اصلی مكتوبك يازلمسى اولديغندن
 فاعل ، ذكر اولنماشدر . مفعول اولان (مكتوب) كلهسى
 فاعل مقامنه قائم اولمشدر .

بونك اصلی مثلا : (احمد مكتوبى يازدى) اولوب مكتوبى
 يازان معلوب اولديغندن فاعل اولان (احمد) كلهسى ذكر
 اولنيهرق مفعولى بولنان (مكتوبى) لفظندن علامت مفعولك
 حذفيله فاعل مقامنه اقامه اولنش وجمله : (مكتوب يازدى)
 صورتنده يراد ايدلمشدر .

فاعله نسبت اولنان فعله (معلوم) ، نائب فاعله يعنى مفعوله
 تعلق ايدن فعلهده (مجهول) تعيين اولنور .
 دهآ آحيقجه سويليهلم : (معلوم) ، فاعلى بيلين ، (مجهول) ده
 فاعلى بيلنمين فعله ديتنور .

— كون طوغدى .

— هوا آچلدى .

(طوغدى) فعلى معلومدر ، چونكه فاعلى اولان (كون)
 بيلنمينور .

— تنيه —

بر كلهنك فاعل ويا نائب فاعل اولديغى شويله بولنور :
 (كيم — نه) لفظلرندن بريله ايدلين سؤاله جواب اوله بيله جك
 كله فاعلدر : Digitized by Microsoft®

(۷۹)

بیلیمین صوصسون.

شهادتنامه بی چالیشان آلیر.

چالشمیان مایوس قالیر.

ایشته بوجهلرده (بیلن، بیلیمین - چالیشان، چالشمیان)
 کلمه لری محذوف اولان موصوفلری اعتباریله فاعل اولمشلردر .
 بونلر : (بیلن کیمسه، بیلیمین کیمسه - چالیشان شا کرد،
 چالشمیان شا کرد) تقدیرنده در .

فاعل اولان متکلم، مخاطب ضمیرلری اکثریا حذف اولنور:

— بوهفته حضرت خالده کیده لم .

— مکتبه هانکی کون کیدیورسکنز؟

بوجهلرده فاعلر حذف اولمشلردر.

محذوف اولان فاعلی بولمق بک قولایدر . فعله نظر

ایدرسک : اکر فعل، مفرد متکلم ایسه فاعل (بن)، جمع

متکلم ایسه (بز)، مفرد مخاطب ایسه (سن)، جمع مخاطب

ایسه (سز) ضمیر شخصیسیدر .

بناء علیه برنجی جمله ده محذوف اولان فاعل (بز). ایکنجی

جمله ده ده (سز) کلمه سیدر.

(نائب فاعل)

نائب فاعل — ادات مفعولی حذف اولنورق فاعل مقامنه

اولان مفعول به دینور.

مثلا : (مکتوب یازلدی) جاسنده (مکتوب) کلمه بی

(۷۸)

[بهار کلدی] جمله سی فاعل ایله فعل معلومدن، [کللر آچلدی]
جمله سی ده نائب فاعل ایله فعل مجهولدن تشکل ایتشدیر .

(فاعل)

فاعل — کندیسندن بر فعل ویا بر حال صادر اولدینی
آ کلاشیلان اسمه دینور .

مثلا : [احمد کلیور — محمد کولیور] برر جمله فعلیه در .
بو جمله لرده [احمد — محمد] اسملری فاعلدر . [احمد] دن کلک
فعلنک، [محمد] دن ده کولکلک حالنک صادر اولدینی آ کلاشیلیور .
فاعل، اسم اولدینی کبی اسم حکمنده بر کلمده اولور .
برر مثال :

چالشمق، انسانی آچیور .

او، بو اقسام بزه کلیر .

بن . یارین امتحانه کیره جکم .

سن، جمعه کونلری درسه چالشملیسک .

بو جمله لرده فاعل اولان : [چالشمق — او — بن — سن]

کلملری اسم دکلدر . (چالشمق) مصدر ، (او — بن — سن)
کلملری ده ضمیر شخصیدر .

بعضاً صفتلر دخی محذوف اولان موصوفلری اعتباریله

فاعل اولورلر .

بر قاج مثال :

Digitized by Microsoft®

بیلن سویلسون .

(۷۷)

علم و عمل

مهر و ماہ

پدر و والدہ

قلم و کاغذ

بومثالردن معطوف علیہ اولان [علم - مهر - پدر - قلم]
 کلمہ لرینک آخر لرنده حرف مد اولدینی کبی ہاء رسمیدہ
 بولندیغندن واو عاطفہ اوقونمیوب مذکور کلمہ لرك آخر لری
 مضموم اوقونیور .

جملہ باشندہ بولنان واو عاطفہ لر مفتوح اوقونور . مثلاً :
 [احمد افسدی پک عقلیدر و ہلہ تربیہ سنہ ہیچ بر دیہ جک
 یوقدر .] عبارہ سنندہ کی واو عاطفہ جملہ نک باشندہ بولندی
 ایچون مفتوح اوقونیور .

لسانمزدہ مستعمل تعیرات عربیہ دہ کی واو عاطفہ لرك
 مفتوح اوقونہ جغنی اخطارہ حاجت یوق ظن ایدرم :

بِالصَّحَّةِ وَالْعَافِيَةِ

بِالْعِزِّ وَالشَّرَفِ

(جملہ فعلیہ)

جملہ فعلیہ — فاعل ایلہ فعل معلومدن و نائب فاعل ایلہ
 فعل مجهولدن تشکل ایدن سوزہ دینور . فاعل ، نائب فاعل
 اول ، فعل صکرہ کلیر .

مثلاً [بہار کلدی - کلر آجلدی] برر جملہ فعلیہ در .

(۷۶)

معطوف علیہک آخریندہ حروف مددن بری ویاہاء رسمیہ
اولورسہ واو عاطفہ مضموم اوقونور :

صفا و کدر

آہو و شیر

کشتی و ملاح

خانہ و کاشانہ

بومثالردہ (صفا - آہو - کشتی - خانہ) کلمہ لری معطوف
علیہ ، (کدر - شیر - ملاح - کاشانہ) کلمہ لری دہ معطوفدر .
(صفا - آہو - کشتی) کلمہ لرینک آخریندہ حرف مد ،
« خانہ » کلمہ سنک آخریندہ ہاء رسمیہ بولندیغی ایچون واو
عاطفہ لر مضموم اوقونور .

معطوف ، معطوف علیہک ہر ایکسی ترکیبہ ویا بری ترکیبہ ،
دیگری عربی ویا فارسی اولورسہ واو عاطفہ مفروح اوقونور :

صو واکمک

قبو و حلقہ

بیاض و صاری

تختہ و جیوی

بورغی و دسترہ

معطوف ، معطوف علیہک ہر ایکسی عربی ، فارسی ویا
بری عربی دیگری فارسی اولور و معطوف علیہک آخریندہ
حرف مد ، ہاء رسمیہ اولمازسہ واو عاطفہ اوقونماز . معطوف
علیہک آخرینی مضموم اوقودر .

(۷۰)

ایکنجی جمله خبر اولان (چالشقان ، ذکی ، تربیه لی)
کله لری ده عطف واسطه سیله مبتدا اولان (فلان) لفظنه اسناد
اولنشدرد .

بویله یرلرده رابطه صوک خبره لاحق اولور ،
— سز ذکی و چالشقان سکز ،
— بز عالم و عابدز ،

(عطف)

عطف — میل ایتدیرمک دیمگدر . لسانمزده ادات عطف
اوله رق برچوق کله استعمال ایدلمکده ایسه ده بوراده اک زیاده
شایان بحث و ایضاح اولانی « واو عاطفه » در .

— واو عاطفه —

واو عاطفه — عربیدن آلمشدر . کله لری ، جمله لری
بربرینه عطف ایدر .

واو عاطفه دن اول کلن کلمه و جمله یه « معطوف علیه » ،
واو عاطفه دن صکره کلن کلمه و جمله یه ده « معطوف » تعمیر
اولنور .

— تنبیه —

واو عاطفه — ایکی کلمه بیننده بولنوب ایکیسی ده عربی
ویا فارسی ، یا خود بری عربی ، بری فارسی اولورسه معطوف
علیهک آخربینه نظر اولنور .

(۷۴)

– دیکلمینه نصیحت ویرمک بی فائده در ،

– درسنه چالشمیان عقلسزدر .

§

بعضاً جمله متبته ده (وار) ، جمله منفیه ده ده (یوق)
کله خبر اولور .

برر مثال :

– آنک بکا چوق ایلیکی وار .

– بنم آکا هیج بر قنالغ یوقدر .

برنجی مثالده مضاف اولان « ایلیکی » لفظی مبتدا ،

« وار » کلهسی خبر ، « در » ده ادات خبردر .

ایکنجی مثالده مضاف اولان « قنالغ » لفظی مبتدا ،

« یوق » کلهسی خبر ، « در » ده ادات خبردر .

بوکله لردن بعض کره « در » ادات خبری حذف اولنور :

– الحمدلله هر شیئمز وار .

– هیج بر شیئه احتیاجمز یوق .

§

برقاج مبتدا عطف طریقیه بر خبره ربط اولنه سیله جکی

کبی برقاج خبرده بوصورتله مبتدایه اسناد اولنه بیلیر :

– فلان وفلان وفلان چالشقاندر لر .

– فلان افندی ، چالشقان و ذکی و تربیه لیدر .

برنجی جمله ده مبتدا اولان (فلان وفلان وفلان) لفظلری

عطف واسطه سیله (چالشقان) خبرینه ربط اولنمشلردر .

(۷۳)

- مجلس ساعت اونه قدر در .

- ایش دیدیکم کیپیدر .

§

شمدی به قدر مثال اوله رق ایرادایدیلن جمله لرك برایکسندن
 ماعداسی مثبتدر . جمله منفیه ایسه بروجه آتی تشکیل اولنور :
 بر جمله مثبتیه بی منفی یا بمق ، رابطه دن اول ادات نفی اولان
 (دکل) کله سنی ایراد ایتمهک و ابسته در . مثلا : (احمد ذکیدر
 - بن اختیارم) جل مثبتیه سی (احمد ذکی دکلدر - بن اختیار
 دکل) صورتنه قوتجه منفی اولور .

بر قاج مثال :

منفی

مثبت

- عثمان افندی چالشقاندر . - عثمان افندی چالشقان دکلدر .
 - سز تنبلسکز . - سز تبیل دکلسکز .
 - بز اختیارز . - بز اختیار دکلز .
 - آنلر چوجقدرلر . - آنلر چوجق دکلدرلر .

§

بعضاً جمله منفیه ده خبره (غیر - نا - بی - سز) کله لرندن
 بری علاوه اولنور :

برر مثال :

- درس زمانلرینی او یونله کچیرمک غیر جائزدر .
 - جاهله سوز آ کلامق ناقابلدر .

(۷۲)

- شوکلن مصطفانک برادریدر .
- نوری بک بنم عمجه مدر .
- بومثالبردهده مضاف اولان (برادری - عمجه م) لفظلری
- خبر واقع اولمشدر .
- فارسی ، عربی ترکیب لر دخی برکله حکمنده طوتیلهرق
- مبتدا خبر اولور .

بر ایکی مثال :

- مراجعتکاه یکانه کتاب اللهدر .
- رمضان المبارک شهر مغفرتدر .
- برنجی مثالده (مراجعتکاه یکانه) ترکیب فارسیسی مبتدا ،
- (کتاب الله) ترکیب عربیسی ده خبر واقع اولمشدر .
- ایکنجی مثالدهده (رمضان المبارک) ترکیب عربیسی مبتدا ،
- (شهر مغفرت) ترکیب فارسیسی ده خبر واقع اولمشدر .
- بعض کردهده ظرفلرله (دن - اچون - ایله - اوزره -
- قدر - کبی) اداتلرینک لاحق اولدقلری کلهلر «خبر» اولورلر .

برر مثال :

- پدرم اودهدر .
- عنایت الاهدندر .
- ایتدیکم خدمت حق اچوندر .
- انسانک مزیتی کمال ایلهدر .
- احمدافندی حجازه کیتمک اوزرهدر .

(۷۱)

سرمایه‌در - ادب الك خیرلی میرانددر - برك كله نسیم سحر
سد راهدر (

— تنییه —

خبرده اصل اولان صفت اولمقدر . فقط بعضاً خبر اسم
ویا اسم حکمنده برکله اولور :

— شو کورینن اولکردر .

— انسانی احیا ایدن چالشمقدر .

— بوکا سبب بنم .

بومثاللرده خبر واقع اولان (اولکر) اسم ، (چالشمق)

مصدر ، (بن) ده ضمیر شخصیدر .

بعضاً اسم اشارتلی محذوف اولان مشارالیهی اعتباریله خبر

اولورلر :

— اوایشه سبب بودر .

— بولوحه‌یی یازان شودر .

بوجمله‌لرده اسم اشارت اولان (بو - شو) کلمه‌لری محذوف

اولان موصوفلری اعتباریله خبر واقع اولمشلردر . بونلر

(بو آدم - شوچوجق) تقدیرندهدر .

ترکجه مضافلرده مبتدا ، خبراولورلر :

— احمدک پدری زنکیندر .

— بزم سوزمز طوغریدر .

بومثاللرده مضاف اولان (پدری - سوزمز) لفظلری

مبتدا واقع اولمشدر .

(۷۰)

غزته لر (جمع اولدقلری حالدده خبرلری مفرد اوله رق ایراد اولمشدر .

مبتدا ، ضمیر شخصینک متکلمی ویا مخاطبی اولورسه خبرلرینه (م ، ز ، هک ، سکز) ضمیر نسبیلری لاحق اولور .
« م » متکلمک مفردینه « ز » جمعنه مخصوص اولدینی کبی
« سک » مخاطبک مفردینه ، « سکز » ده جمعنه مخصوصدر :

— بن کاتبم .

— بز عاقلز .

— سن ذکیسک .

— سز چالشقانسکز .

— اخطار —

ضمیر شخصینک متکلمنه خبر اوله بیله جک کله ، آخری متحرک ایسه (م — ز) ضمیر نسبیلری ، بر « ی » علاوه اولنه رق (یم — یز) صورتلرنده ایراد اولنور .

— بن عثمانلی یم .

— بز عقللی یز .

§

تمرین — اشاعیده کی جمله لرده کی مبتدالر ایله خبرلر تعیین اولنه جق :

(الکفا آرقداش جهلدر — امورک حسن جریاننه سبب طوغریلقدر — طمع اسارت دائمه در — چالشمق اک خیرلی

(٦٩)

ایشته مبتدا اولان (انسانلر) کلمسی جمع اولمقله برابر
اسمک ذوی العقول قسمندن بولندیغی جهتله خبرینه « لر » ادات
جمعی ، « در » لفظندن صکره کتیرلمشدر . کذلک مبتدا اولان
« آنلر » کلمسی ضمیر شخصینک جمع غائبی اولدیغندن خبرینه
« لر » ادات جمعی ، « در » لفظندن صکره علاوه قیلنمشدر .
برده مؤنث حقیقینک ذوی العقولی مبتدا اولدیغی وقت
مطابقت شریطهسنه رعایهٔ خبری ده مؤنث اوله رق ایراد اولنور :

زینت خانم عاقله در .

بوقادین صالحه در .

بوصورت ، خبر واقع اوله جق کلمه ، عربجه اولدیغنه کوره .
بناء علیه (فلان خانم اختیاره در) دیمک کولنج اولور .
شوراسنی ده عرض ایدم که بومطابقته بزجه هریرده
رعایت لازم دکدر . بز (زینت خانم عاقلدر) دیمکی (زینت
خانم عاقله در ،) دیمکه ترجیح ایدرز .

§

اسمک ذوی العقول طاقندن اولمیان مبتدا جمع اولسه ده
اکثریا خبری مفرد اوله رق ایراد اولنور .

یوللر کنیشدر .

آغاجلر صیقدر .

غزته لر اوجوزدر .

ایشته - بومثالدرده مبتدا واقع اولان (یوللر - آغاجلر -

(٦٨)

واجبدر - يوك چكن مركب آدم ييرتان آرسلا نه مرججدر -
بز چالشقائز)

(خبر)

خبر - صفت يا خود اسم ويا اسم حكمنده بركله دركه
گنديسنده استاده دلالت ايدر بركله بولنور . بوكله ايسه « در »
ادات خبريله (م ، ن ، س ، ك ، س ، كز) ضمير نسييلريدر . بونلره
« رابطه » دينور .

مبتدا اسم ويا اسم حكمنده بركله اولورسه خبرينه « در »
اداتي لاحق اولور .

برر مثال :

كونش پارلاقدر

او ، كاتبدر .

چالشمق ، فائده ليدر .

شومثاللرده مبتدا واقع اولان « كونش » اسم ، « او » ضمير
غائب ، « چالشمق » مصدر اولديغندن بونلرك خبرلرينه « در »
اداتي علاوه قيلنمشدر .

— تنبيه —

ذوي العقولدن اولان اسم ايله ضمير غائبك جمعي ، مبتدا
اولديني وقت خبري اكرتيا جمع اوله رق ايراد اولنور وادات
جمع اولنان « لر » كلمه سي « در » اادات خبرندن صكره كتيريلير :

انسانلر عجولدرلر .

آنلر چالشقاندرلر .

(۶۷)

[کیمسه] کله سیدر . جمله [تحصیل معارفه چالشمیان کیمسه
 آحمقدر .] تقدیرنده در .

برقاج مثال دها :

- هنرور هریرده محترمدر .
- ادبی اولمیان صحبته لایق دکدر .
- کندی عقلنی بکننه نصیحت ویرن برناصحه محتاجدر .

§

بعضاً اسم اشارتده محذوف اولان مشارالیهی اعتباریله
 مبتدا اولور .

مثلاً : [بو ، چوق ذکیدر .] جمله سنده اسم اشارت اولان
 [بو] کله سی محذوف اولان مشارالیهی اعتباریله مبتدا اولمشدر .
 بوجمله (بوافندی چوق ذکیدر .) تقدیرنده در .

برقاج مثال دها :

- اوپک تربیه لیدر .
- شو درسده برنجیدر .
- بو ، صنفک اک چالشقانیدر .

§

تمرین — آشاغیده کی جمله لرده بولنان مبتدالرتعین اولنه جق ؛
 (عثمانلیلر ، مرحتیلیدر — او قویوب یازمق بیلمین هریرده
 محقردر — دولت علیه نک پای تختی استانبول شهریدر — حق
 شناس کلب ، نانکور آدمدن اییدر — بیکانه دن احتراز ایتمک

(۶۶)

«مبتدا واقع اولان (طاش) کله سی اول ، «خبر» واقع اولان
(قائی) کله سی ده صکره کلمشدر.

(مبتدا)

مبتدا — اسم ویا اسم حکمنده یرکله درکه خبر آکا اسناد
اولنور.

ایشته (طاش قایدِر) جمله سنده خبر واقع اولان (قائی)
کله سی، مبتدا واقع اولان (طاش) کله سنه اسناد اولنمشدر.

بو جمله ده مبتدا واقع اولان (طاش) کله سی اسمدر . جل
آئیده کی مبتدالر ایسه اسم دکل، اسم حکمنده برر کله در:
— چالشمق اییدر.

— بن چالشقانم.

بو جمله لرده مبتدا واقع اولان (چالشمق — بن) کله لری
اسم دکلدر . فقط اسم حکمنده اولدقلرندن بوراده مبتدا
اولمشلردر. (چالشمق) مصدر، (بن) ده ضمیر شخصیدر .

(مهمه)

بعضاً صفتلر محذوف اولان موصوفلری اعتباریله مبتدا
اولورلر.

مثلاً : (تحصیل معارفه چالشمیان احمقدر.) جمله سنده
اسم فاعل اولان (چالشمیان) کله سی محذوف اولان موصوفی
اعتباریله مبتدا اولمشدر. بوراده محذوف اولان موصوف

(٦٥)

شکل - کزین - فرمای - گذار - کشاد - کستر - کش
نما - پوش)

—•••—
﴿ ترکیب تام ﴾

ترکیب تام - مخاطبه فائده تامه افاده ایدن سوزہ دینور .
مثلاً: (هوا کوزلدر)، (بهار کلدی) عبارہ لری برر ترکیب
تامدر . مخاطب ، برنجیسندن هوانک کوزل اولدیغنی .
ایکنجیسندن ده بهارک کلدیکی آ کلامغله مستفید اولور . شو
استفاده یه سبب ، بو عبارہ لری تشکیل ایدن کله لرینک ینلرنده
اسنادک بولنمسیدر .

«اسناد» لغةً (نسبت اتمک، ایدمک) معناسنده مستعملدر .
اصطلاحاً ایسه (مبتدا ایله خبر ، فاعل ویا نائب فاعل ایله فعل
یتونده کی نسبت تامه) یه دینور .

ترکیب تام، (جمله، کلام) نامینده ده یاد اولنور:

﴿ جمله ﴾

جمله - ایکی قسمدر: جمله اسمیه، جمله فعلیه

— جمله اسمیه —

جمله اسمیه — مبتدا خبر ایله رابطهدن تشکیل ایدن

سوزہ دینور .

ترکجده (مبتدا) اول، (خبر) صکره کلیر . مثلاً:

(طاش قاتیدر) سوزی بر جمله اسمیه در، ایشته بو جمله ده

(٦٤)

وجه اخيرا و زرنده ياپيلان وصف ترکیبیلردن بعضی اسم
ایله امر حاضر میانه ناء نافیه ادخال ای دیلهرک منفی صورتنه
قونور.

سخن ناشناس

نصیحت ناپذیر

ناء نافیه بی اوله کتیره رک (ناسخن شناس - نانصیحت پذیر
دیملک جائز دکلدرد).

برقاج مثال

آتش افشان = آتش صاحیجی، صاچان

آتشبار = آتش یاغدی ریجی، یاغدی ران

آرامساز = آرام ای دیجی، ای دن

آشتی پرور = صلحی التزام ای دیجی، ای دن

آفرین خوان = آفرین دیجی، دین

خیر خواه = خیر ایستیدجی، ایستین

دسترس = نائل. موفق اولیجی، اولان

دانه چین = دانه طوپلایجی، طوپلایان

تمرین - آشاغیده کی امر حاضر لره مناسب بر اسم علاوه

ای دیلهرک وصف ترکیبی یاپیله جق:

(بخش - نویس - یاب - کوی - بین - ران - دان -

در - پیرا - آزمای - آور - افروز - فکن - آموز -

اندوز - انکیز - بوس - باف - باز - جوی - ربا - زن -

(٦٣)

ایکی کلمه دن مرکب اولان وصف ترکیبیر برکله حکمنده اولدیغندن بونلری تشکیل ایدن کلماتدن برنجی کلمه نك آخری حروف متصله دن ایسه ایکنجی کلمه نك اولکی حرفنه - حسن خطه چرکینلک ویرمدیکی، اوقونشده ده کوچلک چکلمدیکی حالده - بیتشدیریلیر.

ایشته (روشندل - آهندل - دلتنک - کلرخ - رهنما - دلبر) وصف ترکیبیری بووجه ایله یازلمشدر.
بونلرک (روشن دل - آهن دل - دل تنک - کل رخ رهنما - دل بر) صورتلرنده یازلملری جائز دکلدر.
بعض وصف ترکیبیر ایکی صورتلده یازیله بیلیر:

سعادتئون

سعادت نمون

حسن خطه چیرکینلک ویردیکی، اوقونشده ده کوچلک چکلدیکی صورتده آیری یازلملری لازمه دندر.

مثلا: (عالی مشرب - جم مسند - علی کوکبه - آهن سرشت - دست شوی - زینت فزا) وصف ترکیبیری بیتشدیریلهرک: (عالی مشرب - جم مسند - علی کوکبه - آهن سرشت - دست شوی - زینت فزا) صورتنده یازلملری خوش اولماز.

چونکه بونلرک کیمیسنک حسن خطه چرکینلک ویردیکی کیمیه نك ده اوقونشده کوچلک چکلدیکی نظرده کوریلور

(۶۲)

[قانی صو] دیمک اولان خوناب [وصف ترکیبسنک
اصلی [خون آب] درکه واو عاطفه‌نک حذفه [خوناب] شکلنه
قونمشدر. — اخطار —

بعض ترا کییدن رابطه‌نک حذفه ده وصف ترکیبی یاپیلیر:
خانه بردوش
دست دربغل

ایشته بو مثاللرک اصللری [خانه بر دوشست — دست
دربغلت] اولوب ادات خبر اولان [است] لرک حذفه وصف
ترکیبی اولمشلردر.

**

۷ — امر حاضرک اولنه مناسب برکله علاوه اولنه رق
تشکیل اولنور:

معرفت کستر

هنر پرور

ایشته «دوشه» معناسنه اولان (کستر) ایله «بسله» معناسنه
اولان (پرور) امر حاضرلرینک اوللرینه (معرفت — هنر)
کله لری علاوه اولنه رق تشکیل ایدلشلردر. بونلر (معرفت —
دوشه ییجی هنر بسله ییجی) دیمکدر.

— تنیه —

وصف ترکیب لرک صورت املاسنده طوتیله جق اصول
شوندن عبارتدر.

(۶۱)

هر ترکیب توصیفیدن موصوفك کسره سنک حذفیه وصف
ترکیبی یابیله ماز.

مثلاً: [قیرمزی کل] دیمک اولان [کل احمر] بر ترکیب
توصیفی ایسه ده بو ترکیبده موصوف بولنان [کل] کله سندن
کسره وصفیه حذف ایدیله جک اولسه ده وصف ترکیبی اولماز

* *

۵ — فارسی اسم مفعولك اوزرینه معمولی یعنی مناسب
برکله تقدیم ایدیله رک تشکیل اولنور.

بلازده

کم کشته

ایشته بونلر برر وصف ترکیبی اولوب اسم مفعول اولان
[زده- کشته] کله لرینک (بلا- کم) کله لری ادخال ایدیله رک
تشکیل قلنه مشلر در.

بووجه ایله یابیلان وصف ترکیبیلردن اسم مفعولك آخر-
نده کی هاء رسمیه بعضاً حذف ایدیلیر مثلاً: [غم آود] وصف
ترکیب سنک اصلی [غم آوده] اولوب آخرنده کی هاء رسمیه
حذف ایدلشدور.

* *

۶ — ادات عطفك حذفیه تشکیل اولنور:

(۶۰)

معناسی	وصف ترکیبی	معناسی	ترکیب تشبیهی
سرو بویلو	= سرو و قد	= سرو کبی بوی	= سرو قد
کلی یوزلو	= کلرخ	= کل کبی یوز	= کل رخ
آینه یوزلو	= آینه رو	= آینه کبی یوز	= آینه رو

— تپیه —

هر ترکیب تشبیهی بوجه ایله وصف ترکیبی تشکیل
ایدیله مز.

مثلاً: [نور کبی معرفت] دیمک اولان [نور معرفت] ترکیب
تشبیهی سندن کسره اضافیه قالدیر یله جق اولسه وصف ترکیبی
اوله میه جفی کبی بر معناده افاده ایتمز.

۴ — فارسی ترکیب توصیفیلردن موصوفک کسره سی
حذف ایدیله رک تشکیل اولنور.

مثلاً: [مسرور کوکل] دیمک اولان [دل شاد] ترکیب
توصیفیلردن موصوفک کسره سی حذف ایدیله یورنجه [دلشاد]
صورتنه کیروب [مسرور کوکالو] معناسی مفید وصف ترکیبی
اولور.

معناسی	وصف ترکیبی	معناسی	ترکیب توصیفی
طار کوکالو	= طار کوکل	= دلتک	= دل تنک
	= خراب	= خراب او خانه خراب	= خانه خراب

— تپیه —

(۵۹)

ترکیب اضافی	معناسی	وصف ترکیبی	معناسی
سمات فضیلت —	فضیلتك علامتی —	فضیلت سمات —	فضیلت علامتلی
شمار لطافت —	لطفاتك شماری —	لطفات شمار —	لطفات علامتلی
جاه جم —	جمك مسندی —	جمجاه —	جم مسندی
کوکبه هلی —	علینك کوکبه سی —	علی کوکبه —	علی کوکبه لی
— تنبیه —			

اضافتی، لامیه اولسه ده هر ترکیب اضافیدن، وصف ترکیبی
یا بیله ماز،

مثلاً: [صفای دل] ترکیب اضافیسی، [دل صفا] صورتنه
قونه جق اولسه هیچ بر معنی چیه ماز.

بمضاده مضاف الیه. مضافه مجرد تخفیف ایچون تقدیم قلنیر
مثلاً: [سیلاب] کله سنک اصلی [آب سیل] اولوب
مضاف الیه اولان [سیل] کله سی، مضافی بولنان [آب کله سنه
تقدیم ایدیلهرک [سیلاب] شکنه قونمشدر. بو تقدیم و تأخیر
مجرد تخفیف ایچوندر زیرا [آب سیل] کبی [سیلاب] ده
[سیل صوی] دیمکدر.

* *

۳ — فارسی ترکیب تشبیهلردن کسره اضافیه بی حذف
ایله تشکیل اولنور.

مثلاً: [ماهرو] آی کبی یوز معناسنه بر ترکیب تشبیهی
اولوب مشبه به اولان [ماه] کله سندن کسره اضافیه قالدیر یلیورنجه
[آی یوزلو] معناسنی مفید وصف ترکیبی اولور،

(۵۸)

— تنیه —

هر ترکیب توصیفیدن بو صورتله وصف ترکیبی یاپیله ماز .
مثلاً؛ (کاشانه عالی) ترکیب توصیفیسی (عالی کاشانه) صورتنه
قونه جق اولسه وصف ترکیبی اولماز . زیرا (کاشانه عالی) کبی
(عالی کاشانه) ده یوکسک کوشک دیمکدر .

بعضاده صفت ، موصوفه مجرد تخفیف ایچون تقدیم
اولنور .

مثلاً؛ (خوشاب) ک اصلی (آب خوش) اولوب صفت اولان
(خوش) کلمه سی ، موصوف بولنان (آب) کلمه سنه تقدیم قلنهرق
تخفیف اولنمشدر .

*
*
*

۲ — فارسی ترکیب اضافیلردن — اضافت، لامیه اولدینی
صورتده — مضاف الیه، مضافه تقدیم ، مضاف ده آخرنده کی
کسره اضافیه دن تجرید قلنهرق تشکیل اولنور .

مثلاً؛ (آی ضیاسی) دیمک اولان (پرتو ماه) فارسی اصولیه
یاپلمش بر ترکیب اضافیدر ، اضافتی ده لامیه در . بو ترکیبده
مضاف الیه اولان (ماه) کلمه سی ، مضافی بولنان (پرتو) کلمه سنه
تقدیم ، (پرتو) کلمه سی ده آخرنده کی کسره اضافیه دن تجرید
ایدیلیویرنجه (ماه پرتو) صورتنه کیروب (آی ضیالی) معناسنی

مفید وصف ترکیبی اولور . Digitized by Micro

(۵۷)

قطعه اولی — سکر غروش — فصل سادس — کلمه منجیه —
 اونجی او — سکرنجی درس — یوزنجی سنه — قاعده رابعه —

§

﴿ وصف ترکیبی ﴾

وصف ترکیبی — کنديسنده صفت مشبهه، اسم منسوب ،
 اسم مفعول، اسم فاعل معنای بولنان واکثریا بر موصوفه
 صفت اوله رق قوللانیلان مرکبانه دینور.
 وصف ترکیبی، باشلیجه یدی نوعدر:

۱ — فارسی ترکیب توصیفیلردن صفت موصوفه تقدیم
 وموصوفک آخری کسره وصفیه دن تجرید ایدیلهرک تشکیل
 اولنور .

مثلا: [دامن پاك] فارسی اصولیه یاپلمش بر ترکیب توصیفی
 اولوب «تمیزاتک» دیمک اولدینی حالده صفت واقع اولان (پاك)
 کلمه سی موصوفی بولنان (دامن) کلمه سنه تقدیم، موصوف مذکورده
 کسره وصفیه دن تجرید ایدیلیویرنجه (پاك دامن) صورتنه کیروب
 تمیزاتکلی معناستی مفید بروصف ترکیبی اولور.

ترکیب توصیفی	معنای	وصف ترکیبی	معنای
--------------	-------	------------	-------

سخن شیرین	=	طاتلی سوز	=	شیرین سخن	=	طاتلی سوزلو
بوی خوش	=	کوزل قوقو	=	خوشبو	=	کوزل قوقولو
خوی نیک	=	کوزل خوی	=	نیکخو	=	کوزل خویلو
قدبالا	=	اوزون بوی	=	بالاقد	=	اوزون بویلو

(۵۶)

ایشته (بش نفوس) ترکیبہ قائمہ یہ مغایر استعمالہ موافق
اولدیغندن «شاذ» تعبیر اولنور .

§

عدد وصفیلر برر موصوفه صفت اوله رق استعمال ایلمکده
اولدقلرندن بونلردن تشکل ایدن تراکیبه (ترکیب توصیفی)

دینیلیر :

بشنجی او

قرقنجی خطوه

النجی سنه

سکزنجی صیره

ایشته بو ترکیبلرده کی : (بشنجی - قرقنجی - النجی -
سکزنجی) کلمه لری صفت ، (او - خطوه - سنه - صیره)
کلمه لری ده موصوف عد اولنور :
عربینک اعداد وصفیه لرده قائمده فارسیه اوزره برر
موصوفه صفت اوله بیلیرلر :

باب اول

فصل ثانی

بو ترکیبلرده (باب - فصل) کلمه لری موصوف ، (اول - ثانی)
کلمه لری ده صفتدر .

§

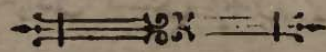
تمرین - آشاغیده کی ترکیبلردن هانکیسنک ترکیب تعدادی ،
هانکیسنک ترکیب توصیفی اولدیفی کوستریله جک .
(بش صندوق - ایکی آرابه - اوچ قایق - بحث عاشر -

(۵۵)

قاعده فارسیه اوزرده عربی ترکیب توصیفیلر ، مضاف
اولورلر .

(غره شوال المکرم) کبی تراکییده دخی اصل مضاف الیه
موصوفلردر .

﴿ ترکیب تعدادی ﴾

ترکیبه ده عدد اول، معدود صکره کلیر :

اون کتاب

بش قلم

سکسان سنه

بیک غروش

بو ترکیبلرده کی (اون - بش - سکسان - بیک) کله لری

عدد، (کتاب - قلم - سنه - غروش) کله لری ده معدوددر .

ترکیبه ده معدودلر بویله مفرد اوله رق ایراد اولتوب هیچ

بروقت جمع اولمازلر. بناءً علیه (بش کلمه لر) کبی ترکیبلر غلط

عد اولتور. فقط شاذ اوله رق «بش نفوس» دینور.

— استطراد —

استعماله موافق، قاعده یه مغایر اولانه شاذ دیرلر .

(بش نفوس) ترکیبده کی (نفوس) کله سی ، (نفس) ک جمع

مکسری اولدیغندن قاعده یه مغایر اوله رق ایراد ایدلمشدر .

چونکه قاعده «نفوس» پرنده «نفس» دینلمک اقتضا ایدردی .

(۵۴)

فارسیده اولدینی کبی — ترکیه ترکیب توصیفیلرک عکسنه اوله رق موصوف اول ، صفت صکره کلیر . هم موصوف ، همده صفت معرفه اولور . فقط موصوفده حرف تعریف بولنماز .

اسلوب عربی اوزره یاسیلان ترکیب اضافیلرده کی قاعده قرائت بونده دخی جاریدر .

برقاج مثال:

خدیجة الکبری

رمضان المبارک

جمادی الاولی

﴿ مهمه ﴾

مضافی ، صفت واقع اولان عربی ترکیب اضافیلر . فارسی قاعده سی اوزره برر موصوفه صفت اوله رق استعمال اولنورلر :

خواجه معمورالدار

ایشته بو مثالده «خواجه» کله سی موصوف ، (معمورالدار) ترکیب اضافی سی ده صفت واقع اولمشدر .

بعضاده عربی ترکیب توصیفیلر قاعده ترکیه اوزره مضاف الیه اولورلر :

شوال المکر مک غره سی

بو کبی تراکیده اصل مضاف الیه موصوفلردر .

(۵۳)

نه «ذو» نك دخول ايتديكي كلمه يه «ذی»، نه ده «ذی» نك دخول ايتديكي كلمه يه «ذو» داخل اوله بيلير . مثلا : [حكيم ذو فنون] ديه جك يردده [حكيم ذی فنون] دينلمديكي كبي (بني ذی شان) مقامنده ده (بني ذوشان) دينلمز . بناءً عليه (حضرت اولوالامر) تعبيری پاكش عبد ايديله رك (حضرت اولوالامر) صورتنده ايراد ايده مليدر .

فارسی اسلوبی اوزره موصوف اوله جق كلمه لرك آخر لپني حروف متصله دن اولديني زمان بونلره صفت اوله جق كلمه لرك اولكي حرفلرينه بيتشدرمك جائز دكلدر . بناءً عليه (جامع شريف - مجلس منير) تركيب توصيفلرين (جامع شريف - مجلس منير) صورتنده يازمق غلط عد اولتور .

§

تمرین — آشاغیده کی ترکیب توصیف لرك فصل تشکل ایتدکاری کوسترملکه برابر صفت وموصوفی تعیین اولنه جق :
(مرد عاقل — حرمین محترمین — کلمات نصیحه — ادبای عثمانیه — مشایخ واصلین — علمای عاملین — مفسرین عظام — حکمیات اسلامییه — فیوضات الهیه — قصیده غرا — قرآن کریم — طفل ذکی — مرد هنرور — پادشاه معارف پرور — باغ دلکشا — قصر عالی — حکمت بالغه — صحبت دیرینه — افکار عالیه — فلاسفه مشهوره — صلوات زاکیات)

§

﴿ عربجه ترکیب توصیفی ﴾

لسانمژده جریان اپدن عربجه ترکیب توصیف لردده —

(۰۴)

یاء مُدوده ایله نهایت بولان عربی کلمه لرك فارسی اصولیه
 موصوف اولدقلری زمان «ی» لری — مضاف حاللرنده
 اولدینی کبی — اکثریا مخفف ، بعضاًده مشدد اوله رق
 قوللانیلیر،
 مخفف اوله رق استعمالی حالده برهمزه مکسوره علاوه اولنور:

مثنوی شریف

صبی ذکی

مشدد اوله رق قوللانیدینی وقت ایسه یاء مذکوره —
 آخرلری هاء رسمیه و حروف مدددن خالی اولان کلمه لرك کبی
 — مکسور او قونور:

سخی بی نظیر

خارجی عنید

§

[جمع مذکر سالم] صیغه سی اسلوب فارسی اوزره بر مو-
 صوفك صفتی اولنججه عربیده اولدینی کبی — حالت نصب
 وجر بیتنده مشترک اولان صیغه نك ایرادی لازم کلز ، یرینه
 کوره هر ایکسی قوللانیلیر:

حکمای آلهیون

مشاهیر سیاحین

لسانمزده مستعمل «ذوفنون» کبی تعیرلرك بر موصوفه
 فارسی اصولیه صفت واقع اولنججه «ذو» لری «ذی» یه تبدیلی
 اقتضا ایتمز .

(۵۱)

آخرنده الف ممدوده بولسان عربی کلمه لرك موصوف
 حالرنده محذوف اولان همزه لری - لزوم کورلمدکجه - اعاده
 ایدلمز . مثلا [حکمای اسلامیه - صحرای دلکشا] ترکیب لرنده
 موصوف اولان [حکما - صحرا] کلمه لرینک محذوف اولان
 همزه لرینی اعاده ایله [حکماء اسلامیه - صحراء دلکشا] دینمز .
 فقط «باء-تاء» کبی بره جالی کلمه لرك موصوف حالرنده - مضاف
 حالرنده اولدینی کبی - همزه لری اعاده ایدیلیر:

باء موحدده

تاء طویله

خاء معجمه

اواخرنده الف مقصوره بولسان [معنی - فتوی] کبی
 کلمه لر فارسی اصولیه موصوف اولدق لری وقت ایکی صورتله
 قوللانیلیر .

عرب لری کبی اوقونورسه آخرنده کی الف مقصوره الف
 ممدوده یه تحویل ایدیلوب بریاء مکسوره علاوه قیلنیر:

معنای لطیف

فتوای شریف

عجم لری کبی تلفظ اولنورسه برهمزه مکسوره الحاق ایدیلیر:

عیسیٰ معجزدم

دعویٰ ناجیا

بو صورت نظمه مخصوص کیدر .

(۵۰)

لسان هرج و مرج ایدلمش اولور. بوایسه مسامحه ایدیلیرمواددن
دکلدر.

دواثر رسمیه دن برر مقامک اسمی اولان [طوپخانه عامره
- پوسته خانه عامره] تعییرلری مضاف الیهک مضافه تقدیمیه
تشکل ایتمش برر ترکیب اولوب برنجیسنک جزء اولی ترکیه ،
ایکیسنک جزء اولی ایسه ترکیه حکمنده اجنبی برکله اولدیغندن
و حال بوکه فارسی اصولیه یاپیلان ترکیلرک هیج برجزئی ترکیه
اوله میه جغندن ذاتاً خلاف قاعده تشکل ایتمش اولان بو ترکیلره
برده «عامره» کلمه سنی صفت اوله رق الحاق ایدوب [طوپخانه
عامره - پوسته خانه عامره] دینلمسی مخالف اصول ایسه ده
غلط اوله رق مذکور تعییرلر ایله امثالی استعمال ایدلمکده در.
فقط بونلره قیاساً [یازینخانه لطیف - قاصه مصنعه] ترکیلری
ترتیب ایدیله مز.

§

عربجه ده مصدرک تأنیث و تذکیری مساوی ایسه ده لسانمزده
تاء زائده لی مصدرلرک صفتلری مفرد مؤنث ، تاء زائده سز
مصدرلرکده صفتلری مفرد مذکر اوله رق ایراد اولتور :

خلقت حسنه

لطف مسبوق

آخرنده الف زائده بولنان بعض کلمه لرک تأنیثی معتبردکلدر:

صحرای واسع

(۴۹)

موصوفه صفتدن هر ایکیسی فارسی ویا بری فارسی، بری
عربی اولورسه بینلرنده مطابقت شرط دکلدر :

یاران خوش صحبت

ادبای سخن شناس

معاصرین نادره کو

مضامین نا گفته

فقط بعضاً موصوف اولان [درویشان = عارفان] کبی

جموعک صفتلری ده جمع اوله رق ایراد ایدیلیر :

درویشان دلریشان

عارفان نکتهدردازان

لسائمزده - یرینه گوره - جمعهده نسبت جائز اولدینندن:

[جمع مصحح لر کبی جمع مکسر لرده عندالنسبه مفردینه رد

اولنور.] قاعده عربیه سنه رعایت ایدلر. بناءً علیه [خلق -

حکمت - دولت - کله لرینک جمع مکسر لری اولان] اخلاق

- حکم - دول] کله لرینه یاء نسبت الحاقیله برر موصوفه صفت

یابیلیر :

مسائل اخلاقیه

کلمات حکمییه

محافل دولیه

بو ترکیبلر قاعده مذکوریه تبعاً [مسائل خلقیه - کلمات

حکمییه - محافل دولیه] صورتنده ایراد ایدیلر جک اولسه شیوه

(٤٨)

قاعدهٔ قارسیه اوزره یاییلان ترکیبدر - دکل بر رکنی ،
ایکی رکنی ده عربی اولسه فارسی عد ایدیله جکندن - موصوف
اولدقلری زمان صفتله موصوف شریطه سنک حکمی قالیله جفی
جهتله [اوامر نامه سامیه] کبی مرکبات غلط عد اولنور .

لسانمزده مستعمل مؤنث سماعیله مذکر معامله سی اولنور . یعنی
موصوف اولدقلری وقت صفتلری مذکر اوله رق ایراد ایدیلیر :

طریق واسع

شمس منیر

لسان فصیح

بونلردن « نفس » کلمه سی ایسه : [نفس ناطقه - نفس
معلمنه - نفس لوامه] تعییرلرنده کورلدیکی اوزره اکثریا مؤنث ،
[نفس نفیس] ترکیبنده اولدیغی وجه ایله بعضاً مذکر
اعتبار اولنور . « بد » کلمه سی بعضاً مؤنث اوله رق استعمال
اولنور : (ید بیضا - ید علیا)

مؤنث سماعی اولان حروف هجا اسملری ایسه موصوف
اولدقلری وقت دائماً مؤنث اوله رق ایراد اولنور :

الف ممدوده

جیم مفتوحه

صاد مهمله

یاء ساکنه

تاء طویلله

(۱۷)

موصوف جمع مؤنث اولورسه صفتی اکثریا مفرد مؤنث ،
بعضاً جمع مؤنث اولور :

مقالات بلیغه

جنات عالیات

موصوف جمع مذکر اولورسه صفتی اکثریا جمع مکسر ،
بعضاً جمع مذکر ، بعضاً مفرد مؤنث اولور :

مورخین عظام

مصنفین محققین

سیاحین مشهوره

- تنییه -

[شقه محبی] تعیرنده کورلدیکی اوزره بعض تراکیده
صفتک آخرنده کی یاء نسبت، عربی اعتبار ایدیله رک [شقه محبیه]
دینیه جک اولسه لسانه خوش کلمز . بر موصوفک صفتی اوله .
بیله جک عربی برکلمه نك آخرنده کی یاء نسبت، فارسی عد ایدلمک
بویله ترکیبانه مخصوصدر . بوسورت هر یرده یوریمز .

ادوات فارسیه نك داخل ولاحق اولدینی کلمات عربیه ،
فارسی عد اولندقلرندن صفت اولدقلری وقت موصوفلریله بینلرنده
مطابقت آرانماز . مثلاً «اعذار» کلمه سنه ادات نفی اولان «نا»
نك ادخالیه «مشروع» کلمه سی صفت یاییله جق اولسه مطابقته
رعایت ایدلیوب [اعذار نا مشروع] دینیلیر . بوراده مشروع
کلمه سی «نا» نك دخولیه فارسی حکمنی الدیغندن مطابقته رعایت

ایدیله رک [اعذار نا مشروع] دینیلیر .

(٤٦)

اگر موصوفه صفتده عربی اولورسه شروط آتییه رعایت لازمه دندر :

موصوف مفرد مذکر اولورسه صفتده مفرد مذکر ،
تثنیه مذکر اولورسه صفتده تثنیه مذکر اولور :

صبح صادق

امامین هامین

موصوف مفرد مؤنث اولورسه صفتده مفرد مؤنث ،
تثنیه مؤنث اولورسه صفتده تثنیه مؤنث اولور :

کلمه فصیحه

دولتین علیتین

موصوف جمع مکسر عاقل اولورلرسه صفتی مفرد مؤنث ،
جمع مکسر، جمع مذکرده اوله بیلیر :

ممالک اسلامییه

علمای عظام

ادبای متأخرین

حکمای الهیون

موصوف جمع مکسر غیر عاقل اولورسه صفتی اکثریا مفرد
مؤنث، بعضاده جمع مکسر اولور :

افکار عالییه

(۴۵)

موصوف و صفتدن هر ايكیسی فارسی و یا عربی اوله بيله جکی
 کبی بونلردن بری فارسی، بری عربی ده اوله بیلیر .
 ايكیسی ده فارسی اولدیغنه مثال :

ماه رخشان

مرغ زیرک

چشم سیاه

خواجه دانا

ایکیسی ده عربی اولدیغنه مثال :

وجه حسن

شیخ کامل

نور لامع

خلق جمیل

موصوف فارسی، صفت عربی اولدیغنه مثل :

یار صادق

شکوفه رعنا

خانه واسع

آینه مجلا

موصوف عربی، صفت فارسی اولدیغنه مثال :

قد بالا

کلام شیرین

مصراع برجسته

فکر تابان®
Digitized by Mi

(۴۴)

کل سرخ

مرد دانا

بو مثاللرده آخرلری مکسور اوقونان [کل - مرد]
 کلهلری موصوف، [سرخ - دانا] کلهلری ده صفتدر .
 - تنیه -

موصوف اوله جق کلهنک آخرنده یاء ممدوده ویا هاء
 رسمیه بولنورسه - مضافلرده اولدینی کبی - برهمزه علاوه
 قیلنوب مکسور اوقونور :

ماهی دلتشنه

غنجه رعنا

بو مثاللرده موصوف اولان « ماهی » کلهسنک آخرنده
 یاء ممدوده ، « غنجه » کلهسنک آخرنده هاء رسمیه بولندیغندن
 برر همزه مکسوره الحاق ایدلمشدر .
 موصوف اوله جق کلهنک آخرنده حروف مددن الف
 ویا واو بولنورسه - مضافلرده اولدینی کبی - بر « ی »
 الحاق ایدیلوب مکسور اوقونور :

بنای متین

بوی خوش

بو مثاللرده موصوف اولان « بنا » کلهسنک آخرنده
 الف ممدوده ، « بو » کلهسنک آخرنده و او ممدوده بولندیغندن
 برر یاء مکسوره علاوه قیلنمشدر .

(۱۳)

اسم اشارت ایله مشارالیهدن تشکل ایدن هیئته « ترکیب
توصیفی » دینیلیر . مثلاً : [شو قوناق] بر ترکیب توصیفیدر .
اسم اشارت اولان « شو » کله سنه صفت ، مشار الیهی بولنان
« قوناق » لفظنده موصوف تعیر اولنور .
- اخطار -

اسم اشارتک بر مشارالیهی بولنق لازم ایسهده بعضاً
مشارالیهسز قوللانیلیر .
- انسانیت اودرکه لندن کلدیکی ایلیکی کیمسهدن
دریغ ایتیه .

بعضاً [شو - او] موقعنده [شول - اول] قوللانیلیرسهده
بونلر - لزوم کورلمدجه - استعمال ایلمه ملیدر .

§

تمرین - زیرده کی عباره لرده بولنسان اسم اشارتله ایله
مشارالیهلری کوستریله جک :

[بو قیش کوزل وقت کچیردک - شو آقندی پک ذکیدر -
او او صاتیله لی چوق اولدی - عارف او درکه دنیایه التفات
ایتیه - شو صیرهده کی افندیلر پک چالشقاندلر - بو کون
بدرم بروسه یه کیتدی]

§

(فارسی ترکیب توصیفی)

فارسی ترکیب توصیفیلر ترکیبک عکسنه اوله رق تشکل
ایدر . یعنی موصوف تقدیم . صفت تأخیر اولنور ، موصوفک
آخری ده - مضافلر کی - مکسور او قونور :

(٤٢)

(صفت سبیه)

صفت سبیه - طوغریدن طوغری به موصوفنه عائد
 اولیوب موصوفنک متعلقنه عائد اولان صفته دینور . مثلا :
 (کوزل یوزلو آدم) ترکیبده (کوزل یوزلو) صفته طوغریدن
 طوغری به موصوفی بولنان « آدم » کلهسنی اوکیوب متعلقنی
 یعنی آدمک یوزینی اوکدیکندن صفت سبیه اولور .

برقاج مثال :

قیرمزی یوزلو یورغان

صاری بویالی کوشک

یشیل بویالی صندال

(اسم اشارت)

اسم اشارت - کندیسسیله برشیئی معینه اشارت اولنان
 (بو - شو - او) کلهلرینه دینور . « بو - شو » قریبه ،
 « او » بعیده موضوعدر :

— بوکتاب فائده لیدر .

— شوچوجق ذکیدر .

— او آدم غیدر .

اسم اشارتلك كو ستردكلى كلهله « مشار الیه » تعیر
 اولنور .

امثله مذکوردهکی (بو - شو - او) اسم اشارتلك
 مشار الیهلی (کتاب - چوجق - آدم) کلهلیدر .

(۱۱)

ماضی 'نقائینک' ، مجرد نقائینک مجھولی ، اسم مفعول ایله
مشترک اولدیغندن اسم مفعول اولدیغی وقت اسم فاعلاری کچی
برر موصوفه صفت اولورلر :

باصلمش کتاب

یازلمش یازی

ایشسته بو ترکییلرده کی (باصلمش - یازلمش) کلهلری اسم
مفعولدر .

تمرین - آشاغیده کی ترکییلرده کوریلن کلهلرک هانکیسنک
صفت ، هانکیسنک موصوف اولدیغی تعیین اولنهرق نصل
تشکل ایتدکلری بیان ایدیله چک :

(کسلمش دال - چالشقان شا کرد - یازمه مصحف -
عقللی چوجق - کورر کوز - فصیح سوز - بیلن آدم -
یوک او - صرف ایتدیکی پاره - سوزلمش پوغورد)

§

(مهمه)

صفت - ایکی قسمدر : صفت حقیقیه ، صفت سببیه .

(صفت حقیقیه)

صفت حقیقیه - طوغریدن طوغری به موصوفه عائد
اولنان صفته دینور . مثلا : (عالم آدم) ترکیینده کی « عالم »
صفته ، طوغریدن طوغری به موصوفی بولنان « آدم » کله سنی
اوکدیکندن صفت حقیقیه دینور .

(۴۰)

برنجی مثالده (قوناغك) مضاف اليه ، (مردبوانلى قېوسى)
 مضاف - ايكينجى مثالده (بېوك آغاجك) مضاف اليه -
 (كولىكەسى) ده مضافدر - بوتركيپلرده اصل مضاف اليه -
 (قوناق - اغاج) كىلەلرى ، مضاف ده (قابو - كولىكە) لفظلر يدر .

(مېمە)

(ماضى تېقىلى - مضارع - مستقبل) ك مفرد غائبلىرى بەھضاً
 برر موصوفه صفت اوله رق استعمال اولنورلر :

صولمش چيچك

يانار طاغ

كله جك سنه

فعل التزامينك مفرد غائبى ده نادراً صفت اوله رق قوللانيلير .

صابه يول

ماضى شهودينك جمع متكلمنك معلومى اسم فاعل ، مجهولى
 اسم مفعول معناسنده استعمال اوله رق برر موصوفه صفت
 اولورلر .

بيلدك كيمسه

دينلمدك لاقيردى

بوتركيپلرده كى (بيلدك - دينلمدك) ، (بيلن ، دينلمين)
 تقدير نده در .

صيغه صلده لده اكثر يا صفت اوله رق قوللانيلير .

كوستردىكى هنر

يازه جنى يازى

(۳۹)

بونلر: (زنکین آدملر)، (زوکورت کیمسهلر) تقدیرنده در.
 بو ترکیلر دموصوف اولان (آدملر-کیمسهلر) لفظلری حذف
 اولنه رق صفتلری بولنان (زنکین-زوکورت) کلهلری بونلرک
 مقامنه قائم اولدقلری ایچون جمعانمشلردر.
 موصوفلر-مفرد اولسون، جمع اولسون-بعضاً بویله
 حذف اولنه رق صفتلری کندی مقاملرینه قائم اولور.

- تنیه -

اسلوب ترکی اوزره یاییلان ترکیب توصیفیلرده صفت
 وموصوفدن هرایکیسی ترجه، عربجه، فرسجه اوله بیله جکی
 کبی بونلردن بری ترجه دیکری ده عربی ویافارسی اوله بیلیر:

کوزل کوشک

عالی قصر

سیاه رنگ

کسکین قلم

ذکی چوجق

برجسته مصراع

قیرمزی کل

دلکش سوز

ترجه ترکیب توصیفیلر-برکله عداولنه رق-قاعده ترکیه
 اوزره مضاف، مضاف الیه اولورلر:

قوناغک مردیوانلی قیوسی

بیوک آغاجک کولکسی

Digitized by Microsoft®

(۳۸)

لسانمزده اوچ درلو (ترکیب توصیفی) جریان ایدر : ترکی ،
فارسی عربی .

(ترکیب ترکیب توصیفی)

ترکیب ترکیب توصیفیلرده صفت اول ، موصوف صکره کلیر .
مثلا : (کوزل او) ترکیب بر ترکیب توصیفیدر . « کوزل »
صفت ، « او » موصوفدر . ایشته صفت اولان « کوزل » کلمه سی ،
اسم اولان « او » کلمه سنک کوزلک ایله متصف اولدیغنی
بیلدیریور .

— تنبیه —

ترکیب ترکیب توصیفیلرده « موصوف » جمع اولسه بیله
« صفت » مفرد اوله رق ایراد اولنور :

بیوک آدملر

کوچک چوجقلر

ایشته بو ترکیبیلرده موصوف اولان (آدملر — چوجقلر)
جمع اولدقلری حالده صفتلری بولنان (بیوک — کوچک) کلملری
مفرد اوله رق ایراد ایدلمشدر .

قاعده — صفتلر . محذوف اولان موصوفلری اعتباریله
جمعلیرلر :

زنکینلر

زوکورتلر

(۴۷)

تمرین - آشناغیدہ کی مفرد کلمہ لے کر جمع ، جمع اولانار ،
مفرد یابیلہ جق :

(فتاوی - غیوب - غصون - غزات - غصص - غرفہ -
غریم - غصہ - غرہ - غلمان - عقل - علوم - عصات -
عقلا - موحدین - عیال - علیل - عظیم - عوالم - فائدہ -
عنادل - علامت - علائق - عطاہا - عظیمہ - اعادی -
ظریف - ظنون - ظواہر - طبل - حکایات - شاعرہ - کلمہ -
صالح - اولیا - نبی - طرائق عنایات - خرافہ)

§

تمرین - آشناغیدہ کی مفرد کلمہ لے کر جمع یابیلہ جق :

(فم - فوج - قدح - اقرب - قفص - اکبر - آکل -
کیل - لب - حکایہ - مشیتہد - مکرم - معلمہ - لوا -
امارہ - امانت - خدمت - میل - مکان - نفس - شاکر -
قلم - نہر - اول - آخر - اوسط - ورق - ورد - ہول -
روایت - ایالت - باب - درہم)

صفت

صفت - براسمک حال و کیفیتنی بیلدیرن کلمہ و ترکیبہ
دینور . صفتک حال و کیفیتنی بیلدیردیکی اسمہ « موصوف »
تعبیر اولنور . صفتہ موصوفدن تشکل ایدن ہیئتہدہ (ترکیب
توصیفنی) نامی ویریلیر .

(۳۶)

[افعال - افعال - افعاله - فعله] وزنلرینه (جمع قلت) ،
ماعداسنه (جمع کثرت) دینور .

لسانمزده بوخصوصه رعایت ایدلمز . هرقاچ اولورسنه
اولسون بووزنلردن ایستدیکمزی قوللانیرز .

حتی ترکی ، فارسی جمعلر کبی بردن زیاده شیلردهده استعمال
ایدرز . مثلا ایکی ودها زیاده مکتبه « مکاتب » دیرز .

بوبحثه ختام ویرمزدن اول شونی ده بیان ایدلم :

عربی مفرد برکله نك جمع مکسرینی بولمق ایچون صرف
کتابلرنده تعداد ایدیلن وزنلره مراجعت ایتمک کفایت ایتمز .
بوبابده قناعت کامله ویره جک لغت کتابلریدر .

(افعال - افعال - افعاله) وزنلرنده اولان جمع مکسرلر
جمع اقصی صیغه سیله تکرار جمعلریلر . بویله جمعلره « جمع الجمع »
تعبیر اولنور .

مفرد	جمع	جمع الجمع
ید	ایدی	ایادی
قول	اقول	اقاویل
اسم	اسما	اسامی

(قوم - عشیرت - خیل - عسکر) کبی معناسنده جمعیت
اولان کله لره « اسم جمع » ، (ورق - شجر - ثمر) کبی واحدی
تایله تمیز ایدن کله لرهده (شبه جمع) دینور .

(۲۵)

مؤنث سالم صیغه سیله جمعنیر : [ا کرامات - تعریفات - سنو حات]
 مؤنث سماعیلردن کتب لغتده مؤنث اعتبار اولسان کله لرله
 حروف حجا اسملرده جمع مؤنث سالم صیغه سیله جمعنیرلر :

ذراعات

واوات

(جمع مکسر)

جمع مکسر - مذکر اولسون ؛ مؤنث اولسون - مفرد لرینک
 صیغه لری بوزیلهرق یاپیلان جعلره دینور .

کتابدن - کتب
 رساله دن - رسائل
 کبی

هر مفردک بر ویا بر قاق جمع مکسری اولور :

سیوف

اسیاف

بونلر قلیچ معناسنه اولان « سیف » کله سنک جمع مکسریدر .

— تنبیه —

جمع مکسرلرک وزنلری پک چوقدر . بونلردن بعضیلری
 اوچدن اونه قدر ، برطاقمی ده اوندن زیاده یه دلالت ایدر .
 اوچدن اونه قدر دلالت ایدن جمع مکسرلره « جمع قلت »
 اوندن زیاده یه دلالت ایدن جمع مکسرلرده « جمع کثرت »

اطلاق اولنور . Digitized by Microsoft®

(۳۴)

متأخرین

متکلمین

محدثین

متقدمین

(ارض - عالم - ابن - سنه) کلمه لری شاذ اوله رق جمع
مذکر سالم صیغه سیله جمع نیر لر :

ارضین

عالمین

بنین

سنین

§

(جمع مؤنث سالم)

جمع مؤنث سالم - تاء زائده لی کلمه لری حذف اوله رق
ادات جمع اولان «ت» الحاقیله تشکیل اولنور :

معجزات

کرامات

بونلرک مفرد لری (معجزه کرامت) کلمه لری دره .

اخطار - (خدمت - صحرا - اولو - جبهه - رقبه -
ذات - بنت - صورت - ادرات - صلوات - وفات - متوفات)
کلمه لری نیک جمع مؤنث لری : (خدمات - صحراوت - اولات -
جبهات - رقبات - ادوات - ذوات - بنات - اخوات - صلوات -
وفیات - متوفیات) دره .

(اکرام - تعریف - سنوح) کبی بعض کلمه لرده جمع

(۳۲)

(جمع)

عربجهده جمع اوج نوعدر : جمع مذکر سالم ، جمع مؤنث
سالم جمع مکسر .

— جمع مذکر سالم —

جمع مذکر سالم — مفردلرینک صیغه لری بوزلییه رق
آخرینه «ی، ن» ویا «و، ن» علاوه ایدیلن کلمه یه دینور .
«ی، ن» نك ماقبلی مکسور ، «و، ن» نك ماقبلی ده مضموم
اوقونور .

مؤمنین = مؤمنون

منکرین = منکرون

بوتلرک مفردلری (مؤمن — منکر) کلمه لریدر .

— تنیه —

(ی، ن) ایله یاپیلان جمع مذکر سالم لر ، عربجهده حال
منصوبیت و محرووبیت ، «و، ن» ایله یاپیلانلری ده حال مرفوعیته
مخصوصدر .

فقط لسانمزده بو حال لر نظر اعتباره آلتیوب — یرینه کوره —
هرایکی صورت ده استعمال اولنور .

جمع مذکر سالم صیغه سی ، لسانمزده آخرنده تاء زائده
بولتیان صفتک ذوی العقول قسمندن تشکیل اولنور :

(۳۲)

تثنیه یاپیلان کلمه نك اصلی مذکر ایسه ، «تثنیه مذکر» ،
مؤنث ایسه «تثنیه مؤنث» دینور .

مثلا مفرد مذکر اولان [عاقل - کتاب] کلمه لرینک تثنیه لری
بولنان [عاقلین - کتابین] کلمه لرینه «تثنیه مذکر» دیندیگی کبی
مفرد مؤنث اولان [اخت - روایت] کلمه لرینک تثنیه لری بولنان
(اختین - روایتین) کلمه لرینه ده (تثنیه مؤنث) تعیر اولنور .

— تثنیه —

لسانمزده تاء زائده لری هاء رسمیه یه تحویل ایدلمش اولان
کلمه لر تثنیه یاپیله جفی زمان تاء زائده لری اعاده قیلنیر .
مثلا (امرأه = عباره - حکایه) کلمه لرینک اصل لری
(امرأة - عبارة = حکایه) اولوب آخر لرنده کی تاء زائده لری
تقطه لری آتیله رق هاء رسمیه شکلنه قونمش اولدقلرندن تثنیه -
لرنده نقطه لری اعاده ایدیلهرک (امرأتین - عبارتین - حکایتین)
دینیلیر .

§

تمرین — آشاغیده کی کلمه لردن تثنیه اولانلر مفرد ، مفرد
اولانلر تثنیه یاپیله جق :

(امامین - شیخین - کلامین - کتبین سفلیتین - باب -
رساله - بنت - شاهد - مسجد - مکتب - شاعره -
حجرین - جبل - یوسف - حولین - دولتین - عبدین -
بلدتین - حرمین - لسان - مصراع - قصیده - سفینه -
تمرین)

(۴۱)

مذکر . [ید] کلمه سی ده اکثریا مذکر ، بعضاً مؤنث اوله رق
قوللانیلیر .

§

تمرین — آشاغیده کی کلمه لرك هانکیلری مذکر ، هانکیلری
مؤنث اولدقلری تعیین اولنه جق :

[جمرا — حلیله — غلام — حدیقه — خضرا — خطوه —
ید — بئر — خطه — دعوی دفتر — دوحه — واو — رحمت —
خاله — دجاجه — خال — اخت — شائبه — شبکه — اثبات —
وقت — شرفه — شعبه — شمس — لسان — شام — طریق — مکه]

❖ تثنیه — جمع ❖

عربجه ده — ترکیه نك، فارسینك خلافتنه اوله رق — ایکیدن
زیاده یه دلالت ایدن کلمه یه «جمع» دینور . ایکی یه دلالت ایلر نه
«تثنیه» تعیر اولنور .

« تثنیه »

عربی مفرد کلمه لرك — كرك مذکر و كرك مؤنث اولسون —
آخری مفتوح قیلنه رق « ی ، ن » ویا « ا ، ن » علاوه ایدیلان
وایکی شخصه ویا ایکی شیئه دلالت ایلین کلمه یه دینور . مثلاً
[رجلین — رجلان] . [شجرین — شجران] کلمه لری تثنیه
اولوب « رجل — شجر » کلمه لرندن یا پلمش لردر که ایکی ارکک ،
ایکی آغاج دیمکدر .

« ا ، ن » ایله یا پیلان تثنیه لر ، لسانمزده بك آز قوللانیلیر .

(۳۰)

کتب لغتده مؤنث اعتبار ایدیلن کلمه لرده ایکی قسمدر :
اتفاقی، اختلافی.

— اتفاقی —

اتفاقی — لسان عربده دائماً مؤنث اعتبار اولنان کلمه لردر.
بونلردن لسانمزده مستعمل اولانلری شونلردر :

[اذبع — ارض — ارنب — افعی — ابهام — بئر —
ثعلب — جهنم — جحیم — حرب — خمر — درع — دار — دلو —
ذهب — ذراع — ریج — سن — سعیر — سقر — ساق —
سراویل — شمس — شمال — عین — عصا — عقرب — عروض —
عنكبوت — فلك — فخذ — فرس — قدم — قوس — کتف —
کأس — کف — کبد — ملح — منجنیق — نفس — نار — نعل
— ید — یمین — یسار]

— اختلافی —

اختلافی — لسان عربده بعضاً مؤنث، بعضاً مذکر اعتبار
ایدیلن کلمه لردر . بونلردن لسانمزده مستعمل اولانلری
شونلردر .

[اوان — حال — رحم — سکین — سلاح — سلم — سبیل
— ضحی — طریق — عنق — قدر — قفا — لیث — مسک]

— تنبیه —

لسانمزده اتفاقیسیده ، اختلافیسیده دائماً مذکر اوله رق
استعمال اولنور . یالکز [نفس] کلمه سی اکثریا مؤنث ، بعضاً

(۲۹)

(الف تائیت ممدوده)

الف تائیت ممدوده - کندنندن صکره برهمزه بولنان واوست
طرفنده کی حرفك فتحه سنی یوقاری یه چکن الفه دینور :

صحراء

علماء

— تئیه —

علامت تائیت اولان الف ممدوده لر ، حروف اصلیه نك
خارجنده در . مثلا : [بناء - سماء - ابتداء - استعفاء] کله لرینک
آخرنده کی الف ممدوده لر ، حروف اصلیه دن مقلوب اولدقلری
ایچون علامت تائیت دکدر .

الف تائیه ، «الف زائده» ده دینور .

لسانمزده الف ممدوده لی کله لر - علامت تائیت اولسون .
اولسون - همزه سز استعمال اولنور لر : [صحرا - علما - سما
- بنا - ابتدا - استعفا] کبی .

(مؤنث سماعی)

مؤنث سماعی - علامت تائیدن خالی اولدیفنی حالده مؤنث
اعتبار ایدیلمن کله یه دینور . بش نوعدر :

- ۱- تاسز اولان قادین اسملری : [مریم - زینب] کبی .
- ۲- تاسز اولان قبیله ، مملکت اسملری : [مضر - مصر] کبی .
- ۳- حروف هجا اسملری : [الف - با - تا...]
- ۴- تالی ، تاسز جمع لر : [اواخر - اجوبه] کبی .
- ۵- لغت کتابلرنده مؤنث اعتبار اولنان کلمه لر .

(۲۸)

دعوی

فتوی

قاعده — الف تانیث مقصوره اوچ حرفلی کلمه لرده اصلنه
 نظراً یازیلیر. کلمه نك اصلی یائی ایسه [ی] شککنده. واوی ایسه
 «ا» شککنده رسم اولنور:

هدی

عصا

حرفی اوچدن زیاده اولان کلمه لرده کندن اول یا اولمدجه
 «ی» شککنده یازیلیر:

اعلی

مستنا

— تئیه —

حروف اصلیه دن مقلوب اولان الف مقصوره لر علامت
 تانیث عد ایدلر. مثلاً [معنی — مسمی — مصطفی] کلمه لرینک
 آخر لرنده کی الف مقصوره لر، حروف اصلیه دن مقلوب اولدقلری
 ایچون علامت تانیث دکدر.

اگر کندن اول یا بولنورسه «ا» شککنده رسم اولنور:

ثریا

دنیا

علیا

قضایا

(۲۷)

دهات = (داهی) نك جمعی . داهی = غایت ذکی

ولات = «والی» نك جمعی

تاء تأنیثه، «تاء زائده» ده دینور .

استطراد

بعض عربی کلمه لرك آخرنده تاء مبسوطه بولنور واسمندن
دخی آ کلاشیله جفی اوزره اوزون یازیلیر . بوتاه، زائد اولمیوب
نفس کلمه دن بولندیغی جهته هیچ برزمان هیئتته خلل کلز، یعنی
دائما [ت] صورتنده رسم بولنور .

لسانمزده اك زیاده مستعمل اولانئری شونلردر :

[بنت - التفات - ثبت - ثبوت - ثبات - اثبات

سبت - سمت - صمت - سکوت - اسکات - صیت - وقت -

میقات]

[آیات - معجزات - ایات] کبی جمعلر ایله - [اخت - بنت

هیات - ذات - جبروت - عنکبوت] کلمه لرنده کی نالرده دائما

بویله اوزون یازیلیر .

تاء مبسوطه یه، «تاء طویله» ده دینور .

(الف تأنیث)

الف تأنیث — ایکی نوعدر: مقصوره، ممدوده .

— الف تأنیث مقصوره —

الف تأنیث مقصوره — کلمه نك آخرینه اکثریا [ی] شکانده

یازیلوب الف کبی اوقونان حرفه دینور :

(۲۶)

(مؤنث قیاسی)

مؤنث قیاسی — علامات تأنیثدن بری بولنان کلمه دینور.
 علامت ثانیث ایکدر: تاء تأنیث، الف تأنیث.
 — تاء تأنیث —

تاء تأنیث — اصل کلمه دن اولیوب صکره دن علاوه ایدیلن
 تابه دینورکه داخل اولدینی کلمه نك آخری حروف منفصله دن
 ایسه شو [ة]، حروف متصله دن ایسه بو [ة] صورتله یازیلیر.

صلاة المغرب

رحمة الله

— تنییه —

تاء تأنیثك ماقبلی ایکدن خالی دکدر: یا مفتوح بولنور ویا
 الف اولور.

اگر تاء تأنیثك ماقبلی مفتوح اولورسه لسانمزده یا نقطه لری
 آتیله رق هاء رسمیه شکلنه قونور ویا تاء طویله یه تبدیل اولنور:

عبارة

حمایه

حکمت

اگر تاء تأنیثك ماقبلنده الف غیر ملفوظه بولنورسه دائماً
 تاء طویله یه تحویل ایدیلهرك قوللانیلیر:

حیات = دیریلک

صلوات = نماز § پیغمبره دعا

Digitized by Microsoft®

(۲۰)

خط = یازی § چیزکی

قرطاس = کاغذ

شجر = آغاج

حجر = طاش

پیت = او§ ایکی مصراعدن مرکب نظم

= مکتب

= کتاب

= قلم

— مؤنث —

مؤنث — مدلولی یعنی دلالت ایتدیگی شی دیشی اولان کلمه یه دینور . مؤنث اولان کلمه لرك مدلولی یا حقیقه دیشی اولور، یا اولماز .

مدلولی حقیقه دیشی اولانلره «مؤنث حقیقی» دینور .

ام = آنا

اخت = قیزقارداش

بنت = قیز

ناقه = دیشی دوه

رمکه = قیسراق

اتان = دیشی مرکب

مدلولی حقیقه دیشی اولیوب فقط دیشی اعتبار ایدیلنلره «مؤنث اعتباری» دینور .

مؤنث اعتباری ایکی قسمدر: قیاسی، سمعی .

(۲۴)

جناب سیدالکونین [صورتنه قویاماز. بوکله لرك آخرلری
ینه مضموم اوقونور .

﴿ مذكر مؤنث ﴾

عربجه کله لر ایکی یه آریلور. برطاقنه مذكر بر طاقنه ده
مؤنث دینور . مذكر لک ، مؤنث لک عربجه یه مخصوصدر .
بو خاصه ترکجه ده، فارسیده یوقدر .

— مذكر —

مذكر — مدلولی یعنی دلالت ایتدیکی شی ارکک اولان
وعلامات تانیشدن خالی بولسان کلماته دینور . اوکله نك مدلولی
یا حقیقه ارکک اولور یا اوله ماز .

مدلولی حقیقه ارکک اولانه مثال :

رجل = ارکک

اب = بابا

اخ = ارکک قارداش

ابن = اوغل

دیک = خروس

جمل = ارکک دوه

حمار = مرکب

حصان = ایغیر

مدلولی حقیقه ارکک اولموب ارکک اعتبار ایدیلنه مثال :

(۲۳)

عربی ترکیب اضافیلر ، اسلوب ترکی ، اسلوب فارسی
 اوزره مضاف، مضاف الیه واقع اوله بیلیر:
 دار التعلیمک معلمینی
 معلمین دار التعلیم

مهمه

مضافک مضاف الیهی جر ایتمی یعنی مضاف الیهک آخرینی
 مکسور اوقوتمی عربییه مخصوص برقاعده در . بونک تراکیب
 فارسیده حکمی اوله ماز.

بناءً علیه عربی ترکیبلی قاعده فارسیده اوزره بر مضافه
 مضاف الیه اولدقلری زمان جزء اوللرینک آخری مکسور
 اوقونماز.

پیغمبر آخر الزمان

الطاف رب العالمین

جناب سیدالکونین

بو ترکیبلرده کی : [پیغمبر - الطاف - جناب] کله لری
 مضاف ، [آخر الزمان - رب العالمین - سیدالکونین]
 ترکیبلی ده مضاف الیهدر . کلمات مذکوره تراکیب مباحوث
 عنهانک جزء اوللرینک آخرلرینی مکسور اوقوتماز . یعنی
 [آخر - رب - سید] کله لرینک او آخرینی مکسور
 اوقوده رق [پیغمبر آخر الزمان - الطاف رب العالمین -

(۲۲)

بعد القبول

فوق السما

تحت البحر

قبل الحكم

الف مقصوره لی کلمه لركده الفلری اوقونیموب الفدن اول

واقع اولان حرفلری كذلك مفتوح اوقونور.

عیسی الزمان

معنی البیت

آخرنده یاء مخففه ممدوده بولنان [قاضی - مفتی] کبی کلمه لر

دخی اسلوب عربی اوزره مضاف اولدقلری زمان یالری اوقو -

نیموب یادن اول واقع اولان حرفلری مکسور اوقونور:

قاضی القضاة

مفتی الانام

مضاف واقع اولوب ده آخرنده یاء ممدوده مشدده بولنورسه

یانری مضموم اوقونور:

مقضى المرام

عربی العبارة

تمرین - آشاغیده کی ترکیبلرده مضافلرک نصل اوقونه جقلری

کوستریله جکدر.

[شمس الحق - مجانی الادب - مرعی الاجرا - معنی

المکتاب پ امیر الحیش]

(۲۱)

— تنبيه —

مضاف اليه اوله جق كلمه نك برنجي حرفي، حروف شمسيه دن
ايسه حرف تعريفك نه الفی، نه لامی اوقونور:

دارالتعليم

كريم الشيم

بومثالرده مضاف اليه واقع اولان [تعليم - شيم] كلمه لرینك
ابتدالريني تشكيل ايدن «ت - ش» حرفلری حروف شمسيه دن
اولدقلى ایچون اوللرنده بولنان حرف تعريفك نه الفی، نه ده
لامی اوقونیور. بونلك مضافلری اولان [دار - كريم] كلمه لرینك
آخزلری، ضمه لريله برابر حروف مذکوره یه چارپیلور.

اكر مضاف اليه اولان كلمه نك برنجي حرفي، حروف
قریه دن ايسه حرف تعريفك الفی اوقونیبوب فقط لامی اوقونور
نور الهدی

ماء البحر

ایشته بومثالرده مضاف اليه واقع اولان [هدی - بحر]
كلمه لرینك ابتدالريني تشكيل ايدن «ه - ب» حرفلری حروف
قریه دن اولدقلى ایچون اوللرنده بولنان حرف تعريفك الفی
اوقونیبوب يالكز لامی تلفظ اولنیور. بونلك ده مضافلری
اولان [نور - ماء] كلمه لرینك آخزلری ضمه لريله برابر لام
مذکوره یه چارپیلور.

— مهمه —

جهاته متعلق كلمه لك — عربی قاعده سی اوزره مضاف
واقع اولدقلى زمان — آخزلری مفتوح اوقونور:

(۲۰)

شجر طوبی - موسای دوران - عیسیٰ زمان - مرغ دل -
کنار دریا - سطح بحر - غنایات یزدان - طینت انسان -
انکشاف ازهار - محراب مسجد - حرف واو - حساب
ابجد - خط تعلیق - خلاف قاعده - ذیل رساله - سمت قبله]

§

عربجه ترکیب اضافی

اسلوب عربی اوزره یاپیلان ترکیب اضافیلرده دخی -
فارسی ترکیب اضافیلر کی - ترکیه نك خلافت اوله رق -
مضاف اول، مضاف الیه صکره کلیر.

عربجه ده جریان ایدن تراکیب اضافیه دن لسانمزده استعمال
ایدیلملری بوجه آتی تشکیل اولنور:

مضاف ، اسم ویا صفت اولوب حرف تعریف دینیلن
«ال» لفظندن خالی بولنه رق آخری مضموم اوقونور. مضاف
الیه صفت اوله میوب اسم ویا اسم حکمنده برکله اولوب حرف
تعریف ایله مصدر بولنور.

مثال

شجر الصنوبر

نافظ الکلم

برنجی مثاله هم مضاف همده مضاف الیه اسمدر. ایکنجه

مثاله ایسه مضاف صفت، مضاف الیه اسمدر.

(۱۹)

برنجی مثالده «استانبول» کلمه سی هر نه قدر ترکیه ایسه ده
اسم خاص اولدیغندن فارسی اصولیه مضاف ، ایکنجه مثالده ده
«دیکن» کلمه سی هر نه قدر اسم جنس ایسه ده معناسی مقصود
اولدیغندن فارسی اصولیه مضاف الیه واقع اولمشدر.
بو صورت لسانمزده شعره مخصوص کییدر . نثرده بویه
یرلره [استانبول شهری - دیکن لفظی] دینیلیر.
قاعده - مضاف اوله جق کلمه نك آخری - حروف متصله دن
اولدیغی زمان - بوکا مضاف الیه اوله جق کلمه نك اولکی حرفه
بیتشدیرلمز:

خاك پای

پای نخت

بو ترکیبیری [خاکپای - پایخت] صورتنده یازمق مغایر
قاعده در.

تمرین - آشاغیده کی ترکیبیرک اضافقلری تعیین و انصل
یابلدقلری تعریف قیلنه جق و مخالف قاعده یازیلانلریله تشکل
ایدنلری کوستریله جک:

[مهر عدالت - کاشانه امیر - جلد کتاب - شمس حکمت
- نهر نیل - شهر شیراز - شهر ادرنه - باهس - جد - نهر
طونه - درخت کل - آجاج چنار - مفتی بلده - باب علم -
ضیای شمس - پایدیوار - نهال کل - قامت سرو - بوی عطر -

(۱۸)

ولی نعمت

سمی نبی

اسلوب فارسی اوزره یاسیلان ترکیب اضافیلرده:

[اضافت لفظیه اولسون ، معنویه اولسون مضافك حکمی

جمع، تنیہ نونلرندن مجرد اوله رق یولتمقدر]

قاعده عربیه سی یوریمز . یعنی [سنین عمرلری - جناحین

حقیقت و مجاز] موقعنده مضاف اولان « سنین - جناحین »

کلهلرینک آخرلرنده کی نونلرک اسقاطیله [سنی عمرلری - جناحی

حقیقت و مجاز] دینلمز . فقط « ابن » کلهسنک جمع مذکری

اولان « بنین » کلهسی مضاف اولدینی وقت آخرنده کی « ن »

اسقاط اولنوو:

نبی هاشم

نبی بشر

فارسی ترکیب اضافیلرده مضاف، مضاف الیهک هر ایکسی

فارسی ، عربی ویا بری فارسی ، بری عربی اوله بیلیرسهده

مضاف و مضاف الیهدن هیچ بری ترکیبه اسم جنس اوله ماز

بناء علیه [قبوی مسجد - مرات کوکل] کی ترکیبلر یا کلش

عد اولنور. فقط ترکیبه اسم حاصلر ایله معناسی مقصود اولمیان

ترکیبه اسم جنسلره عربی، فارسی کلهلر قاعده فارسیه اوزره

مضاف، مضاف الیه اوله بیلیر:

شهر استانبول

لفظ دیکن

(۱۷)

عربلر کبی اوقونورسه آخرنده کی الف مقصوره ، الف
مدوده یه تحویل ایدیلوب بریاء مکسوره علاوه اولنور.

معنای بیت

دعوی فضیلت

اگر عجملر کبی تلفظ اولنورسه - آخرنده یاء مدوده
بولنان کلهلر کبی - برهمزه مکسوره الحاق ایدیلور.

معنی بیت

دعوی فضیلت

بو ایکنجه صورت نظمه مخصوص کییدر:

— تنبیه —

یاء مدوده مشدده ایله نهایت بولان عربی کلهلر ، مضاف
اولدقلری زمان « ی » لری اکثریا مخفف ، بعضاً مشدد
اوله رق قوللانیلیر.

مخفف اوله رق استعمال اولندیغی وقت ، مضاف حالنده
— سائر یاء مدوده لی کلهلر کبی — آخرینه برهمزه مکسوره
علاوه ایدیلیر:

مشوی مولانا

مشدد اوله رق قوللانیدیغی زمان ، مضاف حالنده یاء
مذکوره - آخرلری هاء رسمیه و حروف مددن خالی
اولان کلهلر کبی - مکسور اوقونور:

(۱۶)

آخرنده ده واو ممدوده بولندیغندن بولنره بروجه مشروح بر
 یاء مکسوره الحاق ایدلمشدر.

— تنیه —

مضاف، عربجه بر کله اولوبده آخرنده الف ممدوده
 بولنورسه — بر حرکهلی اولدجه — محذوف اولان همزه
 اعاده ایدلمز. مثلاً (عرفای امت — صفای دل) ترکیب
 اضافیلرنده مضاف واقع اولان «عرفا — صفا» کله لرینک
 محذوف اولان همزه لری اعاده ایدیلرک (عرفاء امت — صفا
 دل) دینلمز. فقط آخرنده الف ممدوده بولنان بر حرکهلی
 عربی کله لرک مضاف حاللرنده محذوف اولان همزه لری اعاده
 ایدیلیر:

باء بسم الله

هاء هوز

ایشته بو مثاللرده مضاف اولان «با — ها» کله لرینک
 همزه لری اعاده ایدلمشدر.

آخرنده الف مقصوره بولنان «دعوی — عیسی — معنی»
 کبی عربی کله لر، فارسیده یاء ممدوده لی کله لر مثالی «دعوی
 — عیسی — معنی» صورتلرنده استعمال اولدقلرندن
 لسانمزده بویله کله لر مضاف اولدقلری زمان ایکی صورتلده
 قوللانیلیرلر:

(۱۰)

تشبیهه) اولق اوزره اوچ درلودر.

(رنك كل) تركينك اضافتی لامیه ، (درخت سرو)
 ایله (کلید زر) ترکیلرینك اضافتلی بیانیه ، (آینه دل)
 ترکیلرینك اضافتی ده تشبیهه در. بونلر ترکیهیه (كلك رنكي -
 سرو آغاجی - آلتون کلید - کوکل آینه سی) دیه تحویل
 اولنور.

قاعده — مضاف اوله جق کلمه نك آخرنده یاء ممدوده ویا
 هاء رسمیه بولنورسه بر همزه الحاق ایدیلوب مکسور اوقونور.

کشتی دل

خانه مفتی

برنجی ترکییده مضاف اولان (کشتی) کلمه سنك آخرنده یاء
 ممدوده، ایکنجی ترکییده مضاف اولان (خانه) کلمه سنك آخرنده ده
 هاء رسمیه بولندیغندن بونلره بروجه مشروح برر همزه مکسور
 علاوه قلمشدر.

قاعده — مضاف اوله جق کلمه نك آخرنده حروف مددن
 «الف» ویا «واو» بولنورسه بر «ی» علاوه اولنوب مکسور
 اوقونور:

غدا ی روح

آرزوی طبیعت

برنجی ترکییده مضاف اولان (غدا) کلمه سنك آخرنده
 الف مدوده، ایکنجی ترکییده مضاف اولان (آرزو) کلمه سنك

(۱۴)

(چنار آغاچى - دكتر صويى - دمير صندوق - پارسك
 شهرى - كوكل آينه سى - كستانه آغاچى - تحته مناره -
 بلوركاسه - ادرنه شهرى - مدانيه قضاسى - كراز آغاچى
 كلك آغاچى - معرفتك كونشى - طاش ديوار - قاپليجه
 صويى - دمير كورك - الماس كوپه - دوت اريكى - سرچه
 قوشى - اكمك ايواسى - كراز الماسى - سكود آغاچى)

* *

فارسی ترکیب اضافی

فارسی اصولیه یاپیلان ترکیب اضافیلرده — ترکیه نك
 خلافتنه اوله رق — مضاف اول ، مضاف الیه صکره کلیر .
 مضافك اخری مکسور او قونور:

رنك كل

درخت سرو

کلید زر

آینه دل

بونلر فارسی اصولیه یاپلمش برر ترکیب اضافی اولوب
 (رنك — درخت — کلید — آینه) کله لری مضاف ، (كل —
 سرو — زر — دل) کله لری ده مضاف الیه در .
 ترکیه ده اولدینی کی فارسیده ده اضافت (لامیه — بیانیه —

(۱۳)

اخرنده ضمير اضافی بولور.

مثال:

کوکل کوشکی

لیمون ایواسی

برنجی مثالده کوکل کلهسی کوشکه، ایکنجی مثالده ایوا
کلهسی لیمونه بکزه دیلیور.

کندیسنه برشی تشبیه ایدیلنه مشبه به: کندیسی برشینه تشبیه
اولنان مشبه دینور. بو صورتده برنجی مثالده (کوشک) مشبه به،
(کوکل) مشبه، ایکنجی مثالده (لیمون) مشبه به، (ایوا)
مشبه، اولمش اولور.

— تنبیه —

ترکیب تشبیهلرده مضاف الیهک آخزینه اضافت لامیهلرده
اولدینی کی (ک، نک) کتیر یله مز.

مثلاً: (معرفت کونشی) بر ترکیب تشبیهدر. «معرفت»
مشبه «کونش» ده مشبه بهدر. (کونش کی اولان معرفت)
دیئک اولور. مشبه یعنی مضاف الیه اولان (معرفت) ک آخزینه
(ک) علاوه ایدیلهرک (معرفتک کونشی) دینه مز.

§

تمرین — آشاغیده کی ترکیب اضافیلرک اضافتلیری کوستر-
یله جکی کی مخالف قاعده بر ترکیب وارسه تصحیح اولنه جق :

(۱۲)

هر جنس آغاج مندر جدر. الما اولسون ، آرمود اولسون ،
نه جنس آغاج اولورسه هپسنه آغاج نامی ویریلیر. فقط الما
آغاجنه آرمود، آرمود آغاجنه ده الما نامی ویریله مز .

۲ — نه مضاف الیهك آخرنده (ك، نك) . نه ده مضافك
آخرنده ضمیر اضافی بولنور.

مثال :

آلتون ساعت

کوموش قوپه

بو مثاللرده مضاف الیه اولان (آلتون - کوموش) کله لری .
مضاف اولان (ساعت - قوپه) کله لرینک اصلی بیلدیردیکندن
اضافتلری بیانیه در.

بونوع اضافت بیانیه لرده مضاف ایله مضاف الیه دن هر ایکیسی
من وجه اعم، من وجه اخص در . چونکه آلتون دن هم ساعت
هم ده باشقه شی یا بیلدینی کبی ساعت ده هم آلتون دن، هم ده باشقه
شیدن یا بیلدیندن اعم اولور. فقط (آلتون ساعت - کوموش قوپه
ترکیبلرنده (آلتون ، کوموش) کله لری (ساعت قوپه)
کله لرینه، كذلك (ساعت، قوپه) کله لری ده (آلتون - کوموش)
کله لرینه تخصص ایتدکلرندن اخص درلر.

اوجنجیسی اضافت تشبیه درکه اکثریا مضاف، مضاف الیه
بعضاده مضاف الیه مضافه بکزه دیلیر.

مضاف الیهك آخرنده (ك، نك) بولنماز. فقط . مضافك

(۱۱)

(سمتمز کوزلدر - اومز یوکسکدر - جالشمقلغم یولنده در -
 تحصیل معارفه هوسم پک زیاده دو - پدرم جو مرددر - برادرلرم
 ذکیدر - آرقداشلرم تربیه لیدر - معلمکز کیمدر - امتحانکز
 اولدیمی؟ - عمجهك بروسه دن کلدیمی؟ - مخدومی مکتبه دوام
 ایدیورمی؟ عقلی وار ایسه ترك ایتسون.)
 ایکنجیسی اضافت بیانیه درکه مضاف الیه، مضافك جنسینی
 ویا اصلنی بیلدیرر.

ترکجه ده اضافت بیانیه ایکی درلودر.

۱ - مضاف الیهك آخرنده (ك، نك) بولنماز . لکن
 مضافده (ی) ضمیر اضافیسی بولنور.
 مثال:

چنار آغاجی

بروسه شهری

ایشته بو مثاللرده مضاف الیه اولان (چنار - بروسه)
 کله لری، مضاف اولان (آغاج - شهر) کله لرینک جنسینی
 بیلدیردیکندن اضافتلی بیانیه در.
 بو نوع اضافت بیانیه لرده دائما مضاف الیه اخصر، مضاف
 اعم اولور.

(چنار آغاجی) ترکیبنده (چنار) کله سی اخصر . چونکه
 هر آغاجه (چنار) دینه من (آغاج) کله سی اعمدر . چونکه
 نه آغاجی اولورسه اولسون آغاج دینور. آغاج مفهومی آلتنده

(۱۰)

۲ — مضاف الیه اولان ضمیر شخصیلر اکثریا حذف اولنوره:
 (احمدافندی چالشقاندیر — اخلاقی ده کوزلدر — خواجه مز
 غیرتلیسدر — سعیکز هبسا اولماز) عبارت لرنده کی (اخلاقی —
 خواجه مز — سعیکز) مضاف اولوب مضاف الیه لری حذف
 ایدلمشدر . بونلر: (آنک اخلاقی — بزم خواجه مز — سزک
 سعیکز) تقدیر نده در،

§

تمرین آشاغیده کی ترکیبلرک اضافت لری ونصل کلمه لر دن
 ونه یوله تشکل ایتدکلری و آخر لر نده بولنان ضمیر اضافیلرک
 نوع لری کوستریله جک :

(کتابک یازیسی — یازی حقه سی — صو بارداغی — منقال
 ماشه سی — بزم عقلم — آنلرک کتاب لری — او قومه نک نه ای تی —
 پنجره نک جامی — عثمانک کلمکلکی — آنک چالش دینی — سنک
 آکلادینک — عمرک چالش مه سی — هوانک آچیله جنی —
 قلمک اوجی — اوطه نک طاوانی — بزم اومز — آنلرک
 پدیری — ابراهیم آغا چیری — زقاق قیوسی — حصیر
 سو بورکه سی .)

آشاغیده کی عبارت لر ده مضاف الیه لری محذوف اولان
 مضاف لر کوستریله رک مضاف الیه لری تقدیر ایدیله جک :

— ۹ —

مثال:

آنك او قومقلغى
 آنك او قوممەسى
 يازمقلغك فائدهسى
 يازمەنك فائدهسى

صيغۀ صلہ لر، مضاف اولور لر، مضاف اليه اوله ماز لر .

مثال :

آنك يازديغى
 نىم كوردىكم
 سنىك آكلایه جىغك
 نىم آكلایه جىم
 — تنيه —

۱ — تركه تركيب اضافيلرده مضاف اليهك مضافه تقدمى
 واجب اولمقله برابر نظمه — ضرورت وزندن طولايى —
 مضاف تقدمى، مضاف اليه تاخير اولنه بيلير .

مثال :

ايم معترفه مرحمت مروندر
 قرين عفو اوله كمش خطاسى انسانك
 ايسته بو بيتده مضاف اولان (خطا) كلمهسى مضاف اليه
 اولان (انسان) كلمهسنه — ضرورت وزندن طولايى — تقدمى
 قيلنمشدر . يعنى ضرورت وزندن طولايى (انسانك خطاسى)
 دينيله ميوب (خطاسى انسانك) دينلنمشدر .

(۸)

آخرنده حروف مد، حروف املادن بری ویا هاء رسمیه
اولورسه ضمیر اضافیدن اول بر (س) علاوه قیلنیر.

مثال :

آنک حقه سی
آنلرک حقه سی

ضمیر مخاطبک مفردنده، جمعنده (ک) کتیریلیر. فقط
بونلره مضاف اوله جق کلمه نک آخرینه مفردنده، (ک) ، جمعنده
(کز) علاوه اولنور:

سنک سوزک
سنزک سوزکز

ضمیر متکلمک مفردنده ، جمعنده (م) کتیریلیر. فقط
بونلره مضاف اوله جق کلمه نک آخرینه مفردنده (م) ، جمعنده
(مز) علاوه اولنور :

بنم سوزم
بزم سوزمز

(یازمق ، چیزمک) کبی مصدر اصلیلر نه مضاف ، نه ده
مضاف الیه اوله بیلیرلر . فقط مصدر تا کیدیلر الیه مصدر
تخفیفیلر مضافده، مضاف الیه ده اولورلر .

(۷)

مضاف اولان (صفا) کلمه سنک آخرنده كذلك شروف مددن
(ا) بولنديغندن ضمير اضافيدن اول بر (س) کيميرلمشدر.

§

قاعده — اضافتي، لاميه اولان تركيب اضافيلر، بر شايته
علم ويا اسم جنس اوله رق استعمال اولندقلري زمان مضاف
اليهدن (ك-نك) حذف اولنور.

مثال:

چوبان چشمه سي

قيو حلقه سي

باغچه ديواري

✦ ضمائر شخصيه نك مضاف اليه حالاري ✦

ضمير شخصيلر، مضاف اوله ميوب مضاف اليه اولورلر،
مفرد غائب ضميري اولان (او) کلمه سي مضاف اليه اولديغي
زمان آخرنده كي (و) حرف املاسي حذف و (آ) شکلنه
قولندقدن صکره (نکک)، جمع غائب ضميري اولان (آنلر)
کلمه سي ده مضاف اليه اولديغي زمان آخرينه (کک) علاوه
اولنور.

بونلره مضاف اوله جق کلمه يه، آخري ساکن ايسه
حرکه لندکدن صکره (ني) ضمير اضافيسي الحاق ايديلير.

مثال:

آنک کتابي

آنلرک کتابي

— ۹ —

مثال :

دیوارك طاشی

آغاجك دالی

یو مثاللرده مضاف الیه واقع اولان (دیوار - آغاج)
کلمه لرینک آخرلرینه ساکن اولدقلرندن حرکه لنه رک بر (ک) ،
مضاف واقع اولان (طاش - دال) کلمه لرینک آخرلرینه
کذلک ساکن اولدقلرندن حرکه لنه رک بر (ی) علاوه
قیلنمشدر .

اگر مضاف الیهک آخرنده حروف مد ، حروف املادن
بری بری ویا هاء رسمیه بولنورسه (ک) دن اول بر (ن) ،
مضافک آخرنده ده کذلک حروف مد ، حروف املادن بری
ویا هاء رسمیه بولنورسه ضمیر اضافیدن اول بر (س) علاوه
قیلنیر .

مثال :

اوطه نك پرده سی

دریا نك صفاسی

برنجی مثالده مضاف الیه اولان (اوطه) کلمه سنک آخرنده
حروف املادن (ه) بولندیغندن (ک) دن اول بر (ن) ،
مضاف اولان (پرده) کلمه سنک آخرنده ده هاء رسمیه بولندیغندن
ضمیر اضافیدن اول بر (س) علاوه قیلنمشدر .
ایکنجی مثالده مضاف الیه اولان (دریا) کلمه سنک آخرنده
حروف مددن (ا) اولدیغندن (ک) دن اول بر (ن) ،

(۵)

مثال:

احمدك كتابى
 ابراهيم آغاچارى
 محله اختيارى
 باغچه ديوارى
 چنار آغاجى
 كوكل اوى
 ويشنه اريكى

ايشته بو مثاللرده مضاف اليه اولان (احمد - ابراهيم آغا -
 محله - باغچه - چنار - كوكل - ويشنه) كلهلرى اول، مضاف
 اولان (كتاب - چار - اختيار - ديوار - آغاج - او - اريك)
 كلهلرى ده صكره ككشدر.

شو مثاللردن آكلاشلا ديفنى اوزره مضاف ايله مضاف اليه
 بيننده حاصل اولان مناسبت اوج نوعدر:
 برنجيسى اضافت لاميه دركه مضاف اليه ، مضافك جنسى
 اولماقوله برابر تملك واختصاص معناسنى افاده ايدر.

— اضافت لاميه —

ترجيه اضافت لاميه لرده مضاف اليهك آخريه ساكن ايسه
 حرکه لنهرك (ك)، مضافك آخريه ده كذلك ساكن ايسه
 حرکه لنهرك (ي) ضمير اضافيسى علاوه اولنور.

(۴)

« ترکیب تام »، مخاطبه فائده تامه ایدن ترکیبه دینور.
 « ترکیب ناقص »، مخاطبه فائده تامه افاده ایتمین ترکیبه
 اطلاق اولنور.

اصل اولدینی ایچون اول امرده ترکیب تاملردن بحث
 ایدمک اقتضا ایدرسده ضبط مسائل خصوصنده شاگردانه
 دها سهولت بخش اوله جفتدن — ترکیب تاملری تأخیر ایله —
 ترکیب ناقصلردن بدء اولنمی مناسب کورلدی :

(ترکیب ناقص)

ترکیب ناقص — اینکی قسمدر : ترکیب اضافی ، ترکیب
 توصیفی .

(ترکیب اضافی)

— اضافت —

اضافت — بر کله بی دیگر بر کله یه ربط ایدوب بینلرنده کی
 مناسبتی بیان ایلمکدن عبارتدر که بو کله لردن برینه مضاف ،
 دیگرینه ده مضاف ایله دینور و بویله مضاف ایله مضاف الیهدن
 تشکل ایدن مرکباته (ترکیب اضافی) نامی ویریلیر.
 لسانمزده (ترکی — فارسی — عربی) اولمق اوزره اوچدرلو
 (ترکیب اضافی) جریان ایدر .

— ۱ —

ترجحه ترکیب اضافی

اسلوب ترکی اوزره جریان ایدن ترکیب اضافیلرده مضاف
 ایله اول، مضاف صکره کلیر .

— نحو عثمانی —

نحو عثمانی — کله لرك اصول ترکیبی بیلدیرن علمه دینور.

(ترکیب)

ترکیب — برکله یه برویا دهازیاده کله علاوه اولنه رق حصوله کلن هیئتته تعیر اولنور.

ترکیبی تشکیل ایدن کله لر بیننده بر نسبت بولنور، اونسبتده یا تام ویا ناقص اولور.

برر مثال:

کونش پارلاقدر.

کوزل چیچک

(کونش پارلاقدر) بر ترکیبدر. بو ترکیب «کونش» کله سیله «پارلاق» صفتی و «در» اداتندن تشکیل ایدلمشدر. کونشه پارلاقلق نسبت اولنیور، ایشه بو نسبت، تامدر. چونکه بونده حکم وارددر.

(کوزل چیچک) ده بر ترکیبدر. بو ترکیب «کوزل» صفتیله «چیچک» کله سندن شکل ایتمشدر. چیچکه کوزلك نسبت اولنیور. فقط بو نسبت ناقصدر. چونکه بونده حکم یوقدر. [۱]

---

[۱] «نسبت» کله لرك معنی بر برینه باغلانمه سندن عبارتدر. «حکم» ده «بو بویله در» ویا «بویله دکدر» دیکدر.

PL

171

V38

(طابع وناشرى)
 عموم مكاتب ملكيه و عسكرية شاهانه كتابخچيسى
 قره بت

1334

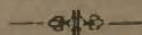
مکاتب رشديه اوچنجی سنه سنه مخصوص

مکاتب رشديه اوچنجی سنه سنه مخصوص

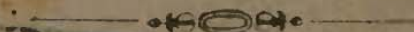
معارف عمومیه نظارت جلیله سی جانب عالیسندن عموم مکاتب
رشديه ده او قونديرلق اوزره قوميسيون مخصوصك تنسيبله
شيخ وصفي افندي به ترتيب ايتديرلمشدر

نظارت جلیله نك مهر رسميسي وامضای مخصوص بولمیان نسخه لره
ساخته نظریله باقیلیر

هر حق محفوظدر

معارف نظارت جلیله سنك رخصتیه طبع اولمشدر

استانبول

(قره بت) مطبعه سی — باب عالی جاده بیسته

۱۳۱۴